

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
EDUKOLOGIJOS FAKULTETAS
EDUKOLOGIJOS KATEDRA

Eglė Jurgeliūnienė

Edukologijos magistrantūros studentė

**SUTRIKUSIO INTELEKTO VAIKŲ TEISIŲ Į MOKSLĄ IR
LAISVALAIKĮ SUPRATIMAS: TĖVŲ IR SPECIALISTŲ NUOMONĖ**

Magistro darbas

Mokslinė vadovė
doc. Dr. Daiva Malinauskienė

Šiauliai, 2010

Darbas originalus.....Eglė Jurgeliūnienė

SANTRAUKA

SUTRIKUSIO INTELEKTO VAIKŲ TEISIŲ Į MOKSLĄ IR LAISVALAIKĮ SUPRATIMAS: TĖVŲ IR SPECIALISTŲ NUOMONĖ

Magistro darbas

Tyrimo aktualumas. Kiekvienas žmogus, nesvarbu, kas jis yra, turi teises, deja sutrikusio intelekto vaikai dažnai patiria didelę stigmatizaciją ir išankstinį nusistatymą prieš juos, o taip pat susiduria su didelėmis kliūtimis įgyvendindami savo pagrindines žmogaus teises. Suteikti realias mokslo, laisvalaikio, saugios integracijos į visuomenę galimybes sutrikusio intelekto asmenims labai svarbu, kad bendruomenėje jie galėtų kuo savarankiškiau ir pilnavertiškiau gyventi. Mūsų šalyje visuomenės iniciatyva inspiruotas neįgaliųjų ugdymo klausimų sprendimas, įvyko palankių pokyčių: neįgaliems vaikams leista gyventi šeimoje, sudarytos sąlygos mokytis bendruomenės aplinkoje – mokykloje. Priimta nemažai įstatymų, reglamentuojančių neįgaliųjų teises

Tyrimo objektas – sutrikusio intelekto vaikų teisių į mokslą ir laisvalaikį supratimas.

Tyrimo hipotezė – tikėtina, kad sutrikusio intelekto vaikai geriausiai suvokia savo teisę į laisvalaikį, tačiau supažindinimo su teisėmis ir jų įgyvendinimo sistema turėtų būti tobulinama.

Tyrimo tikslas – ištirti tėvų ir specialistų nuomonę apie sutrikusio intelekto vaikų teisių į mokslą ir laisvalaikį supratimą bei įgyvendinimą.

Tyrimo instrumentas. Anketinė tėvų (dalyvavo 60 tėvų) ir specialistų (dalyvavo 60 specialistų) apklausa;

Tyrimo metodai: mokslinės literatūros ir teisinių dokumentų analizė, anketinė apklausa.

Išanalizavus mokslinę literatūrą ir atlikus empirinį tyrimą, atskleisti sutrikusio intelekto vaikų teisių į mokslą ir laisvalaikį supratimo, supažindinimo su jomis ir įgyvendinimo pagrindiniai konceptai, atsižvelgiant į vaikų savo teisių supratimą (tėvų ir specialistų nuomonė); specialistų veiklą, informuojant tėvus apie jų vaikų teises ir specialistų/tėvų vaidmenį, supažindinant vaikus su jų teisėmis. Taip pat išskirtos (sutrikusio intelekto vaikų teisių į mokslą ir laisvalaikį supratimas) kategorijos, atskleidusios svarbius respondentų teiginius, vaikų teisių supratimo, supažindinimo ir įgyvendinimo tematika: naudojami sėkmės būdai ir patirtys, supažindinant vaiką su jo teisėmis; supažindinimą su jo teisėmis lengvinantys aspektai; barjerai, trukdantys supažindinimo su vaiko teisėmis ir jų įgyvendinimo plėtotei ir kt.

Šios kategorijos (sutrikusio intelekto vaikų teisių į mokslą ir laisvalaikį supratimas) buvo išskirtos remiantis teorine ir kiekybinio bei kokybinio tyrimo metu (n – 120) gauta medžiaga.

SUMMARY

PERCEPTION OF RIGHTS TO EDUCATION AND LEISURE TIME OF CHILDREN WITH MENTAL DISORDER: OPINION OF PARENTS AND SPECIALISTS

Master's degree thesis

Relevance of the research. Every man, no matter who he or she is, has his/her own rights, however children with mental disorder experience great social stigma and preconception against them; they also encounter great obstacles when implementing their principal human rights. It is of great importance to provide persons with mental disorder with actual possibilities of education, leisure time, safe integration into the society in order they could lead a life of full value and act in a more independent way in the community. Solution of issues on education of the disabled was inspired on the initiative of the society in our country, as a result, positive changes occurred: disabled children were allowed to live in a family; conditions for learning in community environment were created – learning at school. A good few laws regulating the rights of the disabled were passed.

The object of the research – perception of rights to education and leisure time of children with mental disorder.

The hypothesis of the research – it is likely that children with mental disorder perceive best their right to leisure time however the system for introduction of rights and implementation thereof should be improved.

The aim of the research – to examine parents' and specialists' opinion about perception and implementation of rights to education and leisure time of the children with mental disorder.

The instrument of the research. Questionnaire survey for parents (60 parents participated) and specialists (60 specialists participated);

The methods of the research: analysis of scientific literature and legal documents, questionnaire survey.

Upon analysis of scientific literature and conduction of empirical research, the major concepts of perception of rights to education and leisure time of children with mental disorder as well as introduction and implementation thereof were revealed in respect of perception of child's own rights (opinion of parents and specialists); activity of the specialists; informing parents on the rights of their children and role of specialists/parents, introducing the children their rights. Also, the categories (perception of rights to education and leisure time of children with mental disorder) were distinguished which revealed significant statements made by the respondents on the topic of the perception, introduction and implementation of children's rights: ways and experiences of success employed when introducing the child his rights; the aspects making the process of introduction with his/her rights easier; barriers obstructing the development of introduction of child's rights and implementation thereof, etc.

The above categories (perception of rights to education and leisure time of children with mental disorder) were distinguished on the basis of theoretical material and the material obtained on qualitative and quantitative research (n -120).

Turinys

SANTRAUKA	2
SUMMARY	3
ĮVADAS	5
I. SUTRIKUSIO INTELEKTO VAIKŲ TEISIŲ Į MOKSLĄ IR LAISVALAIKĮ TEORINIAI PAGRINDAI	9
1.1. Sutrikusio intelekto sąvokos apibrėžtis ir rūšys	9
1.2. Sutrikusio intelekto vaikų psichologinė, pedagoginė, fiziologinė charakteristika	13
1.3. Teisių į mokslą ir laisvalaikį supratimo ir įgyvendinimo reikšmingumas negalios kontekste	16
II. SUTRIKUSIO INTELEKTO VAIKŲ TEISIŲ ĮGYVENDINIMO IR PERTEIKIMO PAGRINDINIAI KONCEPTAI	22
2.1. Sutrikusio intelekto asmenų teisių apsaugą reglamentuojantys dokumentai	22
2.2. Vaiko su negalia teisių mokymo (si) ypatumai ugdymo įstaigoje	26
2.3. Sutrikusio intelekto vaikų teisių mokymo prielaidos šeimoje	34
III. SUTRIKUSIO INTELEKTO VAIKŲ TEISIŲ Į MOKSLĄ IR LAISVALAIKĮ SUPRATIMAS: TĖVŲ IR PEDAGOGŲ NUOMONĖS TYRIMAS	39
3.1. Tyrimo metodologija	39
3.2. Tyrimo metodika ir imties charakteristika	40
IV. SUTRIKUSIO INTELEKTO VAIKŲ TEISIŲ Į MOKSLĄ IR LAISVALAIKĮ SUPRATIMAS: TĖVŲ IR SPECIALISTŲ NUOMONĖS TYRIMO DUOMENŲ ANALIZĖ	43
4.1. Specialistų ir tėvų nuomonių analizė apie tai, kaip vaikai supranta savo teises	43
4.2. Specialistų ir tėvų nuomonių analizė apie informacinę veiklą vaikų teisių tematika	52
4.3. Specialistų ir tėvų nuomonių analizė apie supažindinimo su vaikų teisėmis konceptus	55
4.4. Sutrikusio intelekto vaikų teisių į mokslą ir laisvalaikį supratimo kategorijų analizė	62
4.5. Tyrimo duomenų apibendrinimas	71
IŠVADOS	75
REKOMENDACIJOS	77
LITERATŪRA	79
PRIEDAI	86

IVADAS

Problema ir jos aktualumas. Šių dienų pasaulyje žmogaus teisės yra viena iš labiausiai nagrinėjamų temų. Svarbi vieta analizuojant žmogaus teisių klausimus, tenka ir vaiko teisėms. Sutrikusio intelekto vaikai dažnai patiria didelę stigmatizaciją ir išankstinę nusistatymą prieš juos, o taip pat susiduria su didelėmis kliūtimis įgyvendindami savo pagrindines žmogaus teises. Neįgaliųjų diskriminacija yra įsisenėjusi problema, trukdanti įvykti teigiamiems pasikeitimams. Suteikti realias mokslo, laisvalaikio, saugios integracijos į visuomenę galimybes sutrikusio intelekto asmenims labai svarbu, kad bendruomenėje jie galėtų kuo savarankiškiau ir pilnavertiškiau gyventi (Sutrikusio intelekto asmenų teisės, 2003).

Lietuvai įstojus į Europos Sąjungą, požiūris į negalią turinčius asmenis keičiasi teigiama linkme. R. Vaičekauskaitė (2003) teigia, kad mūsų šalyje visuomenės iniciatyva inspiruotas neįgaliųjų ugdymo klausimų sprendimas, įvyko palankių pokyčių. Neįgaliems vaikams leista gyventi šeimoje, sudarytos sąlygos mokytis bendruomenės aplinkoje – mokykloje. Priimta nemažai įstatymų, reglamentuojančių neįgaliųjų teises (Lietuvos Respublikos Neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymas, 2004; Specialiojo ugdymo įstatymas, 1998; Lietuvos Respublikos Švietimo įstatymas, 2003). Pastaruoju metu taip pat aktualizuojamos savarankiško neįgaliųjų atstovavimo idėjos. Lietuvoje jau buvo žengtas vienas žingsnis atstovavimo sau įgyvendinimo link. Socialinės rehabilitacijos specialistai iš ENABLE akcentavo neįgaliųjų savęs atstovavimo svarbą (Vrubliauskaitė, 2005), kuri, anot P. Beresford, S. Coft (1993), ypač pabrėžiama XX a. septintajame dešimtmetyje Vakarų Europos šalyse.

Pastaraisiais metais Lietuvoje pagausėjo sutrikusio intelekto vaikų ir jaunuolių skaičius, kurie mokosi integruota forma bendrojo lavinimo mokyklose, lengvesnio sutrikimo jaunuoliai turi daugiau galimybių siekti profesinės kvalifikacijos (Sutrikusio intelekto asmenų teisės, 2003).

Lietuvoje galioja daugybė teisės aktų, skirtų užtikrinti ir garantuoti vaikų su negalia teises ir jų teisėtus interesus, bet kartu jaučiamas atotrūkis tarp sukurtos pažangios teisinės bazės, garantuojančios vaikui su negalia teisę mokytis kartu su kitais vaikais, pasiruošti darbinei veiklai, įgyti profesiją, įsitraukti į visuomeninį gyvenimą, nebūti diskriminuojamam dėl savo negalios ir teisės aktų praktinio įgyvendinimo.

Kaip nurodo D. Migaliova (1999), sutrikusio intelekto asmenų ugdymas, rengimas savarankiškam gyvenimui, integracijai į visuomenę pradedamas ne visada nuo ankstyvosios vaikystės, o dažnai tik paauglystėje, jaunystėje. J. Ruškus (2002) teigia, jog visuomenės žinios apie sutrikusio intelekto asmenis yra menkos.

Įvairių lygių sutrikusio intelekto vaikų integravimosi į visuomenę poreikių tyrimas yra viena iš esmingiausių kol kas išsamiau labai mažai nagrinėtų specialiosios, socialinės pedagogikos ir psichologijos problemų. Kaip parodė mokslinės literatūros analizė, dabartiniu metu neįgaliųjų vaikų

socialinei integracijai ir jos problemoms spręsti, itin didelį dėmesį skiria ir Lietuvos mokslininkai. Sutrikusio intelekto vaikų ir jaunuolių švietimo galimybes bei jų integraciją į visuomenę nagrinėja I. Baranauskienė (2001), V. Karvelis (2000), J. Pumputis (2001), A. Juodraitis (2001) ir kt.. Tokie mokslininkai kaip V. Gudonis (2000), A. Valantinas (2003) bei J. Ruškus (2000, 2001, 2002) analizuoja neįgalių asmenų nuostatas, tuo tarpu nežymiai sutrikusio intelekto jaunuolių profesinės integracijos problemas nagrinėja I. Baranauskienė (2000, 2001, 2002), J. Pumputis (2001), V. Karvelis (2000), A. Juodraitis (2001) ir kt.. Vaikų specialiojo ugdymo problemomis pradėta domėtis jau gerokai seniau. Sprendžiant tokio pobūdžio sunkumus pasižymėjo S. Ališauskienė (1998), J. Daulenskienė (1998) ir kt.. J. Ruškus, D. Gerulaitis, V. Vaitkevičienė (2004) nagrinėja neįgalaus vaiko šeimoje koncertus; R. Vaičekauskaitė (2003) – savarankiškumo ugdymą šeimoje; R. Balčiūnaitė (2003) - neįgalaus žmogaus tapatumo problemas; D. Gerulaitis, E. Gužauskaitė (2008) – sutrikusio intelekto vaikų savarankiškumo ugdymo sėkmės kriterijus; E. Gribačiauskas (2003) tyrė pedagogų nuostatas į neįgalių moksleivių socialinę integraciją; Ž. Jonynienė, A. Juodaitytė (2006) vaiko teisių reikšmingumą ir įgyvendinimą ugdymo įstaigose; D. Kabašinskaitė (2002) vaikų politiką; Ž. Jonynienė (2000) ugdytojų požiūrį į vaiko teises, jų raišką šeimoje ir mokykloje; D. Augienė, I. Ruškuvienė (2006) – sutrikusio intelekto asmenų ugdomumą. Tačiau minėti autoriai savo darbuose nespėdžia tokių probleminių klausimų: Ar sutrikusio intelekto vaikai suvokia savo teises į mokslą ir laisvalaikį? Kaip teisinė informacija perteikiama šiems asmenims? Kaip reikėtų tobulinti supažindinimo su jų teisėmis sistema? Šie klausimai suponuoja mūsų tyrimo problemą.

Tyrimo objektas – sutrikusio intelekto vaikų teisių į mokslą ir laisvalaikį supratimas.

Tyrimo hipotezė – tikėtina, kad sutrikusio intelekto vaikai geriausiai supranta savo teisę į laisvalaikį, tačiau supažindinimo su teisėmis ir jų įgyvendinimo sistema turėtų būti tobulinama.

Tyrimo tikslas – ištirti tėvų ir specialistų nuomones apie sutrikusio intelekto vaikų teisių į mokslą ir laisvalaikį supratimą bei įgyvendinimą.

Tyrimo uždaviniai:

- 1) Atskleisti sutrikusio intelekto asmens psichologinę, pedagoginę, fiziologinę charakteristiką, sutrikusio intelekto sąvokos apibrėžtį bei rūšis;
- 2) Išanalizuoti esminius vaiko su negalia teisių mokymo(si) ypatumus ugdymo įstaigoje ir šeimoje;
- 3) Išnagrinėti teisinius aktus, reglamentuojančius sutrikusio intelekto asmens teises į mokslą ir laisvalaikį;
- 4) Ištirti specialistų nuomonę apie sutrikusio intelekto vaikų teisių į mokslą ir laisvalaikį supratimo ir supažindinimo su jomis konceptus;
- 5) Atskleisti tėvų, auginančių sutrikusio intelekto vaikus, nuomonę apie vaikų teisių į mokslą ir laisvalaikį supratimo ir supažindinimo su jomis konceptus.

Tyrimo metodologinis pagrindimas. Tyrimas grindžiamas šiomis teorijomis:

- *Socialinio konstruktyvizmo teorija* – kiekvienas žmogus konstruoja savo individualų supratimą apie pasaulį, patirdamas, vertindamas ir interpretuodamas, siedamas tas interpretacijas su ankstesnėmis turėtomis interpretacijomis ir patirtimi (P. L. Berger, 1999);
- *Simbolinio interakcionizmo* išvados apie tai, kaip žmonės gyvena socialinėje grupėje bei kuria atitinkamus socialinius modelius ir kaip įvairiose situacijose keičiasi jų elgesys (Giddens, 2005).
- *Socialinio išmokimo teorija*, teigiančia, kad naujų žinių ir įgūdžių modelių asmuo gali išmokti stebėdamas ir girdėdamas kitų kalbinės veiklos pavyzdžius (Bandura, 1997);
- *Humanistinė nuostata*: svarbu padėti ugdytiniams suvokti savo poreikius ir taip skatinti jų asmenybės tapumą ir sklaidą (B. Bitinas, 2000).

Tyrimo metodai: mokslinės literatūros ir teisinių dokumentų analizė; anketinės apklausos metodas; statistiniai apdorojimo metodai.

Tyrimo imtis ir organizavimas:

- **Tyrimo dalyviai:** 60 specialistų, ugdančių sutrikusio intelekto vaikus ir 60 tėvų, auginančių sutrikusio intelekto vaikus.
- **Tyrimo etapai:**

I. Etapas: Teorinės medžiagos analizė - teisinių dokumentų analizė

II. Etapas: Anketos, tėvams ir specialistams, sudarymas

III. Etapas: Įvykdyta apklausa

IV. Etapas: Tyrimo metu gautų duomenų apdorojimas („SPSS17.0 for Windows“ programa; „Microsoft Excel“ programa; turinio (kontent) analizė)

V. Etapas: Apdorotų ir susistemintų empirinio tyrimo duomenų analizė

VI. Etapas: Empirinio tyrimo metu gautų duomenų palyginimas su teorinės medžiagos analizės metu gautais rezultatais.

Darbo naujumas/reikšmingumas:

Teorinį darbo reikšmingumą sudaro tai, kad atlikus mokslinės literatūros analizę, nagrinėjama tema, yra surinkta ir susisteminta visa esminė informacija, atskleidžianti dabartinę situaciją apie sutrikusio intelekto vaikų teisių supratimą ir jų įgyvendinimą Lietuvoje.

Praktinį darbo reikšmingumą sudaro tai, kad atliktos analizės metu surinkti duomenys ir padarytos išvados, pateikti siūlymai gali būti pritaikomi konkrečiu atveju, gerinant specialistų ir tėvų bendravimo su sutrikusio intelekto vaikais, integravimosi į visuomenę galimybes bei kokybiškesnį teisių (į mokslą ir laisvalaikį) perteikimą vaikams.

Darbo aprobacija. Jurgeliūnienė, E. (2010). Sutrikusio intelekto vaikų teisių į mokslą ir laisvalaikį suvokimas: tėvų ir specialistų požiūris. Studentų mokslinė konferencija, Šiaulių universitetas, Edukologijos fakultetas, 2010 m. gegužės 10 d.

Magistrinio darbo struktūra: Magistro darbą sudaro: santrauka lietuvių ir anglų kalba, įvadas, 4 skyriai, darbo išvados, rekomendacijos, naudotos literatūros sąrašas (115 šaltinių), 22 priedai. Tyrimo duomenis iliustruoja lentelės, paveikslai. Prieduose pateikiama specialistams, ugdančioms sutrikusio intelekto vaikus, skirta anketa ir tėvams, auginantiems sutrikusio intelekto vaikus, skirta anketa; gautų kategorijų ir jas sudarančių subkategorijų sąrašas; dalis empirinės tyrimo dalies paveikslų ir lentelių. Darbo apimtis – 86 psl.

I. SUTRIKUSIO INTELEKTO VAIKŲ TEISIŲ Į MOKSLĄ IR LAISVALAIKĮ TEORINIAI PAGRINDAI

1.1. Sutrikusio intelekto sąvokos apibrėžtis ir rūšys

Gyvenimo patirtis įgyjama skirtingai. Sutrikusio intelekto žmonėms paprastai prireikia gerokai daugiau laiko pagrindinėms gyvenimo tiesoms įsisavinti nei jų sveikiems bendraamžiams (Atstovavimo sutrikusios raidos žmonių teisėms pagrindai, 2003, p. 6). Tai riboja šių žmonių sutrikęs intelektas ir jo sutrikimo lygiai.

Pirmiausia, norint kalbėti apie intelekto sutrikimą, reikėtų apibrėžti, kas yra negalia ir kaip ji šiandien suvokiama. M. Andrašūnienė (2006) negalią apibūdina kaip fizinę ar protinę kliūtį, kuri trukdo ar riboja individo gebėjimą funkcionuoti kaip kiti. Pasak V. Karvelio (2001), neįgalūs vaikai – vaikai, turintys vystymosi sutrikimų bei kitų negalių.

Negalios suvokimas, požiūris į neįgalius asmenis, skyrėsi visuomenės vystymosi periodais. Tam įtakos turėjo unikalios socialinių problemų suvokimo istorinė raida, specifinis negalios priėmimas skirtingais visuomenės raidos tarpsniais. J. Ruškaus (1999) nuomone, kiekviena epocha ir kultūra konstruoja specifinį „kitokio“, „svetimo“ žmogaus ar grupės vaizdinį, savaip pavadina nukrypimą nuo socialinės normos.

Negalios sąvoka iš esmės nurodo socialines nelygybes, pagrįstas asmenų sutrikimais arba neįgalumais. Dabartinis lietuvių kalbos žodynas (2000), pateikia tokį negalios apibūdinimą: negalia – tai negalavimas, o Vikipedijos laisvojoje enciklopedijoje ([Žiūrėta 2010 - 01 – 12]. Prieiga per internetą: <<http://lt.wikipedia.org/wiki/Negalia>>) pirmiausia pabrėžiama žmogaus galia, ir teigiama, jog negalia – gebos, susijusios su asmens ar grupės standartu, sutrikimas. Realybėje yra tiesiog gebėjimų spektras.

Pasak L. Deveikio (1997), negalia – tai fizinis arba protinis sutrikimas, kuris riboja ar kenkia esminėms gyvybinėms funkcijoms, tai yra klausai, regai, kalbėjimui, judėjimui, be to rūpinimuisi savimi, darbui, atimantis, varžantis asmens galimybę užsiimti kasdiene veikla ir jaustis visaverčiu visuomenės nariu. V. Karvelis (1997) teigia, kad žmogus su negalia – asmuo, kuris dėl įgimtos ar įgytos fizinės ar protinės negalios iš dalies ar visiškai negali kontroliuoti savo asmeninio arba socialinio gyvenimo, atlikti pareigų bei naudotis teisėmis.

Ž. D. Kaminskaitė (2007) teigia, jog neįgalus žmogus pirmiausia susiduria su neigiamu visuomenės požiūriu į save, jis menkai vertina pats save ir jaučiasi nevisavertis dėl savo paties negalios pobūdžio (fizinės būklės). Neįgalių asmenų adaptacija visuomenėje nėra vien jų problema. Visuomenė dažnai būna nepasirengusi priimti jų kaip lygiaverčių narių. Negalia primena apie

žmogaus pažeidžiamumą ir baugina aplinkinius. Didžiausia visuomenės problema – negebėjimas į neįgalų žmogų žvelgti objektyviai, nestigmatizuojant ir neturint išankstinio nusistatymo.

Neįgalieji dėl savo specifinės būklės pasižymi menku pasitikėjimu savimi, jie jaučiasi lengvai pažeidžiami, nuvertina savo galimybes ir sugebėjimus. Dažnas to rezultatas – izoliacija. Dėl paties negalios pobūdžio atsiranda daug papildomų kliūčių, kurias žmogui reikia įveikti.

Kaip paaikškėjo, pagrindinis neįgaliųjų tikslas – įsijungti į visuomenę, būti pilnaverčiais jos nariais. O sveikieji privalo elgtis taip, kad nei vienas neįgalus žmogus, nebūtų pamirštas, jog nuolat būtų domimasi jo dvasinių ir materialinių vertybių gausinimu bei užimtumu.

V. Vaitkevičiūtė (1999) intelektą apibūdina kaip gebėjimą mokytis ir išmokti, susivokti naujose situacijose, atskleisti reiškinių sąsają. Intelektu esmė ir prigimtis dar nepakankamai ištirta.

D.G. Myers (2000) intelektu laiko žmogaus gebėjimą „tikslingai ir adaptyviai elgtis“. Intelektinė elgsena rodo gebėjimą prisitaikyti, mokantis iš patirties, sprendžiant problemas ir blaiviai protaujant. Tie, kurie elgiasi protingai, susidoroja su keliamais reikalavimais ir pasiekia savo tikslus.

V. Aleksienė (*Specialiųjų poreikių vaikų ugdymas*. [Žiūrėta 2009 – 02 – 25]. Prieiga per internetą: <http://www3.webng.com/socmok/documents/kursu_dalomoji_medziaga/1112/Specialiu_poreikiu_vaiku_ugdymas/SIV.doc>) teigia, jog Pasaulio sveikatos apsaugos organizacijos duomenimis, pasaulyje gimsta apie 13 % vaikų, kuriems diagnozuojami vystymosi trūkumai ar sutrikimai, iš jų 3% - sutrikusio intelekto.

Vieningos sąvokos, apibūdinančios sutrikusio intelekto asmenį, nėra, dažnai šie vaikai vadinami specialiuųjų poreikių vaikais, ypatingaisiais vaikais, o, pavyzdžiui, Didžiojoje Britanijoje sutrikęs intelektas vadinamas mokymosi sutrikimu.

J. Ruškus (2002) teigia, jog intelekto sutrikimo apibrėžimą kiekvienas gali interpretuoti skirtingai. Vieni teigia, kad sutrikusio intelekto žmonių socialinės ne kompetencijos priežastys yra vidinės, tai yra anatominio ir fiziologinio sutrikimo pasekmė, kiti – kad išorinės, aplinkinių žmonių atskirties ir neigiamų nuostatų rezultatas. Priežasties ir pasekmės ryšiai tarp negalios, kaip mokslinės definicijos, ir negalios, kaip socialinio konstrukto, nėra aiškūs.

Medicinos enciklopedijoje (1991) teigiama, kad intelekto išsivystymui turi reikšmės paveldimumas ir psichinių funkcijų išlavimas.

Pagal Tarptautinių ligų klasifikaciją (toliau TLK-10, 1997, p.176), intelekto sutrikimas – ryški sulėtintos arba nepilnos protinės raidos būseną, kai sutrinka įgūdžiai, pasireiškiantys vystymosi metu ir apsprendžiantys bendrąjį intelekto lygį, tai yra, pažintinius, kalbinius, motorinius, socialinius gebėjimus.

Pagal Tarptautinius diagnostikos kriterijus (DSM III-R, 1997, p. 28) sutrikęs intelektas apibūdinamas taip:

A) Gerokai žemiau vidurkio esantis bendras intelektas ar iki 70 ar mažiau pagal individualiai atliktą testą;

B) Kartu pasireiškiantys adaptyvios veiklos trūkumai ar sutrikimai: asmuo nesugeba atitikti savo amžiaus ir kultūros grupės laukiamų standartų tokiose srityse: socialiniai sugebėjimai, atsakomybė, bendravimas, kasdieniniai gyvenimo įgūdžiai, asmens autonomija ir savarankiškumas;

C) Pradžią iki 18 metų.

Sutrikęs intelektas – tai psichikos sutrikimas, kuriam būdingas žemas intelekto koeficientas ir riboti sugebėjimai prisitaikyti prie aplinkinio pasaulio (Kalbos raida ir sutrikimai, 2003, p. 21).

Sutrikusio intelekto asmenis specialistai paprastai kvalifikuoja pagal jų problemų sunkumą. Yra vartojami tokie terminai kaip: nežymus, vidutinis, žymus ir labai žymus intelekto sutrikimas; kiekvienas šių lygių atitinka tam tikrą IQ rodiklį (J. Petruolytė (reng.), 2003):

. *Nežymus intelekto sutrikimas* – klasifikacija, skirta apibūdinti asmenis, kurių IQ rodiklis apytikriai yra 55-70. Šio sutrikusio intelekto vaiko - geri adaptacijos (savarankiškumo ir bendravimo) įgūdžiai. Toks žmogus dažniausiai gali įsisavinti pradinės mokyklos programą, vėliau įgyti profesinių įgūdžių. Kai jis tampa suaugusiu, jo intelektas prilygsta 8-10 metų vaiko intelektui K. Grunewald (1993) apibūdina šiuos asmenis kaip sugebančius abstrakčiai mąstyti, neblogai suvokiančius laiką. Pagal klinikinę psichiatriją (toliau, KP) (1994) nežymaus sutrikusio intelekto atsilikę asmenys turi pakankamai socialinių ir kalbinių įgūdžių, reikalingų savitarnai; tokių vaikų protiniai sugebėjimai siekia maždaug 6 klasės lygį.

TLK-10 (1997) teigiama, kad dauguma šių žmonių pasiekia visišką savarankiškumą apsitarnaudami. Socialinėje ir kultūrinėje aplinkoje, kurioje reikalavimai akademiniam pasiekimams yra maži, lengvo atsilikimo laipsnis gali netgi nesukelti problemų, tačiau jei jaunas žmogus pasižymi emociniu ir socialiniu nebrandumu, sutrikimo pasekmės gali būti didesnės.

Vidutinis intelekto sutrikimas – klasifikacija, skirta apibūdinti asmenis, kurių IQ rodiklis apytikriai yra 40-55. Vidutinio sutrikusio intelekto vaiko sugebėjimai visą gyvenimą išlieka riboti. Jam sunku prisitaikyti prie aplinkos ir gyventi savarankiškai. Dažniausiai šį intelekto sutrikimo laipsnį lydi kalbos problemos. Tokio suaugusio žmogaus intelektas prilygsta 6-8 metų vaiko intelektui (J. Petruolytė (reng.), 2003).

Tiek TLK-10 (1997) tiek KP (1994) teigiama, kad šiai kategorijai priskirti asmenys negali gyventi savarankiškai. Tačiau tai, kad jie sugeba užmegzti kontaktą, bendrauti su kitais asmenimis, dalyvauti nesudėtingoje veikloje, rodo tam tikrą socialinį išsivystymą. Pasak Grunewald K. (1993), vidutinio sutrikusio intelekto atsilikimo asmenys neturi abstraktaus mąstymo (nesupranta rašymo simbolių, žodžius atpažįsta lyg paveikslėlius), prastai suvokia erdvę (pažįsta artimiausią aplinką), sugeba diferencijuoti įspūdžius.

Žymus intelekto sutrikimas – klasifikacija, skirta asmenims, kurių IQ rodiklis apytikriai yra 25-40.

Labai žymus intelekto sutrikimas – klasifikacija, skirta apibūdinti asmenims, kurių IQ rodiklis yra žemesnis nei 25.

Žymaus ir labai žymaus sutrikusio intelekto asmenys gali išmokti bendrauti, kalbėti, tačiau beveik arba visiškai negali pasirūpinti pagrindinių poreikiu tenkinimu, todėl reikalauja nuolatinės priežiūros ir pagalbos, pasaulį suvokia per lytėjimą, patirtus išpūdžius, negali suprasti abstrakcijų, sunkiai suvokia laiką.

Ši klasifikacija mums padeda, kai reikia imtis praktinių priemonių, pavyzdžiui, ieškant tinkamo būsto, darbo ir kt. Ir mokykloje atsižvelgiama į šį apibūdinimą sprendžiant, kokią ugdymo instituciją reikėtų lankyti vaikui.

A. Bakk, K. Grunewald (1998), teigia, jog remdamiesi šia klasifikacija, specialistai įvertina, ar sutrikusio intelekto asmenys gali savarankiškai tvarkytis, kada jiems reikia pagalbos. Tada galima tikslingiau pasiūlyti vienokio ar kitokio pobūdžio paramą.

Anot D. Pūro (1997), sutrikęs intelektas, kitaip vadinamas protiniu atsilikimu, yra sutrikimas, bet ne liga. Mat liga yra tai, kuo susergama, o protiniu atsilikimu nesusergama ir nesergama – su juo gimstama. Tai reiškia, kad protinis atsilikimas kaip ypatumas žmogų lydi visą gyvenimą.

Intelekto sutrikimas yra ne liga, bet nuolatinė būklė. Todėl žmogus nepraranda turimų sugebėjimų ir netgi gali juos lavinti. Kaip ir kiekvienas žmogus, sutrikusio intelekto vaikas gali tobulėti ir daug ko pasiekti. Ypač jei jam sudaromos tinkamos sąlygos ir jis nuolat geranoriškai skatinamas.

I. Elijošienė (1998) teigia, jog specialiojoje literatūroje intelekto sutrikimas apibūdinamas kaip protinių sugebėjimų nukrypimas nuo normos, sukeliantis elgesio, emocijų bei socialinio prisitaikymo sutrikimų.

Pasak A. D. Ward (1999), sutrikusio intelekto asmuo yra ne tik savo šeimos ar atitinkamų profesijų atstovų atsakomybės objektas. Rūpinimasis jais ir jų gyvenimo kokybe yra visos visuomenės atsakomybė.

A. Kriščiūnas, G. Kavaliauskienė (2004), remdamiesi Pasauline Sveikatos Organizacija (2004), teigia, jog sutrikęs intelektas – dalinis ar nepakankamas protinių galių išsivystymas, kuris apibūdinamas kaip įgūdžių, sudarančių tam tikrą intelekto lygį (pažintinių, kalbos, motorikos ir socialinių), formavimosi sutrikimų įvairiuose raidos etapuose.

Pasak J. Petrulytės (reng.) (2003), sutrikusio intelekto vaikams labai svarbu adaptuotis, tai yra prisitaikyti prie esamų sąlygų, ir integruotis į visuomenę, atrasti joje savo vietą ir būti naudingiems. Kad šie tikslai būtų pasiekti, svarbu teisingai įgyvendinti sutrikusio intelekto asmenų teises į mokslą ir laisvalaikį, o taip pat nuo ankstyvojo amžiaus lavinti šių žmonių savitvarkos (rengimąsi, valgymo,

higienos) ir bendravimo įgūdžius. Netgi jei asmuo nekalba, jam pasiekiamos kitos nežodinės saviraiškos galimybės.

1.2. Sutrikusio intelekto vaikų psichologinė, pedagoginė, fiziologinė charakteristika

Kiekvienas vaikas yra individuali asmenybė, turinti skirtingas charakterio ypatybes, poreikius, interesus. Sutrikusio intelekto vaikai yra ypatingi, jiems reikia daugiau pagalbos ir laiko, perteikiant įvairią informaciją bei ugdant tam tikrus įgūdžius. Norint, kad jų ugdymas būtų efektyvus, o dalyvavimas kultūrinėje, laisvalaikio erdvėje – prasmingas, tėvams, auginantiems neįgalų vaiką, bei specialistams, ugdantiems, sutrikusio intelekto vaikus, būtina susipažinti su šių asmenų psichologine, pedagogine, fiziologine charakteristikomis.

Pasak R. Buloto (2003), dėl vaikų Lietuvoje dirba įvairios vyriausybės organizacijos bei apie 40 visuomeninių organizacijų, teikiančių reikalingą informaciją apie Vaiko teisių konvenciją, globoja neįgalius vaikus ir kt. .

Anot A. Segalovičiaus (2007), veikia skirtingos procedūros švietimo tikslais vertinant vaikus ir jaunuolius bei įdarbinimo tikslais ir socialinei paramai gauti vertinant suaugusius neįgalius asmenis. Valstybinės medicininės socialinės ekspertizės komisija (toliau – VMSEK) prie Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos yra atsakinga už 18 metų ir vyresnių asmenų negalios vertinimą. Švietimo tikslais vertina specialiojo ugdymo komisijos ir pedagoginės psichologinės tarnybos.

A. Bagdonas (1995) išskiria keturis pagrindinius *neįgaliųjų asmenų vertinimo kriterijus*:

- negalios rūšis;
- negalios lygis ir vyresniems nei 18 metų atitinkama neįgalumo grupė – I, II ar III;
- darbingumo laipsnis (suaugusiesiems);
- specialieji mokymosi poreikiai (vaikams ir jaunuoliams).

I. Kaffemanienė (2001) teigia, jog sutrikusio intelekto gali būti vaikai, turintys kompleksinių sutrikimų. Kompleksinis sutrikimas – tai mokymosi negalia dėl bendrųjų atminties sutrikimų ir emocijų, elgesio sutrikimų (savireguliacijos, hiperaktyvumo, dėmesio problemų), dėl girdimojo suvokimo ir motorinių koordinacijų nevisavertiškumo (akustinė – motorinė disleksija). Kompleksinis sutrikimas įvardija kelių sutrikimų „rinkinį“, nesant galimybės nustatyti vieno jų pirmumo (pvz., regos ir intelekto sutrikimas), todėl labai svarbu atsižvelgti į vaikų negalios lygį ir taikyti tik tam tikras metodines priemones ar specialiąsias programas, kad ugdymas būtų kuo efektyvesnis.

A. Bagdonas (1995) sutrikusio intelekto asmenį apibūdina taip – tai vaikas, kuris dėl įgimtų ar įgytų sutrikimų gali ribotai dalyvauti ugdyme ir visuomenės gyvenime. Ugdymosi sunkumų gali kilti dėl įvairių priežasčių: sutrikusio intelekto, klausos, regos, fizinių, emocijų ir elgesio, specifinių

pažinimo ar kitų vaiko raidos sutrikimų. Vaiko specialieji ugdymosi poreikiai vertinami pedagoginiu, psichologiniu, medicininu ir socialiniu požiūriais bei skirstomi į keturias grupes: nedideli, vidutiniai, dideli ir labai dideli.

Taigi sutrikusio intelekto asmenys turi tam tikrų ypatumų, kurie atsiskleidžia ne tik jų elgesyje, bet ir mokymosi procese. Savitos jų charakteristikos žinojimas, gali padėti specialistams, tėvams pritaikyti tinkamas ugdymo formas ir metodus bei pasiekti efektyvesnių rezultatų jų teisių suvokimo sferoje.

I. Baranauskienė (2002) išskiria tokius *sutrikusio intelekto vaikų fizinės raidos ypatumus*:

- stambiosios ir/ar smulkiosios motorikos vystymosi sutrikimas ar neišsivystymas;
- netaisyklinga laikysena;
- sutrikusi judesių koordinacija;
- stereotipiški judesiai;
- dažni fiziniai negalavimai.

V. Karvelis (1997) pamini dar kelis sutrikusio intelekto vaikų (SIV) *socialinės raidos ypatumus*:

- bendravimo poreikių bei galimybių sumažėjimas;
- elgesio sutrikimai;
- sunki socialinė adaptacija.

V. Aleksienė ([Žiūrėta 2009 – 02 – 25]. Prieiga per internetą: <http://www3.webng.com/socmok/documents/kursu_dalomoji_medziaga/1112/Specialiu_poreikiu_vaiku_ugdymas/SIV.doc>) nežymiai sutrikusio intelekto vaikų). *mokymosi sunkumų pobūdį* klasifikuoja taip:

I grupė. Sutrikimo pagrindas – difuzinis smegenų žievės neišsivystymas. Protinis atsilikimas išryškėja pradėjus lankyti mokyklą. Būdingi visi bendrieji sutrikusio intelekto požymiai, tačiau ugdytiniai sugeba tikslingai dalyvauti veikloje, kai užduotys atitinka sugebėjimus, elgesys nekelia problemų, pakankamai darbštūs. Rekomenduojama ypatingą dėmesį kreipti į mąstymo, pažintinių interesų ugdymą, kalbos plėtotę.

II grupė. Sutrikimo priežastis – smegenų žievės neišsivystymas, liekamieji hidrocefalijos reiškiniai. Intelektinės veiklos nepilnavertiškumą lydi neurodinaminių procesų pusiausvyros sutrikimai, pasireiškiantys elgesio ir/arba darbingumo sutrikimu. Vaikai impulsyvūs, neramūs, išsiblaškę. Rekomenduojama rūpintis dėmesio sukaupimo būdais, elgesio bei mokymosi strategijų modeliavimu.

III grupė. Komplikuotas protinis atsilikimas, sutrikimo pagrindas – smegenų žievės ir lokaliniai smegenų substancijos pažeidimai. Sutrikusį intelektą lydi įvairių analizatorių veiklos –

kalbos, regos, klausos sutrikimai. Būtinios logopedinės pratybos ar korekcinų priemonių (akinių, klausos aparatų) naudojimas, specialios dalijamosios medžiagos parengimas, kt.

IV grupė. Sutrikusio intelekto forma susijusi su ryškiais galvos smegenų kaktos skilčių pažeidimais. Šalia pažintinės veiklos neišsivystymo yra būdingi asmenybės bei motorikos (bendrosios ir ypač smulkiosios) sutrikimai. Vaikai nevikrūs, nepasitikintys, sunku sudominti net ryškiomis vaizdinėmis priemonėmis. Kalba echolališka. Rekomenduojama lavinti motoriką, pažintinį aktyvumą, kelti savivartę

V grupė. Sutrikusio intelekto ir elgesio patologija (psichopatinis elgesys), kuri atsiranda dėl požiečio struktūrų pažeidimų. Išskyla asmenybės komponentų neišsivystymas, savo elgesio nekontroliavimas. Vaikai labai neramūs, dirglūs, blogai miega. Pasireiškia nuotaikų kaita, piktumas, agresyvumas. Ugdytiniai pasižymi menka mokymosi motyvacija, bėga iš mokyklos, linę nusikalstamam elgesiui. Rekomenduojama kelti mokymosi motyvaciją, padėti rasti jų hobių, įtraukti į dominančią praktinę veiklą.

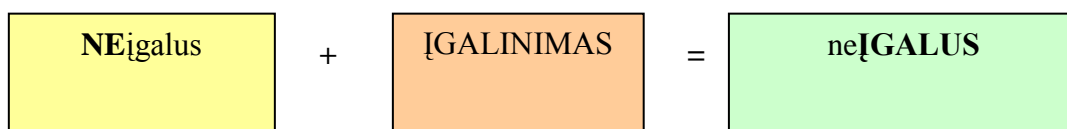
VI grupė. Vaikai, patyrę galvos smegenų traumą. Mokantis išryškėja greitas centrinės nervų sistemos išsekimas, nuovargis, pasireiškiantis darbingumo sumažėjimu, dėmesio stoka, išsiblaškytu, nuotaikų kaita ar neadekvačiu situacijai pykčiu, grubumu. Nuovargis gali būti stipraus galvos skausmo, pykinimo priežastimi. Rekomenduojama organizuoti mokinio dienos ir veiklos režimą, atidžiai sekti vaiko būseną, vengti pervargimo, bet, kita vertus, nenuolaidžiauti.

VII grupė. Vaikai, persirgę smegenų ligomis. Encefalito pasekmė - konstatuojami pažintinės veiklos, valios bei emocijų sferos sutrikimai, parėzės, paralyžiai, kalbos, regėjimo, klausos sutrikimai. Epilepsija sergančio vaiko veikloje ypač ryškėja mąstymo problemos: lėtumas, inertiškumas, konkretumas. Šizofrenija sergančio vaiko pažintinės veiklos sutrikimas pasireiškia mąstymo neproduktyvumu, atitrūkimu nuo realybės, artistišku.

I. Baranauskienė (2002) išskiria kelis kriterijus, kurie gali padėti, kad sutrikusio intelekto vaiko integracija bei ugdymas (is) būtų sėkmingas, *vyrauja tokios sąlygos:*

- Teigiamas klasės psichologinis klimatas;
- Pagal ugdymosi poreikius individualizuota programa;
- Individualus klasės mokytojo darbas su sutrikusio intelekto vaiku;
- Specialiojo pedagogo papildomas darbas su sutrikusio intelekto vaiku;
- Tėvų ir mokytojų bendradarbiavimas;
- Geros sąlygos darbiniam mokymuisi.

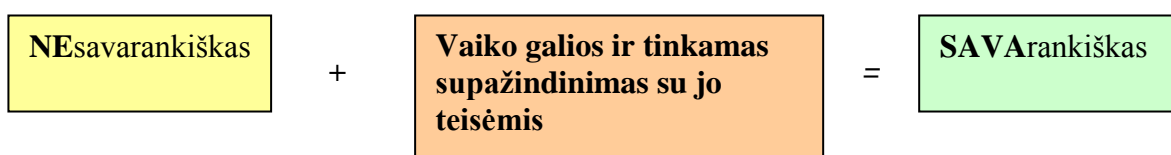
Nepaisant to, kokią negalią turi vaikas, galima jį supažindinti su jo teisėmis bei jas įgyvendinti tam tinkamais būdais. I. Baranauskienė (2004) remdamasi M. Daugėla (2004), neįgaliojo įgalinimo efektą vaizduoja tokia schema:

1 pav. **Žmogaus su negalia įgalinimo efektas** (pagal M. Daugėlą, 2004).

Ši schema atskleidžia svarbią tendenciją, jog įgalinus neigalųjį arba jam pasinaudojus įgalinančiais resursais, sumažėja negalios sukelti apribojimai. Taip neigalus žmogus tampa įgalus – negalia pasidaro antraeilis dalykas, tai yra, neįgalusis savarankiškai dalyvauja socialiniame gyvenime lygiai taip pat, kaip ir kiti, negalios neturintys socioumo nariai. Negalia lieka tokia pat asmens savybė, kaip pavyzdžiui, akių spalva (Socialinė parama neįgaliesiems įsidarbinimo situacijoje, 2004).

Pasinaudojus šia schema galima teigti, jog, iškelus žmogaus turimas galias ir pritaikius tinkamą vaiko su jo teisėmis supažindinimo metodiką, galima pasiekti teigiamų rezultatų jo savarankiškumo srityje (žr. 2 pav.).

2 pav. **Savarankiškumo tapsmo sėkmės formulė** (pagal D.Gerulaitį, E. Gužauskaitę, 2008)

Sutrikusio intelekto asmenų ugdymas taip pat glaudžiai siejamas su „savarankiškumo“¹ sąvoka. E. Astapovičienė (2003) teigia, kad savarankiškumo įgūdžiai yra gyvenimo pagrindas, leidžiantis sutrikusio intelekto žmonėms sėkmingai integruotis į visuomenę. Žinodamas savo teises vaikas gali priimti tam tikrus sprendimus, pasirinkti tai, kas jam yra svarbu.

1.3. Teisių į mokslą ir laisvalaikį supratimo ir įgyvendinimo reikšmingumas negalios kontekste

Šiandien demokratinėje valstybėje įsitvirtina naujas požiūris į sutrikusio intelekto asmenis bei jų dalyvavimą visuomeniniame gyvenime: šie žmonės skatinami prisiimti atsakomybę už savo gyvenimą ir jaustis visaverčiais visuomenės nariais, tačiau kad jie išmoktų įgyti, išsakyti ir ginti savo požiūrį, pirmiausia reikia parodyti, kaip tai daroma. Tam reikalingi tam tikri tarpininkai jų

¹ Terminas „savarankiškas“ apibrėžiamas taip: „nepriklausomas, veikiantis pats“ (Dabartinės lietuvių kalbos žodynas, 2003).

pačių ir aplinkinių, kurie atstovaudami jų interesams bei teisėms ilginiui įgalintų pačius sutrikusios raidos asmenis priimti atsakingus sprendimus, tiesiogiai liečiančius jų gyvenimą. Užuoat saugoję neįgaliuosius nuo gyvenimo, aplinkiniai turi skatinti juos kuo aktyviau dalyvauti, nes kiekvienam žmogui gebėjimas priimti sprendimą – pirmasis žingsnis į atsakingą suaugusiųjų pasaulį.

S. Ruth (2008) teigia, jog ypatingas dėmesys skiriamas vaikams su negalia ir priemonėms, reikalingoms paskatinti pasitikėjimą savo jėgomis ir aktyvų vaikų su negalia dalyvavimą jų bendruomenėse. Tai viena sritis, kur yra didelės galimybės keistis idėjomis ir patirtimi, jei priimtas principas, kad jauni neįgalūs žmonės turi tas pačias žmogaus teises kaip ir kiti visuomenės nariai.

D. Šėporaitytė, A. Tereškinas (2007) savo tyrimo ataskaitoje „Neįgaliųjų įsidarbinimo ir mokslo galimybės Lietuvoje“ teigia, jog neįgaliųjų socialinė padėtis Lietuvoje yra mažai tyrinėta. Nors vis labiau atkreipiamas dėmesys į neįgalių asmenų problemas ir poreikius, vis dar nepakankamai dėmesio yra skiriama itin svarbioms neįgaliųjų švietimo ir užimtumo sferoms.

Reabilitacijos ir integracijos programų vykdytojų – žmonių su visų rūšių negalia respublikinių visuomeninių organizacijų nuo 1997 m. iki 2002 m. pagausėjo nuo 14 – 30. Kas gina bei atstovauja visus neįgaliuosius? 2002m. buvo įsteigtas Lietuvos neįgaliųjų forumas, kuris jungia neįgaliųjų organizacijas bei atstovauja joms (Sutrikusio intelekto žmonių teisės: šalies ataskaita, 2003).

Anot I. Leliūgienės (1997), demokratinėse šalyse šalia vyriausybinių institucijų plačiai veikia nevyriausybines organizacijas, kurios padeda žmonėms spręsti jų problemas, skatina jų aktyvumą, ugdo socialinę atsakomybę, o prireikus teikia ir socialines paslaugas.

Valstybinės jaunimo reikalų tarybos misija – įgyvendinti priemones, stiprinančias jaunimo motyvaciją, ištraukti į aktyvų ir pilnavertį visuomenės gyvenimą ([Žiūrėta 2010 - 01 – 23]. Prieiga per internetą: <http://www.jrd.lt/go.php/lit/Misija_ir_tikslai/128>).

Lietuvoje sutrikusio intelekto asmenų, jų tėvų, globėjų, šeimos narių interesams atstovauja bei juos gina tik viena respublikinė visuomeninė organizacija – bendrija „Viltis“, kuri šiuo metu turi 54 padalinius visoje Lietuvos teritorijoje ir vienija 11741 narį, iš kurių 4705 yra tikrieji nariai, tai yra, sutrikusio intelekto asmenys (Sutrikusio intelekto žmonių teisės: šalies ataskaita, 2003, p.29).

Neįgaliesiems atstovaujančios visuomeninės organizacijos paprastai geriausiai žino tikruosius šių žmonių poreikius bei padėti bendruomenėje ir gali tiksliai įvertinti, kokių paslaugų labiausiai stinga jų atstovaujamiems žmonėms su negalia (Sutrikusio intelekto žmonių teisės: šalies ataskaita, 2003).

Lietuva yra prisijungusi prie eilės tarptautinių sutarčių, deklaruojančių pagrindines socialines, ekonomines, pilietines ir politines žmogaus teises. Vaikas, kaip ir kiekvienas mūsų visuomenės individas – visų žmogaus teisių turėtojas, o taip pat esantis privilegijuotoje padėtyje bendrųjų žmogaus teisių kontekste dėl jo fizinio, emocinio ir protinio nebrandumo.

Vaikai – savarankiškos ir veiklios prigimties asmenybės. Mokymo ir auklėjimo procese neišnaudojami daugelio sutrikusio intelekto vaikų savarankiškumo rezervai. Laisvalaikis yra itin palankus metas atsiskleisti jo savarankiškumui. UNICEF organizacijos tyrimo duomenimis (2009) Lietuvoje tėvai savo vaikams per parą vidutiniškai skiria tik maždaug 7 minutes dėmesio (2009. [Žiūrėta 2010 - 01 – 24]. Prieiga per internetą: <http://klaipeda.diena.lt/naujienos/lietuva/lietuvos-vaikai-nelaimingiausi-europoje-200171>>).

Kaip žinia, kiekvienas žmogus turi teisę į dvi esmines egzistavimo sąlygas: darbą ir laisvalaikį. Lietuvos konstitucinėje teisėje apibrėžiamos žmogaus kultūrinės teisės, kuriose laiduojama kiekvieno teisė į poilsį ir laisvalaikį (Lietuvos Respublikos Konstitucija, 1992, 49 str., 4 sk.). Taip pat, pagal Visuotinę Žmogaus Teisių Deklaraciją (1948, 24 str.), kiekvienas žmogus gali naudotis ne tik pilietinėmis bei ekonominėmis, bet ir socialinėmis kultūrinėmis teisėmis. S. Ruth (2008) teigia, jog Vaikų teisių konvencijos 31 straipsnis išskiria žaidimų ir poilsio svarbą: sportas, kultūrinė veikla, žaidimai, ramybės laikas ir galimybė atgauti energiją ir išsipareigojimus – visa tai prisideda prie asmenybės pilnatvės. Savarankiški žaidimai, veikla ir laisvalaikio galimybės įgalina vaikus vystyti jų savasties pajautą ir priimti sprendimus, kaip ir su kuo gerai praleisti laiką.

Remiantis G. Kvieskiene (2000), galima teigti, jog labai reikšmingas specialiųjų poreikių vaikų įtraukimas į mokyklos užklasinę veiklą, ruošimasis ir dalyvavimas įvairiose šventėse, būrelių veikloje. Laisvalaikio leidimas, poilsis, draugystė ir bendradarbiavimas su kitais visuomenės nariais vaikams su negalia yra toks pats svarbus, kaip ir kitiems. Laisvalaikis ir poilsio veikla pakelia fizinę sveikatą, skatina socialinę sąveiką, įgūdžių vystymą bei suteikia savigarbos jausmą. Turėdami šiuos įgūdžius, žmonės su negalia gali daug lengviau ir sėkmingiau integruotis į visuomenę. Dalyvavimas integruotoje laisvalaikio ir poilsio veikloje sudaro natūralią aplinką, kurioje galima įveikti savo problemas, skatinti asmeninius sugebėjimus, savarankiškumą ir pasitikėjimą.

Ši autorė taip pat teigia, jog demokratijos geriausiai išmokstame draugiškoje aplinkoje, kuri skatina bendradarbiavimą, leidžia atvirai reikšti savo nuomonę, diskutuoti, kai užtikrinama mokytojų ir moksleivių saviraiškos laisvė, vyrauja dialogas, supratimas ir atviros diskusijos. Mokykla turėtų sudaryti galimybes:

- tenkinti saviraiškos poreikius pasirinktos krypties būreliuose, kitose neformalaus ugdymo studijose;
- dalyvauti neformalaus ugdymo veikloje, mokyklos kultūriniame gyvenime ir atskleisti prigimtines galias ir kūrybinius gebėjimus;
- paremti specialiųjų poreikių bei turinčių mokymosi motyvacijos sutrikimų, vaikų ugdymą;

N. Grinevičienė (2002), teigia, jog atskleisdami socialinę kultūrinę laisvalaikio esmę, mokslininkai teigia, kad jis gali būti laikomas visuomenės išsivystymo kriterijumi, kadangi jis lemia

asmenybės tobulėjimo galimybes. Tačiau laisvalaikis turi būti kryptingas, tai yra, racionaliai panaudojamas.

Anot J. V. Vaitkevičiaus (2003), veiklos ir poilsio planavimas – tai racionalus įvairių veiklos ir poilsio rūšių derinimas tam tikru laiku. Autorius teigia, jog ugdytinio veiklą ir poilsį sudaro ilgesnį laiką per parą trunkantys panašios veiklos ir poilsio elementai. Svarbiausius galima paminėti šiuos: papildomo ugdymo ir visuomeninė veikla: dalyvavimas būrelių, sporto sekcijų veikloje; aktyvaus poilsio (laisvalaikio veikla – žaidimai, išvykos, ekskursijos ir kt.). Remiantis J. V. Vaitkevičium (2003), galima teigti, jog svarbu tinkamai sudaryti veiklos ir poilsio režimą, nes tai gelbsti vaikams įveikti ne tik fizinės, bet ir psichinės raidos problemas, kuriose vyrauja ir vaiko poreikiai, teisės ir atsakomybė.

Pasak A. Ališausko (2002), laisvalaikis – tai laisvas laikas, likęs nuo būtinų užsiėmimų, tai laikas, skirtas asmeniniams tikslams tenkinti, taip pat tobulinti įgūdžius, lavintis. Poilsis yra psichinių bei sveikatos jėgų atkūrimas, pasireiškiantis per žmogaus ir aplinkos sąveikos procesus; tai veikla, išlaisvinanti žmogų nuo įvairių jo socialinių pareigų bei skatinanti asmens kūrybiškumą.

Anot I. Baranauskienės (2002), laisvalaikio veiklų pakopos skirstomos į pasyvųjį poilsį ar kontempliaciją, kurio metu reikia sudaryti galimybę atgauti fizines bei dvasines žmogaus jėgas; savišvietą-galimybę įgyti, gilinti ar tobulinti žinias; saviraišką – organizuojant pramogas ir šventes padėti atsiskleisti individo kūrybiniais gebėjimams.

M. Spierts (2003) kalba apie sociokultūrinį darbą. Šis darbas visų pirma apsiriboja veikla tiesioginėje gyvenamojoje aplinkoje. Rekreacijos (poilsio ir laisvalaikio) sričiai priklauso:

- šventės – viešieji ir klubo renginiai;
- žaidybinė ir organizacinė veikla;
- darbas per vaikų atostogas;
- visokios rūšies masinių švenčių renginiai (Kalėdų senelis, Kalėdų eglutė, karnavalas ir kt.);
- diskotekos;
- sportinė veikla;
- sendaikčių turgus;
- savanorių šventės.

M. Spierts (2003) teigimu, organizuoto poilsio ir laisvalaikio metu žmonės patenkina daug paprasčiausių poreikių, jie atsipalaiduoja, pailsi kūnu ir dvasia. Tačiau kūno ir proto ramybė anaiptol nereiškia suglebimo, kadangi ilsėdamiesi žmonės tenkina ir tam tikros įtampos reikalaujančius savo poreikius, pvz. draugiškai pabendrauti su kitais žmonėmis, kartu pasilinksinti, atsidėti savo pomėgiams ir pan. Žmonės atsipalaiduoja, kuomet jie neverčiami ką nors veikti ir tuo mėgaujasi, pvz., kai savo malonumui sportuoja, žaidžia, užsiima menine veikla,

keliauja, kaupia įspūdžius ir dalijasi jais su kitais žmonėmis. Laisvalaikio veikla taipogi gali prisidėti ir prie sudėtingų poreikių patenkinimo – pvz., saviraiškos, asmeninės sėkmės siekio, asmenybės formavimosi, laisvės ir nuotykių troškimo realizavimo

V. Gevorgianienės (1999) teigimu, žmogus bendraudamas ir bendradarbiaudamas su kitais įprasmina save ir pasiekia aukščiausią dvasinę brandą. Šeima, darbas, laisvalaikis – gyvenimo sritys, kuriose konkreti asmenybė išreiškia ir kuria save, o šios saviraiškos ir savikūros rezultatai, kaip ir žmogaus santykiai su kitais, daug kuo priklauso nuo jų gebėjimo bendrauti tarpusavyje.

Pasak A. Garšvienės (1996), sutrikusio intelekto vaikui papildomasis ugdymas, laisvalaikio organizavimas, savarankiškas laisvalaikis yra labai plati problema. Ji turėtų dominti tėvus, pedagogus, mokslininkus, socialinius darbuotojus, vaikų ir globos rūpybos įstaigas ir kita.

I. Baranauskienė (2002) teigia, kad dar prieš keletą dešimtmečių daugumai sutrikusio intelekto vaikų gyvenimas buvo nesibaigiantis laisvalaikis. Tačiau, kad laisvalaikis būtų tikras, reikia turėti ką nors – mokyklą, darbą ar kokią kitą užsiėmimą, nuo ko kartais būtų galima pailsėti.

Anot D. Alifanovienės, O. Šapelytės (2002), laisvalaikis suteikia progą pailsėti ir atgauti jėgas, stimuliuoja, džiugina, gerina nuotaiką ir skatina treniruotis bei tobulėti. Kuo sutrikusio intelekto vaikas blogiau gyvena, kuo mažiau jis bendrauja ir kuo nuobodesnė jo diena, tuo labiau jam reikia laisvalaikio pramogų bei kultūrinių įspūdžių.

A. Bakk, K. Grunewald (1998) teigia, jog gerai organizavus laisvalaikio ir kultūrinę veiklą, galima pasiekti, kad sutrikusio intelekto vaikui:

- sustiprėtų pasitikėjimas savimi;
- sustiprėtų jausmas, kad jis – visuomenės dalis;
- pasijustų savarankiškesnis ir išsilaisvintų iš tėvų (personalo);
- aiškiau suvoktų kitų žmonių negalią.

Personalas ir tėvai privalo padėti sutrikusio intelekto vaikui išsirinkti ką nors iš visų įmanomų užsiėmimų, padėti laiku nuvykti ten, kur reikia. Pagrindinis personalo uždavinys – pasirūpinti, kad kiekvienam globotiniui laisvalaikis būtų malonus.

A. Bakk, K. Grunewald (1998) mano, jog daugeliui sutrikusio intelekto vaikų sunku išreikšti konkrečius pageidavimus, kaip jie norėtų praleisti laisvalaikį, nes jie paprasčiausiai neįsivaizduoja veiklos rūšių, su kuriomis jiems neteko susidurti.

Būtina paaiškinti, kokia veikla jie galės užsiimti praleisdami laisvalaikį. Ar tai bus muzikos klausymasis, šokiai, televizoriaus žiūrėjimas, piešimas, pynimas iš vytelių, lipdymas iš molio, pasivaikščiojimas po lauką, sportas, įvairios ekskursijos, organizuojami renginiai.

Šie autoriai mano, kad tarp sutrikusio intelekto žmonių yra tam tikros grupės, kurios nuo laisvalaikio izoliuojamos. Šiems vaikams reikia padėti suplanuoti dienos užsiėmimus ir numatyti, kuo užpildyti laisvalaikį.

Pasak A. Bakk, K. Grunewald (1998), dažnai kalbėdami apie sutrikusio intelekto vaikų laisvalaikio pobūdį, turime omenyje tik organizuotą veiklą. Tačiau iš tikrųjų „laisvas laisvalaikis“ apima gerokai daugiau. Tada svarbu sukurti tokią atmosferą, kad:

- tas, kuris nori atsipalaiduoti, galėtų tai padaryti;
- tas, kuris nori paskaityti laikraščius ar lengvo turinio knygą, galėtų pasėdėti tyliai ir ramiai;
- tas, kuris pageidauja, gauna kokią nors prasmingą užduotį;
- tas, kuris domisi gamta, gali išeiti pasivaikščioti ir pasidžiaugti ja;

Pastaruosiuose naudojama speciali medžiaga, pritaikyta sutrikusio intelekto asmenims. Organizuotai laisvalaikio veiklai priklauso ir įvairūs judrumo bei sportiniai užsiėmimai, taip pat pramogų ir švenčių organizavimas.

Apibendrinant, galima teigti, kad šiandien vis didesnis dėmesys skiriamas neįgaliųjų teisių supratimui, supažindinimui su jomis ir įgyvendinimui. Kaip paaiškėjo, vienos pagrindinių teisių – švietimo ir užimtumo skatinimas neįgaliųjų tarpe. Būtent gerai organizuotas laisvalaikis sustiprina pasitikėjimą savimi, savarankiškumą, atskleidžia neįgaliojo saviraišką, leidžia atsipalaiduoti, tai yra, gerina gyvenimo kokybę.

II. SUTRIKUSIO INTELEKTO VAIKŲ TEISIŲ ĮGYVENDINIMO IR PERTEIKIMO PAGRINDINIAI KONCEPTAI

2.1 Sutrikusio intelekto asmenų teisių apsaugą reglamentuojantys dokumentai

Sutrikusio intelekto žmonės – viena labiausiai socialiai nuskriaustų grupių Europoje. Pasaulinėje Vaiko gyvybės, apsaugos ir vystymosi deklaracijoje (1990) teigiama, jog siekiant užtikrinti vaiko gerovę, būtina formuoti tinkamą valstybės politiką. 1995 metų Kopenhagoje pasaulio viršūnių susitikime įtakingiausių valstybių vadovai prisiėmė bendrą išsipareigojimą paskelbti visuotinį kreipimąsi dėl geresnės kiekvieno vaiko ateities. Vaiko gerovės politiką, teises, strategijas ir paslaugas visų, ypač rizikos grupės vaikų, atžvilgiu pirmiausia formuoja visuomenės požiūris į vaiką (L. Dromantienė, R. Šalaševičiūtė, 2006).

Lietuva yra ratifikavusi daugelį pagrindinių tarptautinių žmogaus teisių dokumentų, taip pat ir konkrečiai susijusių su neįgalių asmenų teisėmis (Sutrikusio intelekto asmenų teisės, 2003). Tačiau vadovaujantis lygiateisiškumo principu pirmiausia reikėtų apžvelgti teisinius dokumentus, kurie apskritai gina ir įgyvendina vaikų teises.

Pirmiausia reikėtų pabrėžti, jog sutrikusio intelekto vaikams galioja visi įstatymai, reglamentuojantys ir ginantys žmogaus teisių apsaugą. Lietuvos Respublikos Seimas, vadovaudamasis Lietuvos Respublikos Konstitucijos 138 straipsniu, ratifikuoja *Jungtinių Tautų vaiko teisių konvenciją* (1995), kurioje yra reikšmingų straipsnių, ginančių ir neįgaliųjų vaikų teises:

1. Jokios diskriminacijos, nepriklausomai nuo vaiko sveikatos, luomo ar kokių nors kitų aplinkybių (2.1. str.).
2. Valstybės dalyvės pripažįsta, kad psichiškai ar fiziškai nepilnavertis vaikas turi gyventi pilnavertį ir prideramą gyvenimą (23.1. str.) ir kt.

Neįgaliųjų vaikų teisių įgyvendinimui skiriamas 23 straipsnis, kuriame teigiama, jog vaikas turi gyventi pilnavertį ir prideramą gyvenimą, kuris garantuotų jo orumą, ugdytų pasitikėjimą savimi ir leistų aktyviai dalyvauti visuomenės veikloje. Taip pat atsižvelgdami į ypatingus nepilnaverčio vaiko poreikius, parama pagal šio straipsnio antrą punktą teikiama pagal galimybę nemokamai, atsižvelgiant į tėvų ar kitų jį prižiūrinčių asmenų finansinius išteklius. Būtina sudaryti galimybę nepilnaverčiam vaikui gauti išsilavinimą, profesinį parengimą, būti medicinos darbuotojų aptarnaujamam, atstatyti sveikatą, pasirengti darbinei veiklai ir poilsiauti taip, kad jis kuo labiau įsitrauktų į socialinį gyvenimą, galėtų ugdyti savo asmenybę ir bręsti kultūriniai bei dvasiniai požiūriu.

29 Jungtinių tautų vaiko teisių konvencijos straipsnis teigia, jog vienas iš vaiko lavinimo tikslų turi būti: ugdyti pagarbą žmogaus teisėms ir pagrindinėms laisvėms, o taip pat ir principams,

kurie yra paskelbti Jungtinių Tautų Organizacijos įstatuose. Šis tikslas atskleidžia, jog vaikas turi suvokti ne tik savo teises ir laisves, tačiau taip pat pažinti bei gerbti ir kitų asmenų teises.

Lietuvos įstatymai įtvirtina visų be išimties vaikų teisę į išsilavinimą, *Lygių galimybių įstatymas* (2003), sustiprino apsaugą nuo tiesioginės bei netiesioginės diskriminacijos dėl negalios švietimo ir mokslo srityje.

Žmonių su negalia integracijos į visuomenę, ne diskriminacijos, visaverčio dalyvavimo, lygių teisių bei galimybių principai yra įtvirtinti įvairias žmonių su negalia gyvenimo sritis reglamentuojančiuose įstatymuose. Pristatomos nacionaliniu bei regioniniu mastu vykdomos programos, nevyriausybinių organizacijų vystomos iniciatyvos, skleidžiančios informaciją, ugdančios toleranciją, keliančios tiek pačių neįgaliųjų, tiek visuomenės sąmoningumo lygį. 2002 metais patvirtinta *Nacionalinė žmonių su negalia socialinės integracijos 2003 – 2012 metams programa* siekiama lygių galimybių žmonėms su negalia užtikrinimo. 2003 metais patvirtintas *Lietuvos neįgaliųjų metų veiksmų planas* pabrėžia teigiamo požiūrio į žmones su negalia skatinimą bei vystymą, informacijos prieinamumo gerinimą (Sutrikusio intelekto žmonių teisės: Ataskaita, 2003).

Vienas iš svarbiausių teisės aktų nagrinėjamoje srityje – 2005 liepos 1 dieną įsigaliojęs *Lietuvos Respublikos neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymas*. Šio įstatymo tikslas – užtikrinti neįgaliųjų lygias teises ir galimybes visuomenėje, nustatyti neįgaliųjų socialinės integracijos principus, apibrėžti socialinės integracijos sistemą ir jos prielaidas, neįgaliųjų socialinę integraciją įgyvendinančias institucijas, neįgalumo lygio ir darbingumo nustatymą, profesinės reabilitacijos paslaugų teikimą, specialiųjų poreikių nustatymo ir tenkinimo principus.

Be to, pabrėžtina, kad neįgaliųjų socialinės integracijos sistemą sudaro medicininės, profesinės ir socialinės reabilitacijos paslaugų teikimas, specialiųjų poreikių tenkinimas specialiosios pagalbos priemonėmis, neįgaliųjų užimtumo rėmimas, socialinės paramos teikimas, Valstybinio socialinio draudimo fondų pensijų ir išmokų skyrimas ir mokėjimas, Privalomojo sveikatos draudimo fondų išmokų skyrimas ir mokėjimas, ugdymo paslaugų teikimas, lygių galimybių dalyvauti kultūros, sporto ir kitose visuomenės gyvenimo srityse užtikrinimas (*Lietuvos Respublikos neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymas*, 2004).

Lietuva, sprendama neįgaliųjų žmonių sunkumus, aktyviai prisijungė prie daugybės tarptautinių skelbiamų deklaracijų ir priėmė eilę įstatymų, laiduojančių neįgaliųjų lygias teises.

Lietuvos Respublikos Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas (1996) pabrėžia tas pačias prigimtines teises visiems vaikams: teisę gyventi savo šeimoje, teisę gauti išsilavinimą, atitinkanti fizinį ir protinį išsivystymą ir pageidavimus. Be to, jis nurodo tėvų teisę parinkti savo vaikams ugdymo įstaigą. Šiame teisiniame dokumente išskiriamos ir bendrosios vaiko teisių apsaugos nuostatos, iš kurių svarbiausios yra šios:

1. visur ir visada pirmiausia turi būti atsižvelgiama į teisėtus vaiko interesus;
2. vaikas turi teisę naudotis visomis Lietuvos Respublikos Konstitucijoje, šiame ir kituose įstatymuose bei teisės aktuose nustatytais vaiko teisėmis bei laisvėmis;
3. kiekvienas vaikas turi lygias su kitais vaikais teises ir negali būti diskriminuojamas dėl savo arba savo tėvų ar kitų teisėtų vaiko atstovų lyties, amžiaus, tautybės, rasės, kalbos, tikėjimo, pažiūrų, socialinės, turtinės, šeimyninės padėties, sveikatos būklės ar kokių nors kitų aplinkybių;
4. kiekvienam vaikui - tiek iki gimimo, tiek ir po jo - turi būti garantuota galimybė būti sveikam ir normaliai vystytis fiziškai bei protišcai, o gimusiam vaikui – taip pat doroviškai ir dalyvauti visuomenės gyvenime;
5. vaiko teises pirmiausia privalo užtikrinti tėvai ir kiti teisėti vaiko atstovai.

Lietuvos Respublikos Švietimo įstatymo (2003) 15 straipsnis reglamentuoja specialųjį ugdymą. Ypatingai svarbi Švietimo įstatymo (2003) nuostata, garantuojanti moksleiviams, turintiems specialiųjų poreikių, teisę mokytis bendrojo lavinimo mokyklose kuo arčiau jų tėvų gyvenamosios vietos. Specialiojo ugdymo įstatymas (1998) reguliuoja specialiųjų poreikių vaikų ir jaunuolių švietimą ir ugdymą; jame taip pat įtvirtinta specialiojo ugdymo sistemos struktūrą bei administravimo tvarką. Nepaisant to, kad Specialiojo ugdymo įstatymas (1998) įtvirtina integruotą ugdymą ir specialistų pripažįstamas pažangiu bei naujovišku, nuolat girdima nemažai raginimų priimti vieną švietimo sistemą reglamentuojantį aktą (Sutrikusio intelekto asmenų teisės: teisės į mokslą ir darbą įgyvendinimas, 2005).

Šalies ataskaitoje (Sutrikusio intelekto žmonių teisės, 2003) rašoma, kad Lietuvoje specialusis ugdymas yra bendrosios švietimo sistemos dalis, o tai reiškia, kad visos specialiojo ugdymo paslaugų formos taikomos tiek integruotai bendrojo lavinimo mokyklose, tiek specialiosiose mokyklose, tiek ugdant vaikus namuose. Nuo 1992 m. pradėta švietimo reforma vykdoma remiantis integracijos, visiems prieinamo švietimo bei lygaus dalyvavimo ugdymo procese principais, paskatino specialiųjų ugdymosi poreikių moksleivių integraciją į bendrojo lavinimo mokyklas. Specialioji ugdymo naujovė - pradėti ugdyti žymaus intelekto ir vidutinio sutrikusio intelekto (tai yra, didelių ir labai didelių specialiųjų poreikių turintys) vaikai, kurie iki 1990 metais buvo laikomi nemokytiniais).

Specialiojo ugdymo įstatyme (1998) pateikiamos sąvokos, kalbama apie mokymo, lygio pritaikymą individualioms mokinio galioms, apie ugdytinių ir ugdytojų teises bei pareigas ir kt. Šiame įstatyme pateikiami reikšmingi specialiojo ugdymo principai: decentralizacija – šeimos ir vietos bendruomenės atsakomybė už specialiųjų poreikių asmenų ugdymą; visuotinumumas - visų specialiųjų poreikių asmenų ugdymas; ugdymo funkcionalumas - specialiųjų poreikių asmenų

savarankiškumo ir gebėjimo gyventi vietos bendruomenėje ugdymas, tęstinumas - specialiųjų poreikių asmenų ugdymasis ir ugdymas visą gyvenimą.

Socialinių paslaugų kataloge (2000) nurodoma, kad visų tipų socialinėse įstaigose, be kitų paslaugų, teikiamos ir laisvalaikio organizavimo paslaugos.

Neįgalaus vaiko teisė reikšti savo nuomonę, teisė į reikiamą pagalbą, teisė į apsaugą nuo smurto ir prievartos, teisė į švietimą lygiomis teisėmis ir galimybėmis su kitais vaikais, tinkamos sveikatos priežiūros paslaugos, teisė į laisvalaikį ir poilsį, teisė į reikiamą valstybės paramą ir pagalbą bei kitos svarbiausios garantijos – tai ne tik kiekvieno neįgalaus vaiko teisės, tačiau ir socialiniai, ekonominiai, teisiniai, politinių sprendimų reikalaujantys išsipareigojimai valstybei, ratifikuosiančiai

Pasak S. Rimdeikienės (2008), Neįgaliųjų teisių konvenciją (deklaracija) (1975), kuri yra pirmasis tarptautinis dokumentas, įtvirtinęs teisės aktuose „negalės“ terminą bei neįgalių asmenų pilietines, politines, socialines, ekonomines teises.

Vienas iš svarbiausių žingsnių dėl neįgaliųjų teisių įtvirtinimo būtų jų teisių Konvencijos ratifikavimas, kuria siekiama, kad neįgaliųjų teisių apsauga būtų visapusiška ir reali. Šiuo metu Lietuvoje yra vykdomas projektas „Lietuvos neįgaliųjų situacijos analizė, rengiantis ratifikuoti Jungtinių Tautų neįgaliųjų teisių konvenciją“, kurio atsiradimą paskatino tokios priežastys:

- Poįstatyminių aktų trūkumas ir nesutvarkytas įstatymų įgyvendinimo mechanizmas, kuris užtikrintų neįgaliųjų teisių apsaugą;
- Nepakankama įstatymų vykdymo kontrolė;
- Nusistovėjusi neigiama visuomenės nuomonė neįgaliųjų, o ypač sutrikusio intelekto asmenų, atžvilgiu.

Šiandien yra sudaryta tarpinstitucinė darbo grupė, kuri atsakinga už pasirengimą ratifikuoti Neįgaliųjų teisių konvenciją. Vienareikšmiškai pripažįstama, kad šios Konvencijos ratifikavimas yra labai svarbus žingsnis žmonių su negalia teisių apsaugos srityje.

Baltic News Service (2009) straipsnyje „Neįgalieji Seimo reikalauja ratifikuoti JT Neįgaliųjų teisių konvenciją“ teigia, jog 2009 metais lapkričio 26 dieną Europos Sąjungos Taryba nusprendė ratifikuoti šią konvenciją, ją taip pat ratifikavo 12 Europos sąjungos šalių.

Apibendrinant reikėtų konstatuoti šiandien Lietuvoje esančią problemą – Lietuvos Respublikos teisės aktai tiksliai neapibrėžia sutrikusio intelekto asmenų ir nepateikia vieningos jos sampratos. Įvairiuose teisės aktuose yra vartojami skirtingi bendresnio pobūdžio terminai: invalidumas (darbingumo netekimas), fizinė ar psichinė negalia, specialieji poreikiai ir kt. Dėl šios priežasties, siūlytina teisiškai reglamentuoti sutrikusio intelekto asmenų sampratą, naudoti tokias sąvokas kaip ypatingieji ar individualiųjų poreikių asmenys bei patobulinti jų teisinio statuso reglamentavimą.

2.2. Vaiko su negalia teisių mokymo (si) ypatumai ugdymo įstaigoje

R. Bulotas (2003), remdamasis Hju Starkiu, teigia, jog visi vaikai, mokydamiesi mokyklose, turi sužinoti apie žmogaus teises, nes tai svarbi jų pasirengimo gyventi demokratinėje visuomenėje dalis. Šiandien supažindinimas su žmogaus teisėmis mokyklose įgyvendinamas skirtingai, atsižvelgiant į mokinių amžių, aplinkybes, taip pat į ypatingas mokyklų situacijas bei švietimo sistemą.

Tyrimo ataskaitoje „Vaikų teisių padėtis Lietuvos stacionariose globos ir ugdymo įstaigose“ (2006) teigiama, jog mūsų šalyje yra daugiau nei 13,4 tūkst. neįgalių vaikų ir beveik trečdalis jų gyvena specialiosiose mokyklose. 82,5 proc. vaikų, besimokančių specialiosiose mokyklose, turi intelekto sutrikimų. Tačiau didžiąją ugdytinių dalį sudaro nežymią proto negalią turintys vaikai, kurie galėtų būti integruojami į bendrojo lavinimo mokyklas. Jie sudaro 51,5 proc. specialiojo ugdymo įstaigose besimokančių vaikų. Kai kuriose specialiosiose mokyklose vaikų, turinčių žymią ir labai žymią proto negalią, visai nėra, tačiau bendras vaikų skaičius jose nemažėja. 41-oje specialiojoje internatinėje mokykloje, specialiojo ugdymo centre dirba 775 specialieji pedagogai, 25 socialiniai pedagogai, 13 socialinių darbuotojų bei yra 12,5 etato psichologų.

Sutrikusio intelekto asmenų integravimasis, ugdymas bei gyvenimo kokybė kelia didelį susirūpinimą. Daugumoje užsienio šalių nėra tokios pat ugdymo programos, o kiekviena sutrikusio intelekto vaikus ugdanti įstaiga dirba pagal savo susikurtą programą, naudodamiesi savo asmenine patirtimi bei subjektyvia specialistų nuomone. Vidutiniškai sutrikusio intelekto vaikams būtinos specialios ugdymo programos, įvairiapusiškai lavinančios jų asmenybę, įgūdžius ir padedančios išmokti gyventi šiandienos visuomenėje. Labai svarbu atsižvelgti į individualius vaiko gebėjimus, sudarant mokymo programas, nes tai leidžia pasiekti ženklių pokyčių jo mokymo (si) procese.

V. Gudonio (1996) teigimu, šiandien Lietuvoje aktyviai diskutuojama sutrikusio intelekto vaikų mokyklinės integracijos ir socializacijos klausimais.

Specialiųjų poreikių vaikų integravimasis į bendrojo ugdymo grupes ir klases yra vienas iš šiuolaikinės visuomenės požymių. Visuomenė, nesugebanti sudaryti tinkamų sąlygų visiems vaikams pasiekti jų turimą potencialą, negali vadintis demokratine. R. Bulotas (2003) teigia, kad tik demokratinėje aplinkoje geriausiai išmokstama tinkamai bendrauti, atvirai reikšti savo nuomone, diskutuoti. Tokios palankios atmosferos sukūrimas – tai efektyvus žmogaus teisių mokymosi elementas.

J. Ruškus (1997) pabrėžia, kad tik išskirtinių mokinių ugdymo integracija padės įtvirtinti humanizmo ir demokratizmo principus mokykloje. Integruoto ugdymo idėja suteiks galimybę spręsti pagrindinį bendrojo lavinimo mokyklos uždavinį – atsigręžti į žmogų kaip į absoliučią

vertybę. Todėl svarbus vaidmuo šiame procese tenka natūraliai vaiko aplinkai: šeimai, mokyklai, draugams, bendruomenei.

Pasak J. Strutinskaitės (1999), kiekviena šeima pati nusprendžia, ar jos vaikas turėtų būti ugdomas specialiojo ugdymo įstaigoje kartu su vaikais, turinčiais tokių pat arba panašių sutrikimų, ar kartu su tipiškos raidos bendraamžiais. Tai be abejonės nelengvas apsisprendimas.

Anot J. Ambrukaičio (2003), šiandien Lietuvoje, deja, ne visos bendrojo ugdymo įstaigos yra pasirengusios kokybiškai ugdyti vaikus, turinčius intelekto sutrikimų. To priežastys yra kelios: pirmiausia - stinga lėšų, visuomenė yra nepasiruošusi priimti kitokius vaikus, trūksta informacijos tėvams, pedagogai nepakankamai pasirengę dirbti integruotoje grupėje ar klasėje. Bet esama ir teigiamų rezultatų, kai neįgalus vaikas yra veiksmingai ugdomas kartu su sveikaisiais bendraamžiais. Kiekvienas atvejis yra individualus ir kiekvienu atveju tėvai turi apsispręsti patys, kas jų vaikui geriau. Šis mokslininkas teigia, jog tyrimai rodo, kad specialiųjų poreikių turintys žmonės, kurie vaikystėje ugdomi kartu su sveikais bendraamžiais, užaugę žymiai lengviau integruojasi į bendruomenę. Šeimos, kurių specialiųjų poreikių turintys vaikai sėkmingai integruojasi į bendrojo ugdymo klases ar grupes, nesijaučia vienišos. Jos bendrauja su kitomis šeimomis, tampa lygiateisėmis pedagogų ir specialistų partnerėmis planuojant vaikų ugdymo procesą, gali pačios dalyvauti savo vaikų ugdyme

A. Galkienė (1999) teigia, jog statistikos duomenimis, integracija Lietuvoje vyksta, tačiau dar tebėra labai platus specialiųjų įstaigų tinklas. Nemažai jose ugdomų vaikų galima ugdyti kartu su jų bendraamžiais. Tai suteiktų jiems galimybę įgyti bendravimo su kitais vaikais įgūdžių. Dalyvaudami bendroje veikloje su sveikaisiais, neįgalūs vaikai geriau save vertina, nesijaučia atstumti, nepilnaverčiai.

Anot V. Karvelio (1998), specialusis ugdymas – tai specialiųjų poreikių vaiko mokymas, lavinimas ir vertybinių nuostatų formavimas pripažįstant jo gebėjimus ir galias. Tai ugdymas, kuris specialiai sukurtas unikaliems vaiko poreikiams tenkinti ir padėti jam išmokti tai, ko mokosi kiti. Specialieji ugdymosi poreikiai įvertinami, kai to pageidauja vaiko tėvai (globėjai) arba pedagogai, gavę raštišką tėvų (globėjų) sutikimą.

A. Ališauskas, J. Ambrukaitis (1993) pateikia tokias specialiųjų poreikių vaikų ugdymo formas:

1 lentelė

Specialiųjų poreikių vaikų ugdymo formos (pagal A. Ališauską, J. Ambrukaitį, 1993)

Visiška integracija	Dalinė integracija	Ugdymas specialiojo ugdymo įstaigoje	Ugdymo paslaugų teikimas namuose
Specialiųjų poreikių vaikas ugdomas bendrojo ugdymo įstaigos grupėje (klasėje) kartu su kitais bendraamžiais	Specialiųjų poreikių vaikas ugdomas bendrojo ugdymo įstaigoje sudarytoje specialiojoje grupėje (klasėje)	Skirtos vaikams, turintiems didelių ir labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių ir negalintiems lankyti bendrojo ugdymo įstaigos, arba tiems, kuriems reikia pasirengti ugdymuisi bendrojo ugdymo įstaigoje	Jeigu vaikas ugdymo įstaigos lankyti negali.

Pasak I. Elijošienės (1998), sėkmingam neįgalaus vaiko integracijos vyksmui būtina, pirmiausia, keisti visuomenės požiūrį į sutrikusios raidos asmenis. Vakarų šalių patirtis rodo, kad, kuo dažniau visuomenė mato specialiųjų poreikių asmenis, bendrauja su jais, tuo greičiau ir palankiau keičiasi požiūris į juos.

Taigi integracija – procesas, apimantis visus vaiko su negalia gyvenimo periodus. Kartu, tai yra mokymo procesas, kurio metu visi mokiniai, jų tarpe ir mokiniai su negalia, mokomi kartu, teikiant jiems paslaugas ir ruošiant jų amžiui ir sugebėjimams pritaikytas mokymo programas vietinėse bendrojo lavinimo mokyklose.

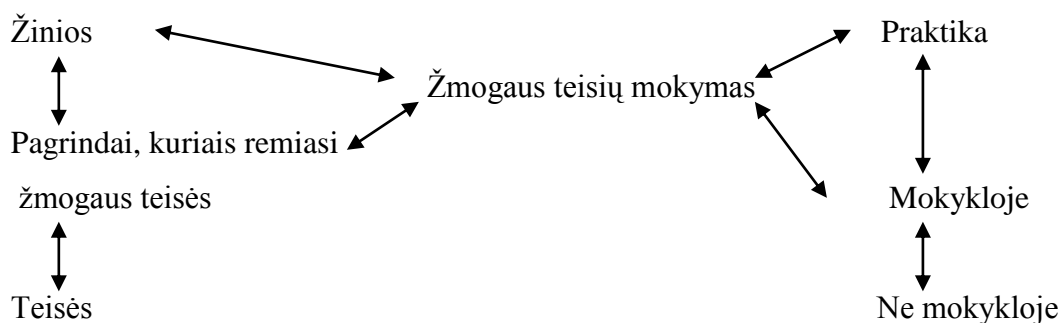
Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijos pažymoje „Dėl sutrikusio intelekto moksleivių ugdymo visiškos integracijos forma“ (2002, Nr. 24-01-02-150), teigiama, jog veiksmingam šių moksleivių ugdymui didelės įtakos turi ugdymo plano lankstumas. Ugdymo planas turėtų būti pritaikomas moksleivių reikmėms, sudaromas atsižvelgiant į skirtingus jų gebėjimus bei interesus, siekiant didesnio sutrikusio intelekto vaikų dalyvavimo pamokose, jie turėtų būti mokomi pagal klasės ugdymo planą, teikiant įvairiopa papildomą pagalbą ir paramą.

Anot A. Bagdono (1995), specialiosiose mokyklose sutrikusio intelekto moksleiviai ugdomi pagal modifikuotas ar adaptuotas programas. Paprastai specialiųjų mokyklų moksleivių intelekto sutrikimo laipsnis yra vidutinis. Labai sutrikusio intelekto vaikai ir jaunuoliai, jei jie negyvena su savo šeima, paprastai yra apgyvendinami specialiose globos institucijose.

Pasak A. Bagdono (1995), vaikai, vaikystė, vaikų teisės - tai itin girdimos sąvokos šiandieninėje visuomenėje, tačiau nežinia, ar visi žino ir supranta savo teises. Vaikams apie jų teises kol kas kalbama labai mažai arba visai nekalbama. Dažnai vaikai savo teisėmis manipuliuoja ir mano, jog jie gali elgtis kaip nori. Tai yra pasekmė to, jog jie yra neteisingai informuojami bei laiku nesupažindinami su tikrosiomis jų teisėmis. Taigi, augančiam žmogui, apie jo teises reikia kalbėti, jau nuo ikimokyklinio amžiaus, nes tuomet jie skirs leistiną bei neleistiną suaugusiųjų elgesį su jais, bei žinos koks jų pačių elgesys yra leistinas bei koks nepriimtinas.

A. Juodaitytė (2002) pabrėžia, jog didelę reikšmę turi emocinis vaikų parengimas mokyklai. Reikia diegti vaikui žinių troškimą. Taip pat svarbu tinkamai organizuoti laisvalaikį bei veiklą.

R. Bulotas (2003) pateikia žmogaus teisių mokymo(si) schemą, kuri atskleidžia per kokią veiklą teisių mokymas turėtų būti įgyvendinamas mokykloje: Tačiau, kadangi kalbame apie ypatingųjų vaikų ugdymą, vietoj „mokymo“ naudosisime „supažindinimo“ sąvoką.

3 pav. **Žmogaus teisių mokymas** (pagal R. Bulotą, 2003)

Taigi remiantis šia žmogaus teisių mokymo schema, galima teigti, jog visas supažindinimo su vaikų teisėmis procesas nėra vien teorinių žinių perteikimas (supažindinimas su sąvokomis, vertybėmis, dokumentais, reglamentuojančiais žmonių teises ir t.t.), tai taip pat ir jų realizavimas per praktinius užsiėmimus (klasėje, užklasinėje veikloje ir t.t.), kurie padeda vaikams suvokti savo atsakomybę naudotis suteiktomis laisvėmis, formuoja požiūrį į kitus asmenis. Pastaroji supažindinimo su teisėmis dalis turėtų būti įgyvendinama, naudojant įvairias formas ir metodus.

Remiantis N. Burneikaitės, J. Geribienės, T. Reketienės ir kt. (2008) metodinėmis rekomendacijomis mokytojams, galima teigti, jog parenkant mokymo priemones sutrikusio intelekto mokiniams, svarbu atsižvelgti į šios grupės asmenims būdingus pažinimo ypatumus: konkretų mąstymą (sunkumus operuojant abstrakčiomis sąvokomis, suvokiant skaičiaus sandarą, kt.), ribotą gebėjimą kurti ir įsivaizduoti situacijas, nepakankamai išlavėjusį aktyvų ir pasyvų žodyną, dominuojančią mechaninę atmintį ir pan. . Reikėtų remtis sutrikusio intelekto asmenų gebėjimu geriau suvokti ir įsisavinti tokią informaciją, kuri grindžiama paties mokinio turima

patirtimi bei praktiniais veiksmais. Praktiniai veiksmai yra esminė sutrikusio intelekto mokinio išmokymo prielaida. Rekomenduojama:

- Naudoti įvairią vaizdinę, atraminę medžiagą, analogijas;
- Parinkti praktinio pobūdžio mokomąją medžiagą;
- Palaikyti gerus santykius su mokiniu;
- Vertinti individualius mokinio pasiekimus;
- Aptarti ugdymo turinį, mokymosi galimybes su tėvais.

N. Letukienė, L. Deveikis (1995) teigia, kad supažindinimas su žmogaus teisėmis – tai žinių suteikimas vaikams apie laisvosios visuomenės esmę – jos narių teises ir pareigas. Jie taip pat išskiria kelias žmogaus teisių vietas mokymo programoje:

- Žmogaus teisių mokymas kaip atskiras dalykas;
- Žmogaus teisės – specialaus dalyko – pilietinio ugdymo, politologijos, etikos – dalis (R. Buloto (2003) manymu, nėra nei vieno mokomojo dalyko, kuriam žmogaus teisių aspektas būtų nenaudingas ar netinkamas);
- Žmogaus teisių mokymas integruojamas į jau egzistuojančias mokyklos programas.

Šie autoriai taip pat pabrėžia tolerantiškos aplinkos kūrimo svarbą. Teigiama, jog mokyklos, klasės aplinka turi būti tokia, kurioje vaikas jaučiasi saugiai ir jaukiai, tiki vienas kitu, gerbia kito nuomonę. Specialistai, bendraudami su vaikais, gali juos geriau pažinti ir padėti suvokti jų pačių teises, nes jomis vadovaudamiesi vaikai kitaip žvelgia į gyvenimą, gimsta noras siekti tiesos ir numatyti tikslo kelius. Tokiu būdu ugdytiniai taip pat įsitikina, jog svarbu gerbti ir kito žmogaus teises.

V. Karvelis (1997) teigia, jog mokyklinio ugdymo programose ypatingas dėmesys skiriamas grupės aplinkai. Mokyklų programose teigiama, jog ugdymas per tam tikrą veiklą (žaidimą, darbą, menus ir kt.) įmanomas tik tuomet, kai grupės aplinka šilta, jauki, pritaikyta vaikų reikmėms ir interesams, “suasmeninta”, aprūpinta patraukliomis, ganėtinai įvairiomis priemonėmis, kad tiesiog įtrauktų vaikus į veiklą, skatindama jų aktyvumą, turtindama individualų patyrimą, sudarydama sąlygas bendrauti ir bendradarbiauti, tokiu būdu padedant vaikui lengviau suprasti savo teises ir pareigas.

Šis autorius taip pat pabrėžia, jog specialiose ugdymo įstaigose sutrikusio intelekto vaikai dažniausiai lavinami per žaidimus. Žaisdami vaikai kuria savo bendruomenės modelį ir daugiau sužino apie savo aplinką. Gali būti tyrinėjama žmonių tarpusavio priklausomybė, patys žmonės, jų darbai.

Aplinkos pažinimas yra vienas iš esminių šalia kalbos, meno, žaidimų, darbo, judėjimo, vienas pagrindinių pasaulio pažinimo būdų, tačiau jis suvokiamas plačiau ne vien gyvūnų, augalų, gamtos reiškinių pažinimas. Aplinkos pažinimo programos turinys turėtų aprėpti ir žmogaus

gyvenimo aspektus (socialinį, kultūrinį) taip padedant neįgaliems vaikams geriau suvokti jų teises ir galimybes jomis pasinaudoti.

Pasak A. Garšvienės (1996), grupinio darbo proceso metu neįgaliesiems taikoma žaidimo terapija, nes žaisdami vaikai išreiškia save ir savo jausmus.

I. Kaffemanienė, I. Burneckienė (2001) teigia, jog specialiosiose ugdymo įstaigose sutrikusio intelekto *vaikams ugdomi šie gebėjimai*:

- Suvokti savo teises ir gebėti atpažinti situacijas, kai jos pažeidžiamos. Atskiruose lapuose, kuriuose palikta vietos vaikų mintim, užrašytos teisės. Vaikai sukviečiami ant kilimo į ratą. Jie supažindinami su šios dienos tema. Pokalbis apie tai, ką vaikai žino apie savo teises bei kaip jas supranta. Ugdytiniam pasiūloma apibendrinti pokalbį ir perskaitomos jų teisės ir pareigos.

Pagrindinės vaiko teisės turėtų būti pateikiamos, susiejant jas su pareigomis, kurias sutrikusio intelekto vaikai turėtų įsisavinti žaidimų metu:

2 lentelė

Pagrindinių teisių ir pareigų sąsajos (pagal I. Kaffemaniene, I. Burneckiene, 2001)

Teises	Pareigos
Aš esu svarbus	Ir kiti yra svarbūs
Aš galiu laisvai reikšti savo jausmus	Ir sakyti ką galvoju, bet turiu laikytis grupės taisyklių
Aš turiu teisę jaustis saugus, niekas negali manęs stumdyti ar mušti	Ir aš neskaudinu kitų.
Niekam nevalia iš manęs šaipytis...	Ir aš privalau gerbti kitus
Aš turiu teisę tyrinėti ir pažinti mane supantį pasaulį	Bet privalau jį saugoti ir tausoti.
Aš turiu teisę žaisti	Ir pareigą priimti į žaidimą kitus
Aš turiu teisę klysti.	Ir pareigą pasitaisyti
Aš turiu teisę būti mylimas ir prižiūrimas	
Aš turiu teisę sveikai maitintis	
Aš turiu teisę gyventi su savo mamyte ir tėveliu	Ir pareigą juos gerbti ir mylėti

N. Letukienė, L. Deveikis (1995) teigia, jog tyrimais įrodyta, jog 5 procentus žinių ugdytiniai įsisavina, kai girdi specialisto pasakojimą, 10 procentų, kai naudojamos vaizdo priemonės, ir 60 procentų – kai mokiniai patys dirba savarankiškai, todėl dėl įvairių vaikų teises reglamentuojančių dokumentų sudėtingumo, supažindinant vaikus su jų teisėmis, siūlomas naudoti grupinio darbo metodas. Vaikai, dirbdami grupėje, elgiasi draugiškai, atsiskleidžia jų

savarankiškumas, iniciatyvumas. Jie stengiasi suvokti reiškinių prasmę, ginčydamiesi randa savo argumentus, išmoksta gerbti kitą žmogų ir jo nuomonę, kritiškai vertinti savo poelgius.

Taip pat išskiriamas vaizdinių medžiagų: nuotraukų, paveikslėlių naudojimas, supažindinant vaikus su jų teisėmis. Nuotraukų pagalba galima susikurti įvairiausias problemines situacijas bei jas aptarti. Ši vaizdinė priemonė verčia vaiką gyventi „kito“ žmogaus gyvenimą, moko mąstyti vaizdais, laisvai reikšti savo mintis.

Rekomenduojami įvairiausi užsiėmimai, kurių metu vaikai galėtų susipažinti su jų teisėmis, tai gali būti įvairūs stalo, konfliktiniai, judrieji žaidimai.

Išskiriamas dar vienas supažindinimo su vaiko teisėmis metodas – dramos elementų panaudojimas, nes tai priemonė, padedanti atsiskleisti visiems vaikams. Dramą galima naudoti įvairių pamokų metu, bet naudojant jos elementus reikia gerai pažinti vaiko socialinę aplinką, kad, gvildendami tam tikras socialines problemas, nepriverstume augančio žmogaus patirti neigiamų išgyvenimų.

Pasak L. Augienės ([Žiūrėta 2009 - 11 - 16]. Prieiga per internetą: <http://www.gimtasiszodis.lt/augiene_04_6.htm>), šiandien daugelis pedagogų ugdymo procese taiko aktyvius mokymosi metodus, kurių įvairovė ir gausa leidžia pasirinkti pačius įdomiausius ir rezultatyviausius. Aktyvieji mokymosi metodai turi padėti mokytojui atskleisti dalyko turinį taip, kad mokiniai jį suprastų, lengviau įsisavintų, kūrybingai naudotų gyvenime žinias. Tikslingai taikomi metodai pažadina vaikų smalsumą ir pažinimo džiaugsmą. Svarbu, kad vaikai įgyja bendravimo įgūdžių, labiau pažįsta save ir draugus, plėtoja savo kūrybiškumą, įvertina save bei draugus kaip unikalias ir originalias asmenybes. Aktyvieji mokymosi metodai suteikia laisvę mokinių mintims, veiksams, provokuoja įvairius individualius atsakymus, moko gerbti draugų idėjas, skatina savarankišką požiūrį. Išskiriami keli aktyvieji mokymo metodai, kurie galėtų būti naudojami ir supažindinant sutrikusio intelekto vaikus su jų teisėmis, tai yra:

- „*Minčių lietus*“. Šis metodas parankus mokinių mąstymo įgūdžiams ugdyti, naujoms idėjoms generuoti. Jo esmė yra tokia, jog pedagogas, pateikęs klausimą ar pasiūlęs temą, paragina mokinius vardyti kuo daugiau galimų atsakymų į pateiktą klausimą ar pareikšti kuo daugiau minčių pasiūlyta tema. Svarbu, kad mokytojas ar jo paskirtas mokinys kilusias mintis surašytų lentoje ar dideliame popieriaus lape.
- „*Blyksnis*“. Šis metodas gali būti taikomas siekiant išsiaiškinti mokinių lūkesčius, mokymosi problemas, pomėgius, įgūdžius ir kt. Jo principas yra toks: kiekvienas mokinys pasako savo nuomonę nagrinėjamu klausimu, tačiau jam leidžiama kalbėti ne ilgiau kaip pusę minutės. Pageidautina kalbėtis susėdus ratu. Galima naudoti „prakalbinimo“ kamuoliuką ar kokį kitą daiktą, kuris metamas pokalbį pratęsti turinčiam mokiniui. Tas, kuris nenori pareikšti savo nuomonės, perduoda teisę kalbėti kitam.

- „*Norų-nenorų*“ metodas. Ugdant gyvenimo įgūdžius labai svarbu, kad temos, kuriomis bus kalbama pamokose, būtų įdomios ne tik mokytojui, bet ir mokiniams. Jeigu mokytojas mato, kad „Minčių lietaus“, „Blyksnio“ ar kitais metodais jam nepavyko išsiaiškinti mokinių lūkesčių, kad mokiniai vangiai dalyvauja pokalbiuose, diskusijose, jis gali pasinaudoti „Norų-nenorų“ metodu. Kiekvieno mokinio paprašoma parašyti, kokiomis temomis jis norėtų kalbėti ir kokių užsiėmimų formų pageidautų, bei kuo konkrečiau nurodyti, kokių temų jis nenorėtų liesti. Baigę individualiai formuluoti savo norus ir nenorus, mokiniai suskirstomi grupelėmis, ir dabar jau bendrai (raštu) formuluoja savo norus ir nenorus. Vėliau kiekviena grupelė išrenka po vieną atstovą, kuris visą klasę (grupę) supažindina su kolektyviniais grupelės pageidavimais. Išklašius visų grupelių atstovus, galima aptarti bendras temas ir norus, galinčius sudaryti bendro darbo pagrindą. Jeigu buvo pareikšta tokių pageidavimų, kurių mokytojas negalės patenkinti, būtina kartu aptarti, kaip tuos norus galima įgyvendinti, pavyzdžiui, pasikviesti specialistą, surengti ekskursiją ar pan. .
- „*Ledlaužis*“. Mokymo ir mokymosi sėkmę lemia geras mokinių ir mokytojų bendravimas bei bendradarbiavimas, pagrįstas abipuse pagarba, meile, atvirumu, supratimu. „Ledlaužio“ metodas laužo nepasitikėjimo, priešiško bei nepasitenkinimo „ledus“, sudaro tokias situacijas, kuriose vaikas jaučiasi saugiai, gali išreikšti save, įgyti pasitikėjimą. Šis metodas tinka įvairių dalykų pamokoms, dėstant įvadinines pamokas, susipažįstant su mokiniais ir t.t. (R. Šalna (sud.), 2009).
- „*Akvariumas*“. Šis metodas kilo iš nuveiktų darbų aptarimo, t.y. kas teigiama ir kas kritikuotina, kas naujo, kiek naudingas buvo dienos darbas. Taisyklės tokios: kalba tik „akvariumo“ dalyviai, o jam nepriklausantys neturi teisės replikuoti ir ginčytis. Į „akvariumą“ kaskart kviečiami vis nauji mokiniai, tokiu būdu savo nuomonę išsakys ne tik aktyviausi moksleiviai, bet ir pasyvieji. Šis metodas padės pasiekti šių tikslų: aktyvinti darbą pamokoje, padaryti jį aktyvesnį ir prasmingesnį, ugdyti savarankišką ir kritišką mąstymą, vertinimą, gerbti kitų nuomonę (R. Šalna (sud.), 2009).

R. Bulotas (2003) taip pat mano, jog supažindinant vaiką su jo teisėmis turėtų būti taikomi demokratiniai bei aktyvieji mokymo metodai.

Apibendrinant, galima konstatuoti, kad Lietuvoje yra akivaizdus integruotos klasės vaikams su negalia teorinio modelio ir praktinės patirties trūkumas, lemiantis žinių bei įgūdžių sklaidą. Mokyklos struktūros ir pedagogų kompetencijos, laiko, įgūdžių, atvirumo stoka yra tiesiog pridengiama stereotipais, išankstinėmis neigiamomis nuostatomis: neįgaliųjų vaikų tėvų (dalis tėvų vis dar nesiryžta savo neįgalųjį vaiką leisti mokytis kartu su sveikais vaikais), pačių neįgaliųjų vaikų (baimė, nejauki būsena sutikti skvarbų savo sveikų bendraamžių žvilgsni), sveikų vaikų tėvų

(baimė neįgalaus vaiko klasėje), bendraamžių ir kt.. Tačiau nepaisant įvairių spragų švietimo sistemoje, būtinai reikia supažindinti sutrikusio intelekto vaikus su jų teisėmis, teoriją siejant su praktika, o pastarąją įgyvendinant per įvairias veiklos formas ir metodus.

2.3. Sutrikusio intelekto vaikų teisių mokymo prielaidos šeimoje

Vaikai turi teisę turėti tokias gyvenimo sąlygas, kurios yra pakankamos jo fizinei, protinei, dvasinei, dorovinei bei socialiniai raidai. Prižiūrėti vaiką, rūpintis jo sveikata, moraliniu, dvasiniu ugdymu, išlaikyti jį, sudaryti jam palankias visapusiškos ir darnios raidos sąlygas, kad vaikas būtų pasiruošęs savarankiškai gyventi visuomenėje – visų pirma, tai yra tėvų pareiga. Ne kas kitas, o tik tėvai turi pareigą rūpintis savo vaikais, aiškinti jiems teises, o tu pačiu priminti ir apie jų pareigas.

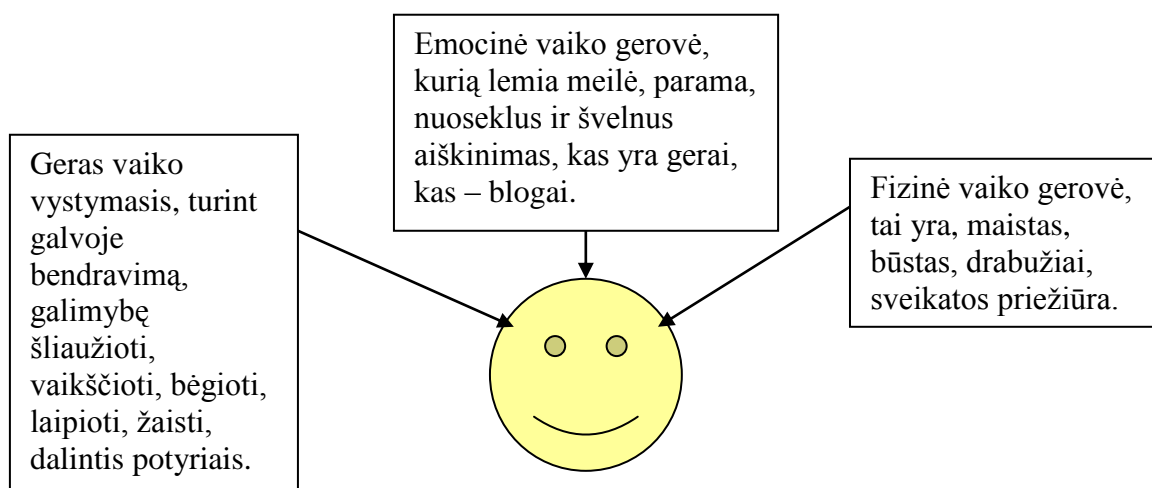
Anot D. P. Hallahan (2003), šiandien specialistai labiau linkę pripažinti teigiamą tėvų įtaką savo neįgalių vaikų raidai negu anksčiau. Ši pozityvesnį požiūrį į tėvus rodo tas faktas, jog dabar tėvai įtraukiami į savo vaikų gydymą ir ugdymą.

A. Vilūnienė, remdamasi A. Masalienė (2007) mano, jog neįgalaus vaiko šeima gali padėti specialistams ugdyti jų atžalą. Sudarant ugdymo programas, būtina atsižvelgti į šeimos rūpesčius ir lūkesčius. Labai svarbus aspektas – šeimos paskatinimas išreikšti jausmus, išklaudyti, padėti įveikti sunkumus, kilusius dėl vaiko negalios, todėl reikia gerai pažinti šeimą ir vaiko poreikius.

A. P. Coughlin (1997) teigia, kad pedagogika pripažįsta, kad šeima yra pirmasis vaiko mokytojas. Kol vaikas pradeda lankyti darželį, ugdymo įstaigą, šeimoje jis išmoksta daugybės dalykų – nuo gėrimo iš puodelio ar kamuolio mėtymo iki malonumo, patiriamo klausantis pasakos. Šeimoje vaikais nuolatos rūpinamasi, jie mokomi, daromi su jais susiję sprendimai.

Šeimos vaidmuo visuomenėje savo galia neprilygsta jokiai kitai institucijai, nes būtent šeimoje formuojasi ir vystosi žmogaus asmenybė, susipažįstama su socialiniais vaidmenimis, kurie yra būtini normaliai vaiko adaptacijai.

Nuo šeimos visiškai priklauso:

4 pav. Nuo šeimos priklausanti vaiko gerovė (pagal A. P. Coughlin, 1997).

Taigi šeima labai įtakoja žmogaus savęs vertinimą, pasitikėjimą savimi, savarankiškumą bei skatina socialinį aktyvumą. Anot J. Ruškaus (2002), viena iš aktualiausių problemų negalios fenomeno psichosocialinėje struktūroje yra šeimos, auginančios neįgalų vaiką, situacija, tačiau tik pastaraisiais metais kiek rimčiau susirūpinta tokiomis šeimomis.

Asmenims, turintiems intelekto sutrikimų, reikia daugiau laiko įsisavinti informaciją, išmokti naujų dalykų, kai kuriems „sveikiesiems“ atrodo, kad neįgalieji apskritai nesugeba pasakyti savo nuomonės, dėl šios priežasties turi globėjus, tėvus, kurie „tvarko“ jų gyvenimus. Tačiau yra nemažai ir neįgaliųjų tėvų, kurie remiasi šiais stereotipais ir neugdo savo vaikų savarankiškumo, nesupažindina su jų teisėmis ir galimybėmis jomis pasinaudoti.

D. Mockevičienė, J. Vaitkevičius, T. Bakanovienė (2005) teigia, kad kas antra Lietuvos šeima, auginanti neįgalų vaiką, teigia, kad labiausiai stinga informacijos ir pagalbos. Tokios šeimos laukia specialistų, profesionalų pagalbos. Tai nurodo 85 procentų respondentų ir tik 15 procentų apklaustųjų tokios pagalbos nereikėjo. Ši socialinė problema įrodo, kad tėvai yra nepakankamai informuojami, konsultuojami specialistų.

L. Mikulėnaitė (2005) teigia, kad vieni tėvai yra aktyvūs savo vaiko labui, kiti pasyviai stebi, kaip gyvenimas riboja neįgalaus vaiko ir jų pačių galimybes. Specialistai, dirbantys su sutrikusio intelekto asmenimis, mano, kad tėvai per mažai rūpinasi savo vaikais; pastoviai reikalauja kažko; neranda laiko paaiškinti vaikų įpročių, ligos, priežiūros būdų; menkai dalyvauja vaiko ugdymo programos sudaryme, formaliai ją priima, nereiškia savo nuomonės; nelavina vaiko namuose, tik nori, kad jo būklė pagerėtų; nenuperka būtinų mokymo priemonių; nesupranta, kaip sunku ugdyti vaiką, net neranda laiko ateiti į šventes, renginius. Tėvai norėtų, kad specialistai atsidurtų tėvų padėtyje; padėtų tėvams ugdyti įgūdžius, suvokti vaiko mokymo galimybes; rastų

laiko paaiškinti, ko tikisi iš tėvų; pagelbėtų auginti vaiką ir išlikti šeima; nekeltų per didelių reikalavimų, priimtų tėvus tokius, kokie jie yra.

Partnerystė, anot L. Mikulėnaitės (2005), yra bendravimo pagrindas, kiekvieno asmens poreikių suvokimas ir pripažinimas, todėl svarbu, kad įstaigos darbuotojai ir tėvai būtų sąjungininkai vaiko gerovės atžvilgiu.

Remiantis A. Vilūniene (2007), galima teigti, jog ugdymo procese neatsiejamas šeimos ir ugdymo įstaigos bendradarbiavimas, kuris yra būtinas, norint pasiekti gerų ugdymo rezultatų. Bendradarbiavimo būdai gali būti įvairūs, o taip pat naudojami ir kaip supažindinimo su vaiko teisėmis priemonės:

- *Individualūs pokalbiai* - kaip tam tikros konsultacijos, kurių metu ir tėvai, ir specialistai gauna patarimų bei sprendžia vaiko sunkumus;
- *Apsilankymai ugdytinio namuose* – taip specialistai gali pažinti aplinką, kurioje auga vaikas;
- *Pokalbiai telefonu* – jų metu ir specialistai, ir tėvai gauna reikiamos informacijos, aptaria iškilusius sunkumus, praneša apie tam tikrus vaiko pasiekimus;
- *Susirašinėjimas* – tam daugelis specialistų naudoja užrašų knygelės, kuriose užfiksuojami vaiko pasiekimai, nesėkmės, iškilusios problemos ir pan. ;
- *Susirinkimai* reikalingi tam, kad ir tėvai, ir specialistai kartu aptartų iškilusius sunkumus bei rasti sprendimus, kaip tobulinti ugdymo procesą;
- *Renginiai* – dažniausiai jų metu specialistai turi galimybę pabendrauti su vaikais. Be to, renginių metu vaikai gali realizuoti savo gebėjimus;
- *Atvirų durų dienos* – reikalingos, nes tuomet tėvai gali dalyvauti pamokose, papildomo ugdymo užsiėmimuose. Tokiu būdu jie gali adekvačiau suprasti bei įvertinti mokytojo darbą, išsiginčinti į atskirų dalykų metodikas, geriau pažinti vaikus bei bendravimo su jais ypatumus.

D. Alifanovienės (1997) teigimu, patirtis rodo, būti tėvais nėra lengva, net jei viskas klostosi sėkmingai. Neįgalių vaikų auginimas kelia šeimai itin didelius reikalavimus. Kai sūnus arba dukra lanko neįgaliems vaikams atvirą mokyklą, šeima jaučiasi mažiau izoliuota. Visi patiria žymų palengvėjimą. Tokių šeimų kasdienybė kuo toliau, tuo labiau tampa panašesnė į kitų šeimų kasdieninį gyvenimą.

A. Ališausko (2002) nuomonei, jog visi tėvai nerimauja dėl vaikų ateities, galima drąsiai pritarti. Tas nerimas ypač stiprus, kai tėvai augina neįgalų vaiką. Aktyvus dalyvavimas savo vaiko ugdymo programoje palengvina šį rūpestį. Neįgalių vaikų tėvai pamoko, koks naudingas ugdymo planavimas kartu su pedagogais. Būdami “komandos” nariais, jie susilaukia trokštamos paramos ir lengviau patenkina savo vaiko kasdienes reikmes žinodami, kad yra ne vieni. Kai tėvai, mokytojai

ir specialistai bendradarbiauja, kiekvieno komandos nario indėlis padidina grupės veiklos efektyvumą ir padeda vaikui sėkmingai vystytis. Sėkminga komandinė mokyklinio amžiaus vaikų ugdymo patirtis daugeliui tėvų suteikė jėgų visą gyvenimą būti savo vaiko gynėjais.

I. Baranauskienė (2000) teigia, jog neįgaliems vaikams atviros grupės tikrai teikia naudos ir toms šeimoms, kurių vaikai vystosi įprastai. Tokios šeimos dažnai užmezga naujus prasmingus santykius. Jos daugiau sužino apie skirtingumus ir šeimų, turinčių neįgalų sūnų arba dukterį, rūpesčius. Tėvai atranda naujų būdų, kaip teikti pagalbą kitiems, ir tai labai sustiprina bendruomenę.

Namuose tėvai, auginantys neįgalius vaikus, turėtų didesnę dėmesį skirti vaikų teisių suvokimui. Tai padaryti nėra sunku, tiesiog tam reikėtų skirti bent keletą valandų per dieną. Vienas iš tokių būdų – įvairūs žaidimai, lavinamieji pratimai.

Pasak I. Kaffemanienės (2001), elementariausi vaiko veiksmai su daiktais, kuriuos jis gerai pažįsta, sudaro prielaidą tolimesniam vaiko vystymuisi ir ugdymui(si). Vaikas, iš pradžių manipuliudamas, vėliau veikdamas su įvairiais aplinkos daiktais, tampa aktyvus, smalsus, suvokia daikto vartojimo principą, įgauna patyrimą, mokosi įveikti naujas situacijas, pritaiko įgytas žinias. Iš to matyti, kad veiksmai su daiktais labiausiai skatina intelektinę vaiko raidą. Veikdamas su daiktais, vaikas tyrinėja pasaulį, mokosi logiškai mąstyti, stebėti, kalbėti, suderinti veiksmus, orientuotis erdvėje, socialinėje aplinkoje, taip pat ugdomas vaiko smalsumas, savarankiškumas, kūrybiškumas bei bendravimas. Vaikas lengviau suvokia savo vietą pasaulyje.

Anot V. Karvelio (1994), tėvai kartu su vaikais turėtų žaisti judrius, vaidmeninius žaidimus, kurių metu ugdomasi vaiko charakteringumas, savikontrolė, savitvarda. Neįgalius vaikus taip pat reikia įtraukti į šeimos buitinius darbus, skirti jiems vienkartinį ir pastovių pareigų. Norėdami būti savarankiški, vaikai imasi jų jėgas neatitinkančių darbų. Patyrę nesėkmę vieni vaikai darosi atsargesni, kiti bailesni, o tretieji gali įprasti nieko nepaisyti. Tokios situacijos reikalauja didelio pedagoginio vyresniųjų takto. Svarbu, kad vaikas suvoktų savo jėgas ir ką jis gali ir ko negali. Tai labai svarbu mokytis save kontroliuoti. Tegu vaikas išklauso ir daro kaip liepiamas. Reikia vaiką patikrinti, pasidžiaugti jo gerais darbais ir atvirkščiai – nurodyti netinkamus.

Svarbu suvokti, jog vaiko negalios atveju pirmiausia patys tėvai turi būti pratinami prie naujo vaidmens – neįgalaus vaiko tėvų vaidmens. Pasak R. Butkevičienės (2000), ši tėvų socializacija susideda iš dviejų komponentų: instrumentinio ir emocinio. Instrumentinis atspindi tėvų mokymąsi naudotis kompensacine technika, kuri atitinka vaiko negalios specifiką, ugdymąsi bei kaip pagelbėti vaikui apsitarnauti save ir pan.; o emocinis atskleidžia tėvų mokymąsi įveikti kaltės, gėdos bei saviizoliacijos jausmus.

Remiantis R. Vaičekauskaite (2005), galima teigti, kad tėvų vidinė darna sąlygoja individualų šeimos gebėjimą išnaudoti išteklius vaiko savarankiškumo ugdymui. Šeimos kaip

sistemos charakteristikos: šeimos struktūra, funkcijos, gyvenimo ciklai, sąveikos ypatumai, gali būti traktuojami kaip neįgalus vaiko savarankiškumo ištekliai. Labai svarbu, kad vaikas mokytųsi savarankiškumui reikalingų gebėjimų ir įgūdžių kaip grupės (šeimos) ar bendruomenės narys. Kai vaikas ugdomas šeimos santykių kontekste, per žmonių santykių kultūrą, dalyvavimą bendroje veikloje, formuojama vaiko ne tik pasyvi, bet ir aktyvi pozicija, skatinanti jo savarankišką dalyvavimą aplinkoje kaip socialinių ryšių sistemoje.

III. SUTRIKUSIO INTELEKTO VAIKŲ TEISIŲ Į MOKSLĄ IR LAISVALAIKĮ SUPRATIMAS: TĖVŲ IR PEDAGOGŲ NUOMONĖS TYRIMAS

3.1. Tyrimo metodologija

Mokslininkai (B. Bitinas, 1998, K. Kardelis, 2002, G. Merkys, 1995 ir kt.) teigia, jog tyrimo metodologija yra teorija, kuri nagrinėja mokslinio pažinimo procesą, jo principus, mokslinio tyrimo metodus ir techniką.

Prieš pradėdant tyrimą pirmiausia buvo iškelta ir apibrėžta tyrimo hipotezė, pirmoji idėja, suformuluotas tikslas bei uždaviniai. Kaip teigia R. Tidikis (2003), tyrimo tikslas atspindi tiriamojo darbo problemos pagrindinę idėją bei viso tyrimo kryptingumą.

C. M. Charles (1999) teigimu, tyrimas susideda iš problemos išsiaiškinimo, tyrimo klausimų ar hipotezių formulavimo, aktualios informacijos kaupimo, duomenų analizės, rezultatų aprašymo ir padarymo išvadų, atsakančių į tuos klausimus ar patvirtinančių hipotezes.

Empirinio tyrimo metu siekiama nustatyti, ar sutrikusio intelekto vaikai supranta savo teises į mokslą ir laisvalaikį bei kaip jie yra supažindinami su šiomis teisėmis šeimoje ir ugdymo įstaigoje.

Tyrimo metodologinis pagrindimas. Remiantis *socialinio konstruktyvizmo teorija* – kiekvienas vaikas konstruoja savo individualų supratimą apie pasaulį, patirdamas, vertindamas ir interpretuodamas, siedamas tas interpretacijas su ankstesnėmis turėtomis interpretacijomis ir patirtimi.

Socialinio konstruktyvizmo atstovai (P. L. Berger, T. Luckmann, 1999) mano, kad žmogus gali pažinti jį supantį pasaulį tik bendraudamas su kitais.

Simbolinio interakcionizmo kontekste teigiama, jog vaikai gyvena socialinėje grupėje bei kuria atitinkamus socialinius modelius bei kaip įvairiose situacijose keičiasi jų elgesys (Giddens, 2005).

Socialinio išmokimo teorija atskleidžia tendenciją, jog naujų žinių ir įgūdžių modelių vaikas gali išmokti stebėdamas ir girdėdamas kitų kalbinės veiklos pavyzdžius (Bandura, 1997).

Humanistinė nuostata remiasi tokiais principais: padėti ugdytiniui suvokti save ir savo problemas; bendradarbiauti su ugdytiniais planuojant ugdymo veiklą, kad jie pajautų atsakomybę už šią veiklą ir jos rezultatus; nuoširdus bendravimas su vaiku ir nuolatinis jo teigiamas vertinimas (B. Bitinas, 2000).

3.2. Tyrimo metodika ir imties charakteristika

K. Kardelis (2002) teigia, jog tyrimo metodas turi būti labai gerai parengtas ar pritaikytas, nes žymiai palengvina tyrimą ir nuo to priklauso viso tyrimo sėkmė.

Sutrikusio intelekto vaikų teisių į mokslą ir laisvalaikį supratimo tyrimo metodikoje orientuotasi į konkrečius tyrimo uždavinius, kad būtų galima adekvačiai atskleisti tiriamąjį reiškinį. Naudojantis konkrečia tyrimo metodika, atitinkančia nagrinėjamo reiškinio uždavinius, buvo akcentuojamas tėvų bei specialistų požiūris į sutrikusio intelekto vaikų teisių supratimą bei supažindinimo su jų teisėmis galimybės.

Siekiant išsiaiškinti sutrikusio intelekto vaikų teisių į mokslą ir laisvalaikį supratimą bei supažindinimo su jomis šeimoje ir ugdymo įstaigoje tendencijomis, pagrindiniu tyrimo metodu pasirinktas empirinių tyrimų kiekybinis metodas – *anketavimas*, kuris yra vienas iš populiariausių tyrimo metodų, kuris, kaip teigia R. Tidikis (2003), yra klausimų lapas tam tikroms žinioms surinkti.

Tyrimui atlikti – naudojama darbo autorės parengtos anketos sutrikusio intelekto vaikų tėvams ir specialistams, ugdantiems ypatinguosius mokinius (5 -10 klasių).

Anketos klausimai buvo parengti taip, kad padėtų atskleisti pagrindinį tyrimo tikslą, o respondentai galėtų suvokti jų esmę. Kadangi anketos kokybė, objektyvumas ir teisingas tikrovės atspindys priklauso nuo teisingo klausimų pateikimo, todėl anketos klausimai rengiami pagal klausimų rengimo rekomendacijas (C. M. Charles, 1999, K. Kardelis, 2002, R. Tidikis, 2003).

Atlikus empirinį tyrimą apie sutrikusio intelekto vaikų teisių į mokslą ir laisvalaikį supratimą, buvo surinkta nemažai statistinės medžiagos, vienu reiškiniu priklausomybę nuo kitų, jų sąveiką. Pirmiausia buvo atlikta duomenų analizė, remiantis statistiniu paketu „SPSS17.0 for windows“ (statistinis paketas socialiniams mokslams) programa. Rezultatai apdorojami taikant tokius statistinius metodus: Pirsono koreliacijos koeficientas, Mann'o ir Whitney U testas, skaičiuotas aritmetinis vidurkis, absoliutieji ir santykiniai dažniai bei Chi kvadratas².

Tyrimo metu respondentų kai kurie atsakymai į atvirus klausimus buvo apdoroti „Windows Excel“ programa.

Šiame magistro darbe gauta informacija (respondentų pasisakymai į atvirus klausimus, pateiktus anketoje) taip pat buvo analizuojama turinio (kontent) analizės būdu. Anot B. Bitino (2002), turinio analizė – tekstu išreikštų duomenų statistinė analizė, apsiribojanti kokybinių kategorijų dažnių skaičiavimu. Klasikinės kontentinės analizės vienetas, teksto struktūros lygmeniu, žodžiai, sakiniai, teksto ištraukos. Tiriamųjų kokybiniai išsakyimai padeda interpretuoti nagrinėjamos problemos holistinį kontekstą. K. Kardelis (2005) teigia, kad duomenys analizuojami

---

² Išsamesnis tyrimo metodų aprašymas pateiktas 22 priede.

iš visų pozicijų ir yra autentiški bei grupuojami atsižvelgiant į tai, kaip jie atitinka tą patį fenomeną, kuris atspindi kategoriją ir įgauna konceptualų pavadinimą. R. Tidikis (2003) teigia, kad turinio (kontent) – analizė yra technika, leidžianti, objektyviai ir sistemiškai išnagrinėjus teksto ypatybes, daryti patikimas išvadas.

Tyrimo organizavimas ir imtis. Siekiant nepažeisti socialinių tyrimų etikos, ruošiantis atlikti anketines specialistų ir tėvų apklausas, gautas išankstinis jų sutikimas. Tartasi su tėvais klasės susirinkimų ir individualių pokalbių metu, kreiptasi į kiekvieną specialistą. Tėvams ir specialistams buvo aiškiai ir suprantamai paaiškinti tyrimo tikslai ir uždaviniai bei prašoma jų sutikimo dalyvauti tyrime. Buvo derinamas mokyklos vadovams, specialistams ir tėvams patogus laikas, kad galima būtų užpildyti anketas mokykloje. Anketų pildymui buvo stengiamasi sudaryti palankias sąlygas, kad respondentai galėtų savarankiškai, niekieno netrukdomi, atvirai ir neskubėdami atsakyti į pateiktus klausimus. Siekiant gauti tyrimo duomenis apie asmenines respondentų gyvenimo sritis ir, kad atsakymai būtų kuo objektyvesni, buvo užtikrinamas anketavimo anonimiškumas.

Empirinis tyrimas buvo atliekamas 2010 metais (sausio – vasario mėnesį) Pakruojo rajono, Pakruojo, Panevėžio miesto ugdymo įstaigose.

Tyrimo dalyvių (tėvų, specialistų) sociodemografinė charakteristika. Apklausoje dalyvavo 120 respondentų, tai yra 50 proc. tėvų, auginančių sutrikusio intelekto vaikus, ir 50 proc. specialistų, ugdančių sutrikusio intelekto vaikus (žr. 5 priede). 82 proc. respondentų yra moterys, likusieji 18 proc. – vyrai (žr. 6 priede). Apklausos dalyvių pasiskirstymas pagal lytį statistiškai reikšmingai neišsiskyrė ir tarp specialistų bei tėvų – abejuose šiose respondentų grupėse dominavo moterys ($\chi^2 = 3,562$, $df = 1$, $p = 0,059$) (žr. 6 priede). Tyrime dalyvavę respondentai gana tolygiai pasiskirsto pagal amžių (žr. 7 priede): 44 proc. yra 25-35 metų, 37 proc. – 36-45 metų, likusieji – vyresni nei 46 metų. Analizuojant respondentų amžių atskirai tarp specialistų ir tėvų matyti, kad tarp specialistų buvo nemažai vyresnio amžiaus atstovų, tuo tarpu tarp tėvų apklaustųjų amžius neviršijo 55 metų, tačiau šis ryšys nebuvo statistiškai reikšmingas ($\chi^2 = 4,785$, $df = 3$, $p = 0,122$).

Gauti duomenys parodė, jog 48 proc. respondentų turi aukštąjį išsilavinimą, 4 proc. – magistrinį, 18 proc. – aukštesnįjį, tuo tarpu likusieji savo išsilavinimo nenurodė (žr. 8 priede). Apklausos dalyvių išsilavinimas tarp specialistų ir tėvų statistiškai reikšmingai išsiskyrė – tarp specialistų dominavo asmenys, turintys aukštąjį išsilavinimą, tarp tėvų – aukštesnįjį. Likusieji tėvai nurodė savo išsilavinimą įrašydami jį laukelyje „kita“, taigi beveik pusė iš jų turi vidurinį išsilavinimą (21 asmuo) ir profesinį (7 asmenys).

Tyrimo metu išsiaiškinta tėvų šeimyninė padėtis ir jų gyvenamoji vieta (žr. 9 priede): 57 proc. apklausoje dalyvavusių respondentų pažymėjo, jog yra vedę (ištekėję), 23 proc. – nevedę (netekėję), 17 proc. – išsiskyrę, 3 proc. – našliai; 63 proc. jų gyvena kaimiškose vietovėse, 37 proc.

– miestuose (žr. 9 priede). Gauti duomenys taip pat atskleidė tėvų socialinę padėtį: dauguma tėvų (58 proc.) šiuo metu yra dirbantys, tuo tarpu net 42 proc. – bedarbiai (žr. 10 priede).

Demografinis blokas padėjo išsiaiškinti, koks vaikų intelekto sutrikimo laipsnis dominuoja (žr. 11 priede). Daugiau kaip pusė tėvų (57 proc.) augina vaiką, turintį nežymų intelekto sutrikimą, o likusieji (43 proc.) – vidutinį intelekto sutrikimą. Apklausoje dalyvavę tėvai pagal vaiko mokymosi klasę pasiskirsto gana tolygiai: daugiausia vaikų, tai yra, 25 proc. mokosi 5 klasėje, 23 proc. – 6 klasėje, 18 proc. – 7 klasėje, 12 proc. – 8 klasėje, 7 proc. – 9 klasėje ir 15 proc. – 10 klasėje (žr. 11 priede).

Anketinės apklausos metu atskirai buvo tiriama specialistų ir tėvų nuomonė. Tyrime dalyvavusių specialistų pasiskirstymas pagal specialybę rodo, kad 38 proc. jų yra pedagogai, 20 proc. – logopedai, 29 proc. – specialieji pedagogai, likusieji – socialiniai darbuotojai ir socialiniai pedagogai (žr. 12 priede). Analizuojant šių specialistų stažą matyti, kad 42 proc. darbo stažas sudaro 5 – 15 metų, 25 proc. – iki 5 metų, likusiųjų – didesnis nei 16 metų (žr. 13 priede). Apklausoje buvo norima sužinoti, kokioje ugdymo įstaigoje dirba specialistai. Išsiaiškinta, jog daugelio darbovietė (žr. 12 priede) – specialioji mokykla (67 proc. respondentų), kiti teigė, jog dirba pagrindinėje mokykloje (19 proc. respondentų), vidurinėje mokykloje (5 proc. respondentų), sutrikusio intelekto jaunuolių centre (8 proc. respondentų) ir gimnazijoje/specialiojo ugdymo skyriuje (1 proc. respondentų).

Daugiausia specialistų dirba su penktokais, mažiausiai – su devintokais ir dešimtokais (žr. 13 priede). Taip pat nurodė, kad daugiausia jiems tenka dirbti su vidutinio ar nežymaus intelekto sutrikimo vaikais, mažiausiai – su labai žymaus arba žymaus intelekto sutrikimo vaikais (žr. 14 priede).

IV. SUTRIKUSIO INTELEKTO VAIKŲ TEISIŲ Į MOKSLĄ IR LAISVALAIKĮ SUPRATIMAS: TĖVŲ IR SPECIALISTŲ NUOMONĖS TYRIMO DUOMENŲ ANALIZĖ

4.1. Specialistų ir tėvų nuomonių analizė apie tai, kaip vaikai supranta savo teises

Tyrimo aktualumą padiktavo tai, jog šiandien žmogaus teisės yra viena iš labiausiai nagrinėjamų temų, o sutrikusio intelekto vaikai susiduria su įvairiomis kliūtimis, įgyvendindami savo pagrindines teises: į mokslą, į laisvalaikį. Nors mūsų šalyje įvyko palankių pokyčių dėl neįgalių žmonių gyvenimo kokybės gerinimo (priimti įstatymai, reglamentuojantys jų teises, vykstanti integracija ugdymo įstaigose, visuomeniniame gyvenime), tačiau nežinoma, ar sutrikusio intelekto asmenys suvokia savo teises taip, kad galėtų jomis efektyviai naudoti bei per kokias veiklos formas geriausia juos supažindinti su žmogaus teisėmis. Atliekamu tyrimu išsiaiškinta: vaiko požiūris į savo teises; specialisto veikla, informuojant tėvus apie jų atžalų teises bei supažindinant vaikus su jų teisėmis; tėvų vaidmuo, supažindinant vaiką su jo teisėmis.

Antrasis apklausos blokas padėjo atskleisti vaiko požiūrį į savo teises. Pirmiausia buvo norima sužinoti, per kokią veiklą sutrikusio intelekto vaikus supažindina su jų teisėmis. Paaikškėjo, kad net 91,7 proc. specialistų vaikus su šiomis teisėmis supažindina per neformaliąją veiklą, o tuo tarpu per formaliąją veiklą tai linkę daryti tik 58,3 proc. specialistų (3 lentelė).

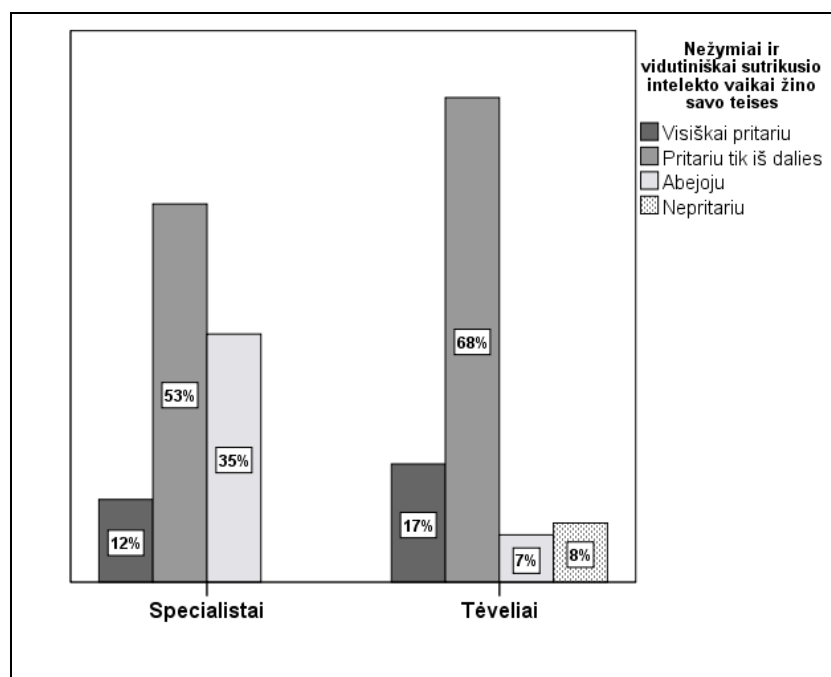
3 lentelė

Veiklos pobūdis, per kurį vaikai yra supažindinami su teisėmis (n = 120)

Veiklos pobūdis	Taip		Ne	
	n	proc.	n	proc.
Vaikus su jų teisėmis supažindina per formaliąją veiklą	35	58.3	25	41.7
Vaikus su jų teisėmis supažindina per neformaliąją veiklą	55	91.7	5	8.3

Specialistai ir tėvai išsakė savo nuomonę, kas pirmiausia turėtų supažindinti sutrikusio intelekto vaikus su jų teisėmis. Vertinant šią nuomonę atskirai tarp specialistų ir tėvų matyti, kad ji šiose respondentų grupėse statistiškai reikšmingai neišsiskyrė – dauguma specialistų ir tėvų (po 70 proc.) teigia, jog sutrikusio intelekto vaikus su jų teisėmis pirmiausia turėtų supažindinti *tėvai* ($\chi^2 = 1,607$, $df = 2$, $p = 0,448$). Rezultatai taip pat parodė, kad 21 proc. apklaustųjų mano, jog pirmiausia su teisėmis vaikus turi supažindinti pedagogai (specialistai), 9 proc. – Vaiko teisių apsaugos skyrių srities specialistai.

Vienas iš pagrindinių tyrimo probleminių klausimų – ar sutrikusio intelekto vaikai supranta savo teises, buvo pateiktas apklausos metu.

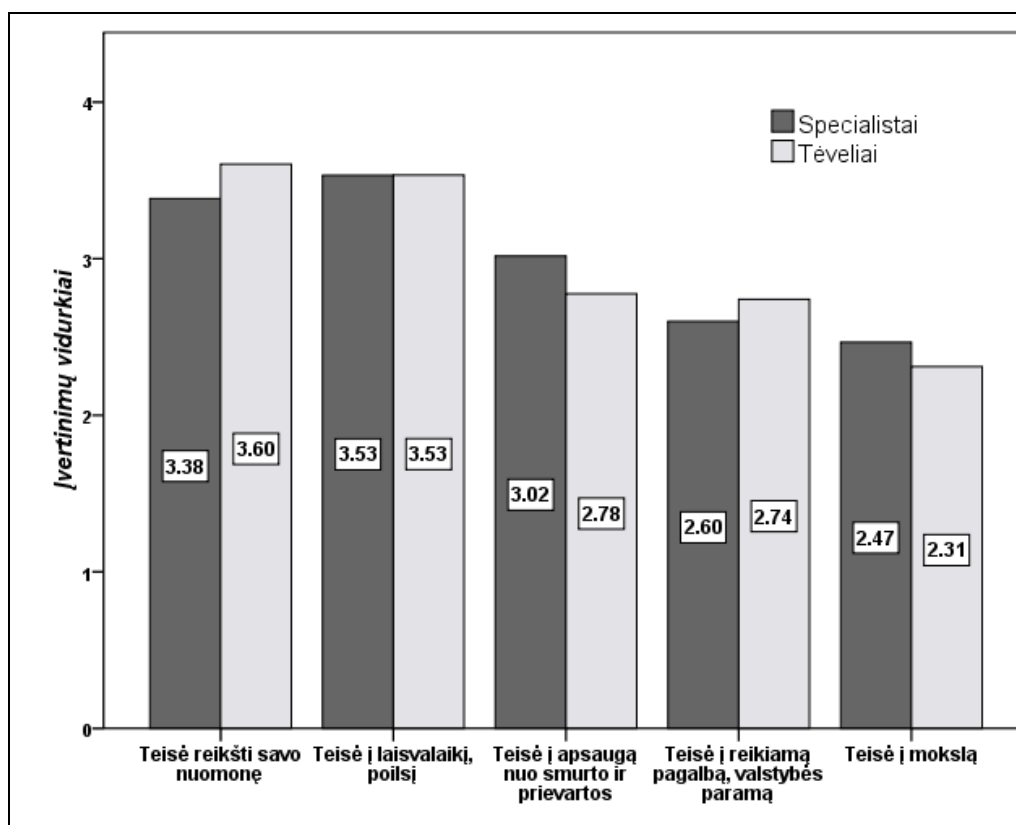

5 pav. Lyginamoji tėvų ir specialistų nuomonių analizė apie tai, kaip vaikai supranta savo teises (n = 120)

Tyrimo metu gauti duomenys atskleidė (žr. 5 pav.), jog 75 proc. apklaustųjų visiškai ar iš dalies sutiko, kad šie vaikai savo teises žino, tačiau specialistų ir tėvų nuomonė šiuo klausimu statistiškai reikšmingai išsiskyrė – tarp specialistų statistiškai reikšmingai daugiau nei tarp tėvų abejojančių, kad sutrikusio intelekto vaikai žino savo teises ($\chi^2 = 18,199$, $df = 3$, $p = 0,000$).

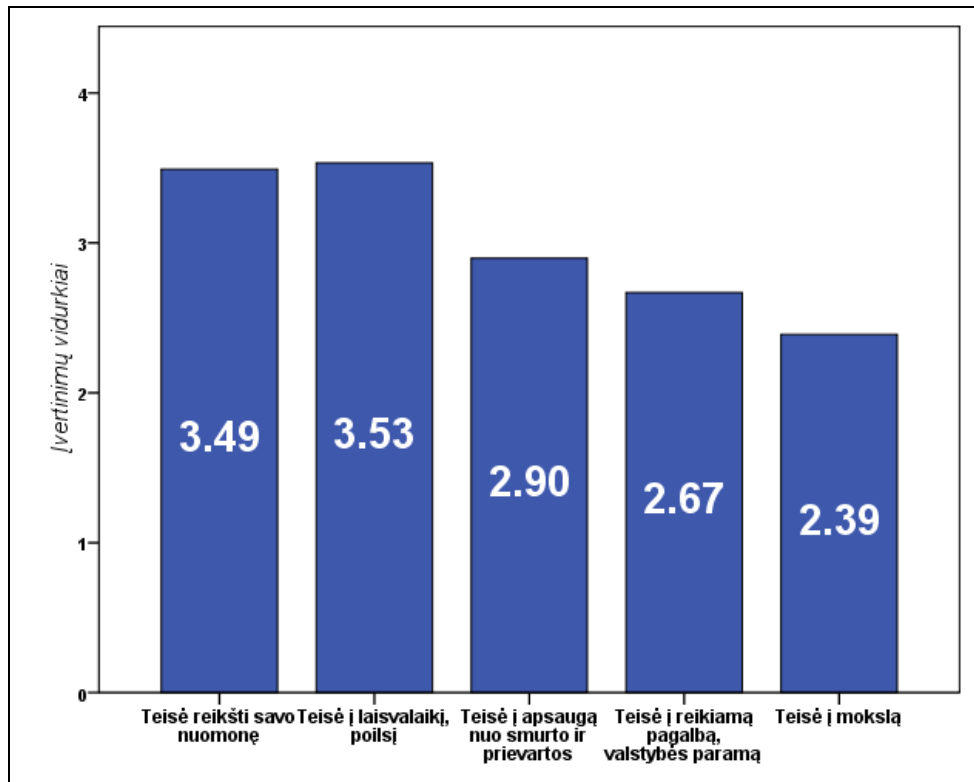
Apklausoje buvo išsiaiškinta, ar patys tėvai žino savo vaikų teises. Rezultatai parodė, kad dauguma tėvų atsakė *teigiamai*: savo vaiko teises žino 88 proc. respondentų, o 12 proc. jų šių teisių nežino (žr. 15 priede).

Remiantis teorine analize, galima teigti, jog neįgalus vaiko teisė reikšti savo nuomonę, teisė į reikiamą pagalbą, teisė į apsaugą nuo smurto ir prievartos, teisė į švietimą lygiomis teisėmis ir galimybėmis su kitais vaikais, tinkamos sveikatos priežiūros paslaugos, teisė į laisvalaikį ir poilsį, teisė į reikiamą valstybės paramą ir pagalbą bei kitos garantijos traktuojamos kaip svarbiausios kiekvieno neįgalaus vaiko teisės. Tyrimo metu taip pat buvo svarbu sužinoti tėvų bei specialistų nuomonę, kokias teises geriausiai ir blogiausiai žino sutrikusio intelekto vaikai (žr. 6 pav.).

6 pav. Tėvų ir specialistų nuomonė apie tai, kokias teises geriausiai žino vaikai (n = 120)

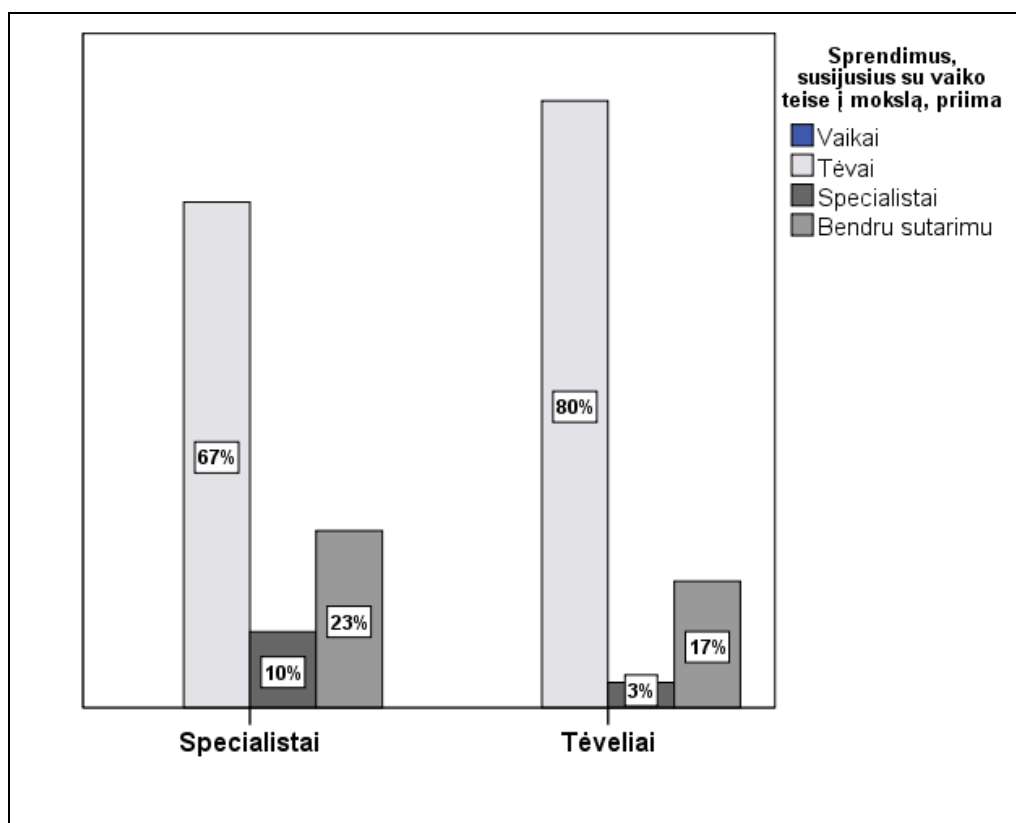
Respondentai 5 balų skalėje (1 – blogiausiai žinoma, 5 – geriausiai žinoma) įvertino pateiktas pagrindines teises, kurias, jų manymu, teises sutrikusio intelekto vaikai žino geriausiai. Rezultatai atskleidė respondentų nuomonę, jog sutrikusio intelekto vaikai geriausiai žino savo *teisę į laisvalaikį ir poilsį*, blogiausiai – *teisę į mokslą*.

7 pav. Apklauso dalyvių įvertinimų vidurkiai, kokias teises sutrikusio intelekto vaikai žino geriausiai (n = 120)

Šių teisių įvertinimų vidurkiai buvo analizuojami atskirai tarp specialistų ir tėvų (žr. 7 pav. ir 5 lentelę 21 priede). Išanalizavus gautus duomenis, matyti, kad tėvai labiau nei specialistai manė, kad sutrikusio intelekto vaikai geriau žino savo teisę į mokslą bei teisę į reikiamą valstybės pagalbą, o specialistai – teisę į apsaugą nuo smurto ir teisę į mokslą.

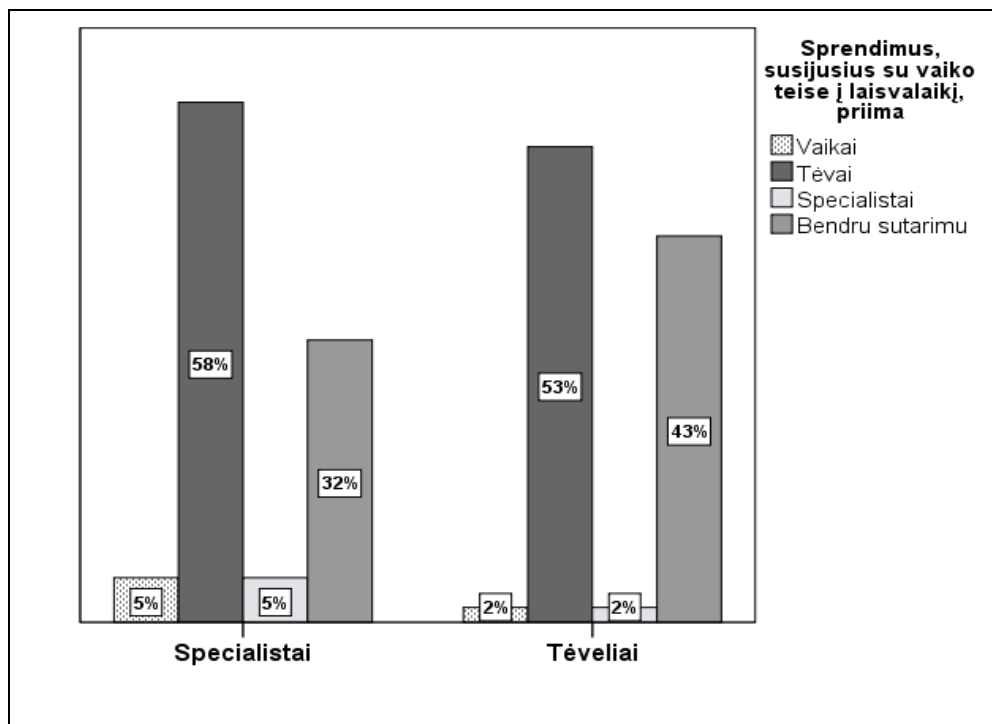
Svarbu mokyti vaiką savarankiškumo, tačiau kartais tėvai perdėtai rūpinasi savo atžalomis, o tai slopina jų saviraišką, gebėjimą priimti sprendimus. Vertinant respondentų nuomonę pagal tai, kas priima sprendimus, susijusius su vaiko teise į mokslą, matyti, kad net 73 proc. apklaustųjų pažymėjo, jog šiuos sprendimus priima *tėvai*, 20 proc. – bendru susitarimu, 7 proc. – specialistai (žr.15 priede).

8 pav. Lyginamoji tėvų ir specialistų nuomonių analizė apie sprendimo, susijusio su vaiko teise į mokslą, priėmimą (n = 120)

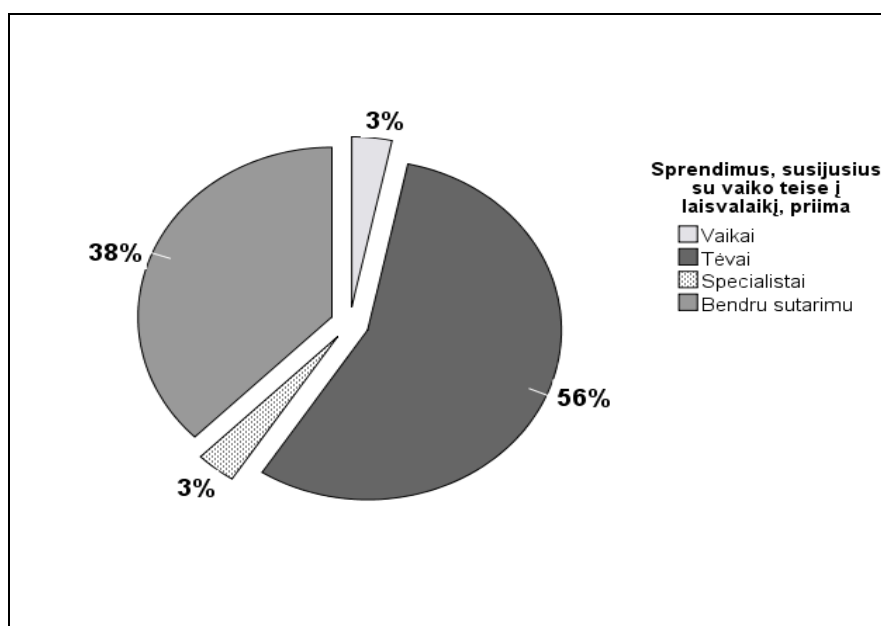
Ši nuomonė statistiškai reikšmingai neišsiskyrė ir atskirose grupėse tarp specialistų ir tėvų (žr. 8 pav.), nors tėvų grupėje ir buvo daugiau manančių, kad šiuos sprendimus priima tėvai ($\chi^2 = 3,3984$, $df = 2$, $p = 0,183$) ir tai iš dalies patvirtina J. Strutinskaitės (1999) teiginį, jog kiekviena šeima pati nusprendžia, ar jos vaikas turėtų būti ugdomas specialiojo ugdymo įstaigoje kartu su vaikais, turinčiais tokių pat arba panašių sutrikimų, ar kartu su tipiškos raidos bendraamžiais. Apklausoje dauguma dalyvavusių tėvų į atviro tipo klausimą „Ar vaikas pats rinkosi ugdymo (si) įstaigą, atsakė, jog šį sprendimą priėmė jie (55 proc. respondentų). Kita dalis respondentų (37 proc. tėvų) teigė, kad ugdymo(si) instituciją rinkosi pats vaikas, 3 proc. tėvų atsakė, jog rinkosi arčiausiai namų esančią įstaigą, o likusieji (5 proc. respondentų) sprendimą priėmė bendru sutarimu, kartu su vaiku (žr. 16 priede).

Remiantis A.Bakk, K. Grunewald (1998), galima teigti, jog specialistai ir tėvai privalo padėti sutrikusio intelekto vaikui išsirinkti ką nors iš visų įmanomų laisvalaikio užsiėmimų, tačiau tai daryti turi atsižvelgdami į vaiko nuomonę.

8 pav. Specialistų ir tėvų pasiskirstymas pagal nuomonę apie sprendimo, susijusio su vaiko teise į laisvalaikį, priėmimą (n = 120)

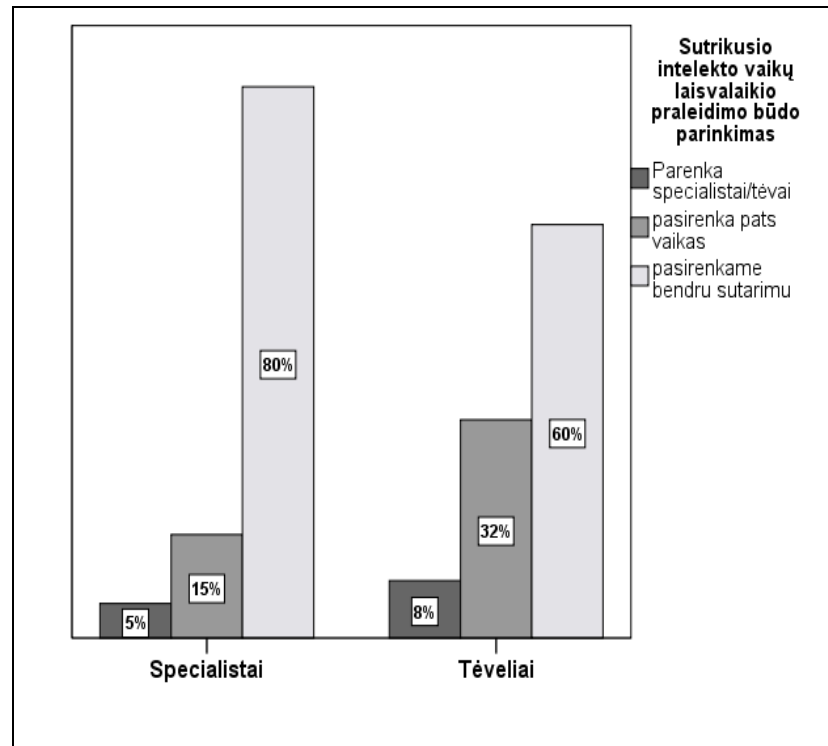
Respondentai beveik vienareikšmiškai pažymėjo, jog sprendimus, susijusius su vaiko teise į laisvalaikį, priima tėvai – 56 proc., o 38 proc. – bendru sutarimu (žr. 8 – 9 pav.).

9 pav. Specialistų ir tėvų pasiskirstymas pagal nuomonę apie sprendimo, susijusio su vaiko teise į laisvalaikį, priėmimą (n = 120)

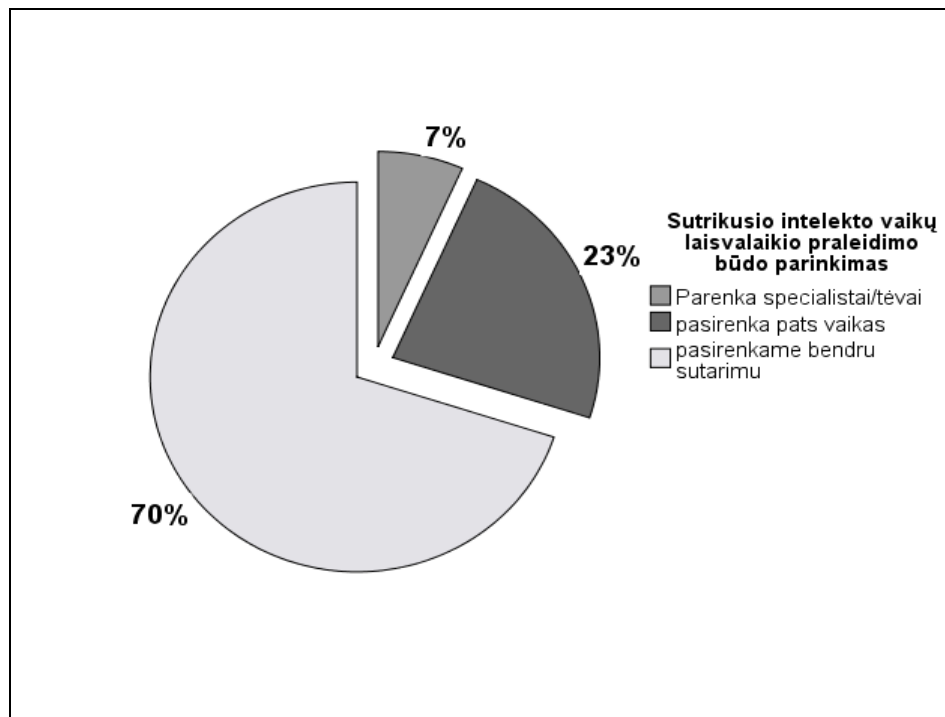

A.Bakk, K. Grunewald (1998) mano, jog daugeliui sutrikusio intelekto vaikų sunku išreikšti konkrečius pageidavimus, kaip jie norėtų praleisti laisvalaikį, nes jie paprasčiausiai neįsivaizduoja veiklos rūšių, su kuriomis jiems neteko susidurti, todėl tėvai ir specialistai galėtų pagelbėti, pasirenkant laisvalaikio praleidimo būdą, atsižvelgdami į vaiko nuomonę ir interesus. Nuomonė apie laisvalaikio praleidimo būdo parinkimą statistiškai reikšmingai neišsiskyrė ir tarp specialistų, ir tėvų, nors tarp tėvų ir buvo daugiau asmenų, laisvalaikį pasirinkti leidžiančių patiems vaikams ($\chi^2 = 5,786$, $df = 2$, $p = 0,055$) (žr. 10 pav.).

10 pav. Specialistų ir tėvų nuomonių pasiskirstymas pagal vaikų laisvalaikio praleidimo būdų parinkimą (n = 120)

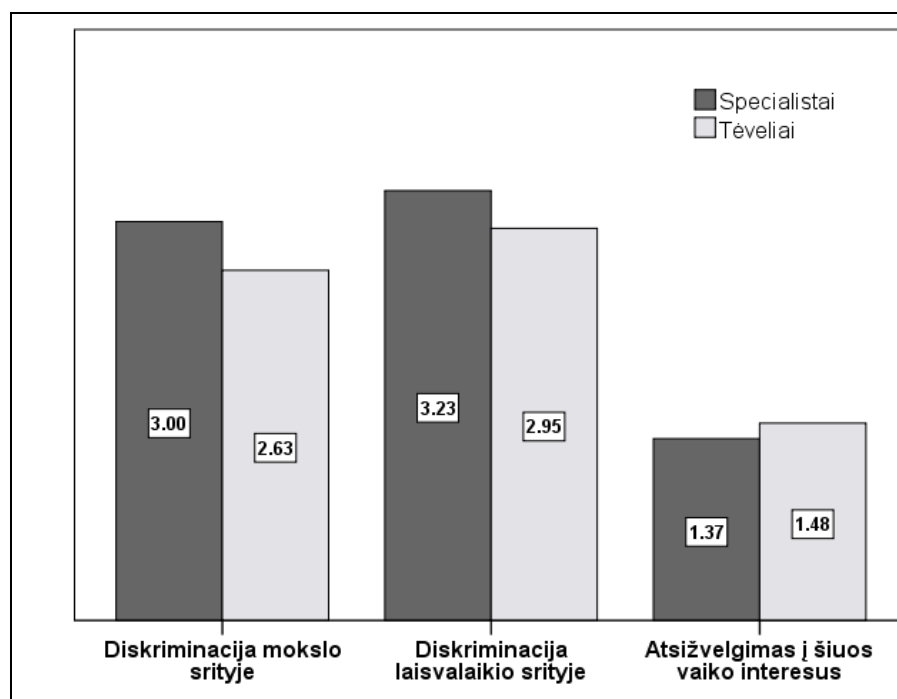
Dauguma respondentų (70 proc.) teigė, kad sutrikusio intelekto vaikų laisvalaikis yra pasirenkamas bendru sutarimu

11 pav. Specialistų ir tėvų pasiskirstymas pagal vaikų laisvalaikio praleidimo būdų parinkimą (n = 120)

Likusieji apklausoje dalyvavę specialistai ir tėvai (23 proc.) nusprendė, jog laisvalaikio praleidimo būdą pasirenka pats vaikas, o 7 proc. vienašališkai pažymėjo, jog šį sprendimą priima tėvai arba specialistai (žr.11 pav.).

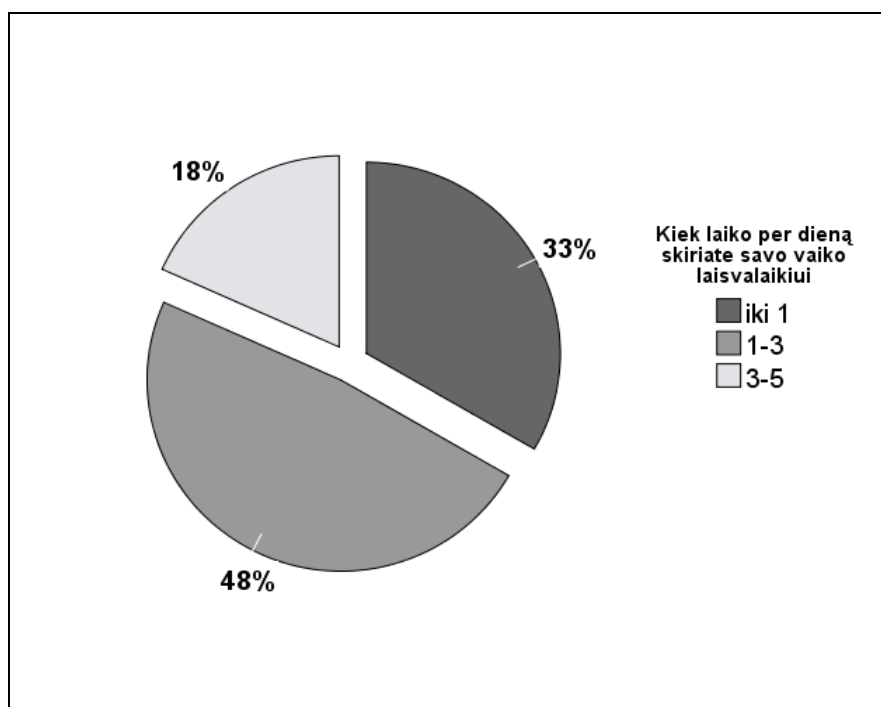
Neigaliųjų diskriminacija yra vienas iš barjerų, trukdančių sutrikusio intelekto asmenims suteikti puikias mokslo, laisvalaikio galimybes, kurių įgyvendinimas labai svarbus dėl jų savarankiškesnio ir pilnavertiškesnio gyvenimo realizavimo. Respondentai keturių balų skalėje buvo paprašyti įvertinti populiariausias sutrikusio intelekto vaikų diskriminacijos formas (1 – visiškai pritaria, 4 – nepitaria). Rezultatai parodė, kad labiausiai sutrikusio intelekto vaikai yra diskriminuojami, *atsižvelgiant į vaiko interesus, susijusius su mokslu ir laisvalaikiu.*

12 pav. **Specialistų ir tėvų įvertinimų, susijusių su sutrikusio intelekto vaikų diskriminavimo formomis, vidurkiai (n = 120)**

Vertinant šių įvertinimų vidurkius atskirai tarp specialistų ir tėvų matyti (žr. 12 pav. ir 6 lentelę 21 priede), kad tėvai statistiškai reikšmingai labiau nei specialistai teigia, kad sutrikusio intelekto vaikai diskriminuojami *mokslo srityje*, tuo tarpu specialistai statistiškai reikšmingai labiau nei tėvai teigė, kad sutrikusio intelekto vaikai diskriminuojami, atsižvelgiant į vaiko interesus, priimant sprendimus *dėl mokslo ir laisvalaikio*.

Tyrimo metu buvo išsiaiškinta, kiek laiko, dėmesio tėvai per dieną skiria savo vaikui (žr. 13 pav.).

13 pav. Apklaustųjų tėvų pasiskirstymas pagal tai, kiek laiko per dieną skiria savo vaikams
(n = 60)

Analizuodami apklausoje dalyvavusių tėvų nuomonę dėl laiko praleidimo su savo vaikais, matome, kad beveik pusė apklaustųjų (48 proc.) per dieną savo vaikams skiria nuo 1 iki 3 valandų dėmesio, 33 proc. – tik iki 1 valandos, bei 18 proc. – nuo 3 iki 5 valandų dėmesio. Šie rezultatai parodo, jog jie nepatenka į tėvų grupę, kurie UNICEF organizacijos tyrimo duomenimis (2009) Lietuvoje savo vaikams per parą vidutiniškai skiria tik maždaug 7 minutes dėmesio.

4.2. Specialistų ir tėvų nuomonių analizė apie informacinę veiklą vaikų teisių tematika

Trečiasis anketos blokas, padėjo išsiaiškinti, kokia yra specialisto veikla, informuojant tėvus apie jų vaikų teises. Apklausoje dalyvavę specialistai nurodė, kokiais būdais informuoja sutrikusio intelekto vaikų tėvus apie jų teises (žr. 4 lentelė).

Specialistų nuomonė apie informacijos perteikimo formas, padedančias tėvams susipažinti su vaiko teisėmis (n = 60)

Informacijos perteikimo formos	Taip		Ne	
	<i>n</i>	<i>proc.</i>	<i>n</i>	<i>proc.</i>
Informaciniuose stenduose	15	25.0	45	75.0
Lankstinukuose	13	21.7	47	78.3
Susirinkimuose	41	68.3	19	31.7
Individualiuose pokalbiuose	51	85.0	9	15.0
Įstaigos tinklapyje	4	6.7	56	93.3
Renginiuose	25	41.7	35	58.3
Telefonu	36	60.0	24	40.0
Lankantis namuose	27	45.0	33	55.0

Rezultatai atskleidė, kad dažniausiai naudojamos tokios priemonės kaip *individualus pokalbis* ir *susirinkimai* ugdymo įstaigoje, rečiausiai naudojamos – informacijos pateikimas internete ar lankstinukuose. Nemažai specialistų nurodė, jog su tėvais bendrauja telefonu, renginių metu bei lankydami namuose.

Mokslininkai nėra vieningos nuomonės, kas pirmiausia turėtų supažindinti vaikus su jų teisėmis, tačiau A. P. Coughlin (1997) teigia, kad pedagogika pripažįsta, kad šeima yra pirmasis vaiko mokytojas, o A. Masalienė (2007) mano, jog neįgalus vaiko šeima gali padėti specialistams ugdyti jų atžalą. Apklausoje dalyvavę specialistai įvertino, ar mokinių tėvai supažindina vaikus su jų teisėmis, o tėvai – ar specialistai turi vaikus supažindinti su jų teisėmis. Susisteminius rezultatus nustatyta, kad šiai nuomonei visiškai pritaria 54 proc., pritaria iš dalies – 23 proc. bei 23 proc. jų abejoja (žr. 16 priede).

Palyginus šią nuomonę atskirai tarp specialistų ir tėvų matyti, kad specialistai reikšmingai labiau abejoja, kad tėvai vaikus supažindina su jų teisėmis, tuo tarpu tėvai pritaria teiginiui, jog specialistai turi supažindinti vaikus ($\chi^2 = 53,548$, $df = 2$, $p = 0,000$) (žr. 17 priede).

Tyrimo metu išsiaiškinta specialistų nuomonė, kaip tėvai turėtų supažindinti savo vaikus su jų teisėmis bei galimybėmis jomis pasinaudoti (žr. 5 lentelė).

**Specialistų nuomonė apie tėvų naudojamas priemones, supažindinant vaiką su jo teisėmis
(n = 60)**

	<i>Taip</i>		<i>Ne</i>	
	<i>n</i>	<i>proc.</i>	<i>n</i>	<i>proc.</i>
Žaidimuose	33	55.0	27	45.0
Renginiuose	56	93.3	4	6.7
Žiūrint filmus	34	56.7	26	43.3
Piešiant	13	21.7	47	78.3
Žiūrint ir aiškinantis paveikslėlius	34	56.7	26	43.3
Skaitant knygas	24	40.0	36	60.0

Kaip rodo 6 lentelėje pateikti tyrimo rezultatai, labiausiai naudojamos priemonės turėtų būti: renginiai, filmų, paveikslėlių žiūrėjimas bei žaidimai, o mažiausiai populiarūs – tai knygų skaitymas ir piešimas.

Taip pat apklausoje dalyvavusių tėvų buvo paprašyta įvertinti, kokios veiksmingiausios vaiko supažindinimo su jo teisėmis priemonės ir metodai (žr. 6 lentelė).

Tėvų nuomonė apie veiksmingiausias vaiko supažindinimo su jo teisėmis priemones ir metodus (n = 60)

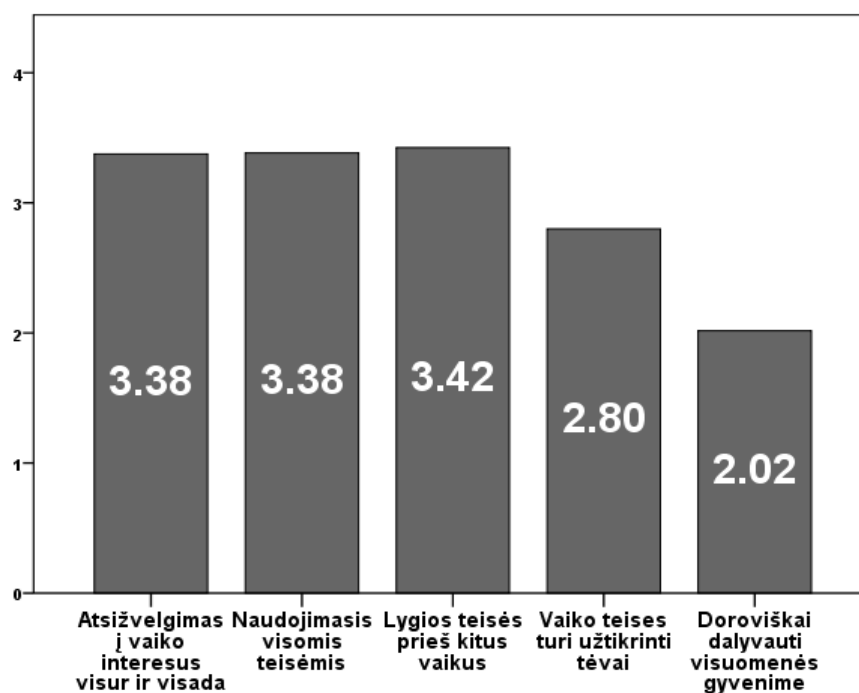
	<i>Taip</i>		<i>Ne</i>	
	<i>n</i>	<i>proc.</i>	<i>n</i>	<i>proc.</i>
Žaidimai	32	53.3	28	46.7
Renginiai	26	43.3	34	56.7
Vaikų poilsio stovyklos	28	46.7	32	53.3
Įvairūs konkursai	14	23.3	46	76.7
Paveikslėliai	7	11.7	53	88.3
Vaidybiniai užsiėmimai	33	55.0	27	45.0
Filmukai	21	35.0	39	65.0
Piešiniai	5	8.3	55	91.7
Dalykiniai būreliai	20	33.3	40	66.7

Rezultatai rodo, kad tėvai mano, jog veiksmingiausios priemonės ir metodai yra *vaidybiniai užsiėmimai* ir *žaidimai*, o mažiausiai efektyvūs – *paveikslėliai* ir *piešiniai*.

4.3. Specialistų ir tėvų nuomonių analizė apie supažindinimo su vaikų teisėmis konceptus

Trečiasis apklausos blokas - orientuotas į veiklą, kurią organizuoja specialistas, ugdydamas sutrikusio intelekto vaikus, supažindindamas juos su teisėmis, o taip pat atsako, koks turėtų būti tėvų vaidmuo, perteikiant vaikui jo teises.

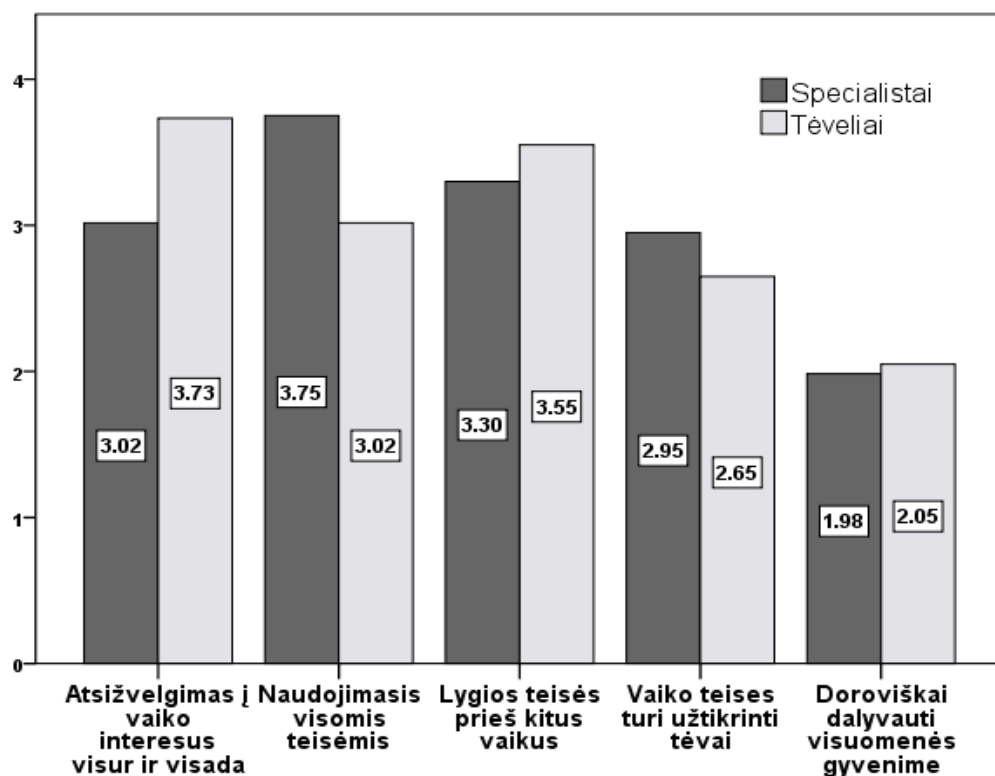
Lietuvos Respublikos Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme (1996) pabrėžiamos tos pačios prigimtines teises visiems vaikams ir išskiriamos pagrindinės nuostatos, kurios apklausoje traktuojamos kaip reikšmingiausi principai. Pirmiausia, tyrime dalyvavę respondentai penkių balų skalėje (1 – nereikšminga, 5 – reikšminga) įvertino principus, kurie yra svarbiausi, įgyvendinant sutrikusio intelekto vaikų teises į mokslą ir laisvalaikį (žr. 15 pav.).

15 pav. Specialistų ir tėvų įvertinimų vidurkiai, atskleidžiantys svarbiausius vaikų teisių į mokslą ir laisvalaikį įgyvendinimo principus (n = 120)

Rezultatai rodo, kad reikšmingiausiais principais buvo pasirinkti šie: *lygios teisės prieš kitus vaikus, naudojimasis visomis teisėmis ir atsižvelgimas į vaiko interesus.*

Analizuojant šiuos įvertinimus atskirai tarp specialistų ir tėvų matyti, kad specialistų ir tėvų nuomonė statistiškai reikšmingai išsiskyrė ties dviem principais – tėvai principui, *atsižvelgimas į vaiko interesus*, suteikia svarbesnę vietą, o tuo tarpu specialistai reikšmingesniu principu laiko *vaiko galimybę pasinaudoti visomis savo teisėmis* (žr. 16 pav. ir 7 lentelę 21 priede).

16 pav. Specialistų ir tėvų pasiskirstymas pagal tai, kokie svarbiausi principai, įgyvendinant vaikų teises į mokslą ir laisvalaikį (n – 120)

Specialiojo ugdymo įstatyme (1998) pateikiami reikšmingiausi specialiojo ugdymo principai. Specialistų penkių balų skalėje (1 – mažiausiai reikšminga, 5 – reikšminga) buvo paprašyta įvertinti, kokie iš jų yra svarbiausi, įgyvendinant nežymaus ir sutrikusio intelekto vaikų teises į mokslą ir laisvalaikį (žr. 7 lentelė).

7 lentelė

Specialistų nuomonė apie svarbiausius specialiojo ugdymo principus (n = 60)

Specialiojo ugdymo principai	Vidurkis	±
Lygių galimybių	4.04	1.25
Integracijos	3.06	1.28
Visuotinumumo	3.25	1.28
Perimamumo	2.36	1.22
Ugdymo funkcionalumo	2.76	1.44
Tęstinumo	2.30	1.19
Decentralizacijos	1.00	0.00

Kaip prioritetiniai buvo išskirti šie principai: *lygios galimybės* bei *visuotinumai*, mažiausiai svarbūs – decentralizacija ir tęstinumas.

Teorinėje analizėje išanalizuoti keli vaikų supažindinimo su jų teisėmis aspektai: V. Karvelis (1997) teigia, jog svarbus ugdymas per žaidimą, darbą, meną; N. Letukienė, L. Deveikis (1995) pabrėžia vaizdinių priemonių naudingumą, dramos elementų panaudojimą; L. Augienė išskiria aktyviųjų metodų pritaikymą. Toliau apklausoje dalyvavusių specialistų buvo pasiteirauta, kokios, jų nuomone, yra veiksmingiausios sutrikusio intelekto vaikų supažindinimo priemonės ir metodai su jų teisėmis (žr. 8 lentelė).

8 lentelė

Specialistų nuomonė apie veiksmingiausias vaikų supažindinimo su jų teisėmis priemones ir metodus

(n = 60)

Veiksmingiausios vaikų supažindinimo su jų teisėmis priemonės ir metodai	Taip		Ne	
	<i>n</i>	<i>proc.</i>	<i>n</i>	<i>proc.</i>
Žaidimai	41	68.3	19	31.7
Paveikslėliai	21	35.0	39	65.0
Renginiai	47	78.3	13	21.7
Vaidybiniai užsiėmimai	33	55.0	27	45.0
Filmukai	28	46.7	32	53.3

Remiantis rezultatais galima teigti, kad veiksmingiausios vaikų supažindinimo su jų teisėmis priemonės ir metodai – renginiai ir žaidimai, o mažiausiai veiksmingi – paveikslėliai.

Remiantis, žmogaus teisių mokymo (si) schemą (pagal Bulotą R., 2003), buvo pateiktos pagrindinės ugdymo paradigmos (supažindinimas su sąvokomis ir pagrindais, kuriais remiasi žmogaus teisės; praktiniai užsiėmimai), kuriomis galima remtis supažindinant vaiką su jo teisėmis.

**Specialistų nuomonė apie pagrindines ugdymo paradigmas, kuriomis jie remiasi
supažindindami vaikus su jų teisėmis (n = 60)**

Pagrindinės ugdymo paradigmos	Taip		Ne	
	<i>n</i>	<i>proc.</i>	<i>n</i>	<i>proc.</i>
Supažindina su sąvokomis (laisvė, lygybė ir pan.)	22	36.7	38	63.3
Organizuoja praktiką klasėje, mokykloje, užklasinėje veikloje	35	58.3	25	41.7
Supažindina su pagrindais, kuriais remiasi žmogaus teisės (konfliktų sprendimas, pagarba oponentams, žinios apie teisingumo sistemą)	39	65.0	21	35.0

Analizuojant specialistų vertinimus, kokiomis ugdymo paradigmomis jie remiasi, kai supažindina sutrikusio intelekto vaikus su jų teisėmis į mokslą ir laisvalaikį, galima daryti išvadą, kad daugiausia ugdytojų vaikus supažindina *su pagrindais, kuriais remiasi žmogaus teisės* (konfliktų sprendimas, pagarba oponentams, žinios apie teisingumo sistemą), o mažiausiai naudojamas supažindinimas su sąvokomis, tokiomis kaip laisvė, lygybė ir pan. (žr. 9 lentelė).

N. Letukienė, L. Deveikis (1995) išskiria kelias žmogaus teisių vietas mokymo programoje. Taigi buvo vertinama specialistų nuomonė, kaip įstaiga, kurioje jie dirba, įgyvendina sutrikusio intelekto vaikų teisių mokymą.

10 lentelė

**Specialistų nuomonė apie vaikų teisių mokymo įgyvendinimo priemones ugdymo įstaigoje
(n = 60)**

Vaikų teisių mokymo įgyvendinimo priemonės	Taip		Ne	
	<i>n</i>	<i>proc.</i>	<i>n</i>	<i>proc.</i>
Per praktinius užsiėmimus	31	51.7	29	48.3
Teorija apie vaikų teises glaudžiai siejama su praktika	33	55.0	27	45.0
Medžiaga apie vaikų teises pateikiama kaip atskiras mokymo elementas	9	15.0	51	85.0
Medžiaga apie vaikų teises integruojama į kitas ugdymo disciplinas	43	71.7	17	28.3

Respondentų nuomone populiariausia įgyvendinimo priemone buvo įvardijama medžiaga *apie vaikų teisių integravimą į kitas ugdymo programas*, o mažiausiai populiarai – *medžiaga apie vaikų teisių pateikimą kaip atskirą mokymo elementą* (žr. 10 lentelė).

R. Buloto (2003) manymu, nėra nei vieno mokomojo dalyko, kuriam žmogaus teisių aspektas būtų nenaudingas ar netinkamas. 15 specialistų atsakymų skiltyje „kita“ pateikė naujos informacijos apie vaikų teisių simbolių dominavimą (žr. 17 priede) ir kituose vadovėliuose, tokiuose kaip pasaulio pažinimas (52 proc. respondentų), tikybos (20 respondentų) ir t.t..

11 lentelė

Specialistų nuomonė apie vadovėlius, kuriuose vyrauja daugiausia simbolių vaikų teisių tematika (n = 60)

Vadovėliai, kuriuose dominuoja daugiausia simbolių vaikų teisių tematika	Taip		Ne	
	n	proc.	n	proc.
Lietuvių kalbos, literatūros	44	73.3	16	26.7
Matematikos	9	15.0	51	85.0
Istorijos	19	31.7	41	68.3

Apklausoje dalyvavusių specialistų buvo paprašyta nurodyti, kokiuose vadovėliuose galima rasti daugiausia simbolių, kurie perteikia sutrikusio intelekto vaikams informaciją apie jų teises į mokslą ir laisvalaikį. Iš rezultatų matyti, kad daugiausia šios informacijos galima surasti *lietuvių kalbos* ir *literatūros* vadovėliuose (žr. 11 lentelė).

Lietuva yra ratifikavusi daugelį pagrindinių tarptautinių žmogaus teisių dokumentų, taip pat ir konkrečiai susijusių su neįgalių asmenų teisėmis, tačiau remiantis svarbiu lygiateisiškumo principu, galima teigti, jog sutrikusio intelekto vaikams galioja tie patys teisiniai dokumentai, kaip ir kitiems asmenims. Todėl supažindinant ugdytinį su jo teisėmis reikėtų vadovautis daugeliu teisinių aktų.

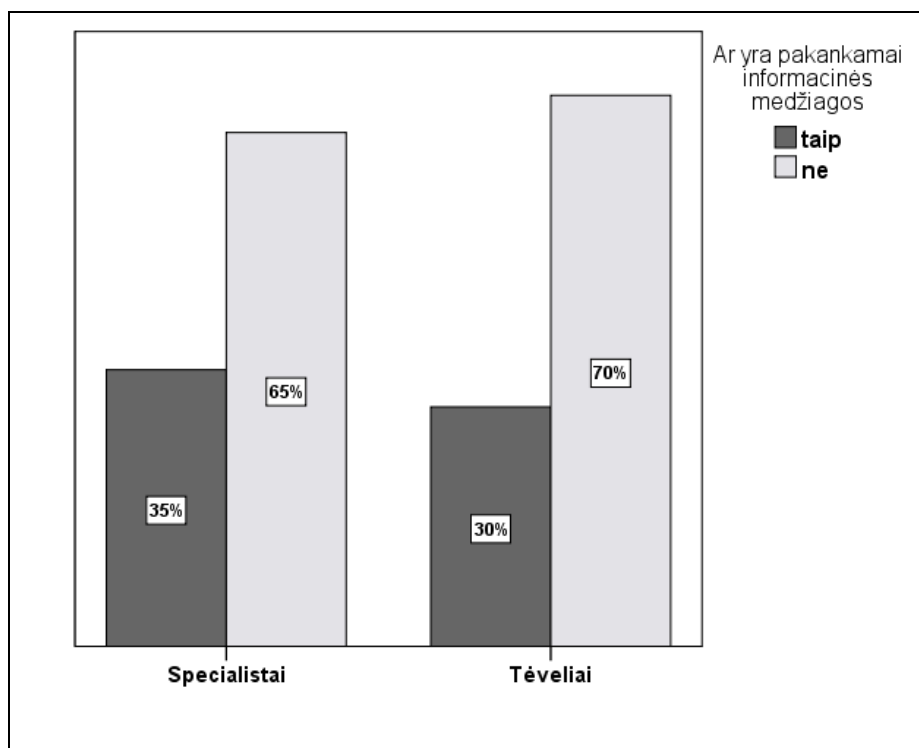
12 lentelė

Specialistų nuomonė apie teisinius dokumentus, kuriais jie remiasi, supažindindami vaiką su jo teisėmis (n = 60)

Teisiniai dokumentai, kuriais remiasi specialistai	Taip		Ne	
	n	proc.	n	proc.
Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija (1995)	28	46.7	32	53.3
Vaiko teisių deklaracija (1959)	32	53.3	28	46.7
Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymu (1996)	38	63.3	22	36.7
Specialiojo ugdymo įstatymu (1998)	48	81.4	11	18.6
Lietuvos Respublikos neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymu (2005)	33	55.0	27	45.0

Analizuojant specialistų atsakymus, kokiais dokumentais jie remiasi, supažindindami sutrikusio intelekto vaikus su jų teisėmis, matyti, kad jie daugiausiai naudojami *Specialiojo ugdymo* (1998) ir *Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymais* (1996), mažiausiai – *Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija* (žr. 12 lentelė).

Toliau specialistų ir tėvų buvo paprašyta įvardinti, ar yra pakankamai informacinės medžiagos: lankstinukų, knygų, pažintinių filmukų, specialių programų, projektų, padedančių supažindinti sutrikusio intelekto vaikus su jų teisėmis (žr. 17 pav.).

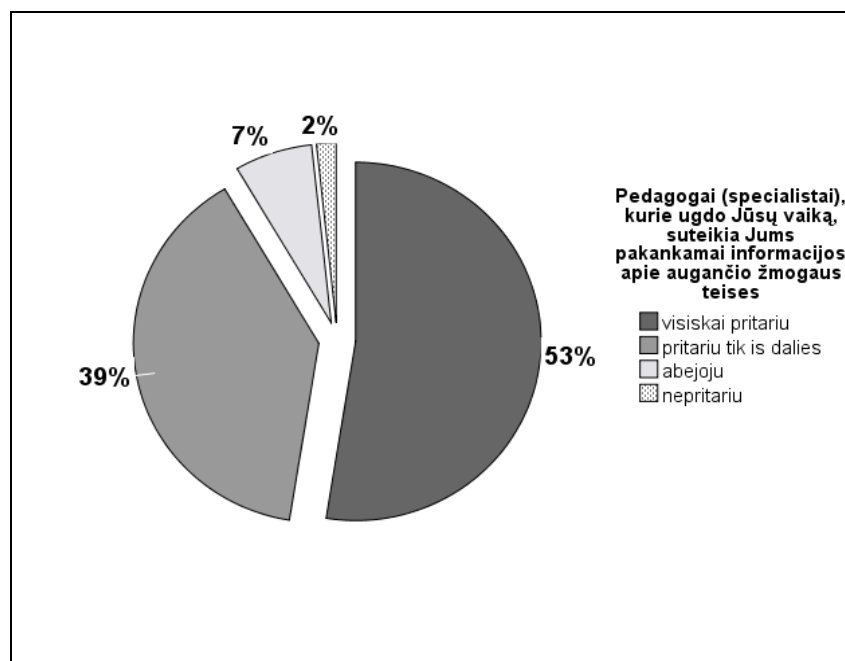

17 pav. Specialistų ir tėvų pasiskirstymas pagal informacinės medžiagos pakankamumą (n = 120)

67 proc. respondentų pažymėjo, kad šios informacijos trūksta, 33 proc. – kad šios informacijos jiems užtenka (žr. 18 priede). Apklaustųjų nuomonė apie šios informacijos pakankamumą statistiškai reikšmingai tarp specialistų ir tėvų neišsiskyrė ($\chi^2 = 0,211$, $df = 1$, $p = 0,646$).

Respondentų buvo paprašyta įvertinti, ar vyksta pakankamai renginių, konferencijų, seminarų, užsiėmimų, kuriuose jie mokosi bei kaip reikėtų supažindinti sutrikusio intelekto vaikus su jų teisėmis. 78 proc. apklaustųjų nurodė, kad šių renginių trūksta, 22 proc. renginių netrūksta (žr.18 priede). Taip pat ši nuomonė statistiškai reikšmingai neišsiskyrė ir tarp specialistų ir tėvų, t.y. tiek daugumai specialistų, tiek ir daugumai tėvų mano, jog vyrauja šių užsiėmimų stoka ($\chi^2 = 0,786$, $df = 1$, $p = 0,375$) (žr. 19 priede).

D. Mockevičienė, J. V. Vaitkevičius, T. Bakanovienė (2005) teigia, kad kas antra Lietuvos šeima, auginanti neįgalų vaiką, teigia, kad labiausiai stinga informacijos ir pagalbos. Tokios šeimos laukia specialistų, profesionalų pagalbos. Tai nurodo 85% respondentų ir tik 15% apklaustųjų tokios pagalbos nereikėjo. Šie tyrimo rezultatai visiškai priešingi apklausoje dalyvavusių tėvų atsakymams (žr. 18 pav.).

18 pav. Tėvų pasiskirstymas pagal nuomonę apie pedagogų suteikiamą informaciją vaikų teisių klausimais (n = 60)

Apklausoje dalyvavusių tėvų buvo paprašyta įvertinti, ar pedagogai (specialistai), kurie ugdo jų vaiką, suteikia pakankamai informacijos apie augančio žmogaus teises. 53 proc. tėvų visiškai pritarė, kad jie gauna pakankamai informacijos iš specialistų, o 39 proc. – pritarė iš dalies.

A. Vilūnienė (2007) išskiria kelis specialistų su vaikų tėvais bendradarbiavimo būdus: individualus pokalbis, apsilankymai ugdytinio namuose, pokalbiai telefonu, susirašinėjimas, susirinkimai, renginiai, atvirų durų dienos, iš kurių keli buvo pateikti anketoje, norint sužinoti, kaip tėvai yra informuojami apie jų vaikų teises (žr. 13 lentelė).

Tėvų nuomonė apie jų ir specialistų tarpusavio bendradarbiavimo būdus (n = 60)

Bendradarbiavimo būdai	Taip		Ne	
	<i>n</i>	<i>proc.</i>	<i>n</i>	<i>proc.</i>
Informaciniai standai	18	30.0	42	70.0
Lankstinukai	17	28.3	43	71.7
Įstaigos tinklalapis	9	15.0	51	85.0
Renginiai	9	15.0	51	85.0
Susirinkimai mokykloje	33	55.0	27	45.0
Individualūs pokalbiai su klasės auklėtoju	33	55.0	27	45.0
Kitų įstaigų darbuotojai	20	33.3	40	66.7

Apklausoje dalyvavę tėvai nurodė, kokiais būdais jie gauna informacijos apie jų vaiko teises. Iš rezultatų matyti, kad daugiausiai žinių apie vaiko teises tėvai gauna *susirinkimų* ir *individualių pokalbių metu*, mažiausiai – įstaigos tinklalapyje ir renginių metu.

Apklausos metu buvo išsiaiškinta, ar tėvai yra dalyvavę seminaruose, renginiuose vaikų teisių tematika. 22 proc. tėvų teigė, jog yra dalyvavę, 50 proc. – nedalyvavo, o likusieji, 28 proc. tėvų nepateikė savo atsakymo, todėl galima traktuoti, jog jiems taip pat nėra tekę dalyvauti tokiuose užsiėmimuose (žr. 19 priede).

Analizuojant specialistų atsakymus apie jų dalyvavimą užsiėmimuose vaikų teisių tematika, paaiškėjo, jog daugumai jų neteko būti tokiuose renginiuose (50 proc. neigiamų atsakymų, 5 proc. teigė, jog yra dalyvavę, o likusieji 45 proc. specialistų neatsakė nieko, todėl tai galima traktuoti, jog jie taip pat nedalyvavo) (žr. 20 priede).

4.4. Sutrikusio intelekto vaikų teisių į mokslą ir laisvalaikį supratimo kategorijų analizė

Kadangi anketinėje apklausoje specialistams ir tėvams buvo pateikta atviro tipo klausimų, kurie buvo analizuoti turinio (kontent) analizės būdu, vadinasi tyrimas iš dalies – kokybinis. Tyrėjas operuoja gausia pirmine medžiaga, gauta atviruose klausimuose, ją prasminga pateikti lentelėse. Specialistų, ugdančių neįgalius vaikus, ir tėvų, auginančių sutrikusio intelekto vaikus, atsakymai (teiginiai) buvo sugrupuoti. Kai kurie pasisakymai (teiginiai) turi bendrą semantinį prasminį vardiklį (empirinį indikatorių). Tokios kategorijos įvardintos (pavyzdžiui, sėkmės patirtys ir būdai, supažindinant vaiką su jo teisėmis). Subkategorizavus respondentų atsakymus (fenomeno struktūrai išplėsti ir paaiškinti išskirtos ir subkategorijos), gauti duomenys specialistų apklausoje bei tėvų

pateikiami atskirose lentelėse (žr. 14 lentelė – specialistų; žr. 15 lentelė – tėvų) – kategorijas ir jas sudarančios subkategorijos. Visa, atsakymuose į atvirus klausimus, surinkta medžiaga ir gautų kategorijų bei jas sudarančių subkategorijų turinys su teiginiais pateikiamas 3 (specialistų) – 4 (tėvų) prieduose.

Specialistų, ugdančių neįgalius vaikus ir tėvų, auginančių sutrikusio intelekto vaikus, požiūrio į vaiko teises fenomenų (kategorijų) turinio analizė leido išsamiau, geriau suprasti, kokie yra sutrikusio intelekto vaiko supažindinimo su jo teisėmis į mokslą ir laisvalaikį aspektai: sunkumai, su kuriais susiduria tiriamieji, supažindindami vaikus su jų teisėmis bei, kas gelbsti šioje sferoje. Plačiau apžvelgiama svarbiausios kategorijos, jų turinys ir kryptingumas.

15 lentelė

Specialistų naudojami sėkmės būdai ir patirtys

Reitingo Nr.	Kategorija	Subkategorija	Dažnis ³
1.	NAUDOJAMI SĖKMĖS BŪDAI IR PATIRTYS, SUPAŽINDINANT VAIKĄ SU JO TEISĖMIS	Labai svarbu –bendrauti (pokalbiais, diskusijomis) su vaiku	20
		Vaizdinių priemonių naudojimas (paveikslėliai, filmai, filmukai)	11
		Svarbi – individualaus darbo su vaiku galimybė	10
		Reikalingas grupinio darbo taikymas supažindinimo su vaiko teisėmis procese	9
		Reikalingi informaciniai šaltiniai apie vaikų teises (stendai, lankstinukai, plakatai, žurnalai)	7
		Reikšmingas gyvenimiškų situacijų naudojimas	4
		Svarbus vaiko socialinis dalyvavimas įvairioje veikloje (renginiuose, ekskursijose, mugėse, parodose, konkursuose)	4
		Reikšmingas šiuolaikinių technologijų (internetu) panaudojimas	3
		Naudingi vaidybiniai užsiėmimai	3
		Reikalinga specialisto pagalba, supažindinant vaiką su jo teisėmis	1
		Svarbus prisitaikymas prie vaiko gebėjimų	1
	Iš viso:		84

³ Tai yra respondentų paminėto teiginio (-ių) pasikartojimas.

Tėvų naudojami sėkmės būdai ir patirtys

1.	NAUDOJAMI SĖKMĖS BŪDAI IR PATIRTYS, SUPAŽINDINANT VAIKĄ SU JO TEISĖMIS	Labai svarbus - bendravimas su vaiku (pokalbiai, diskusijos)	43
		Įvairių leidinių svarba (knygos, laikraščiai, žurnalai)	18
		Naudingos specialistų konsultacijos tėvams	10
		Svarbi bendra veikla su vaiku (laisvalaikio leidimas kartu, bendras darbas)	9
		Naudinga informacija internete	8
		Įdomus teisių supažindinimas, naudojant įvairius žaidimus	6
		Prasmingas savo veiklos planavimas	6
		Naudingas savo patirties taikymas	6
		Reikšmingas dalyvavimas socialinėje sferoje (renginiuose)	5
		Vaidzinių priemonių reikšmingumas (paveikslėliai, filmukai)	4
		Reikalinga praktinė veikla ir įvairių situacijų sukūrimas	3
		Sisteminis taisyklių laikymasis	3
		Vaidybinių užsiėmimų naudingumas	2
		Iš viso:	123

NAUDOJAMI SĖKMĖS BŪDAI IR PATIRTYS, SUPAŽINDINANT VAIKĄ SU JO TEISĖMIS. Tai viena iš svarbiausių kategorijų padėjusi atskleisti, kaip sėkmingai galima perteikti vaikui informaciją apie jo teises.

Pirmoji vieta sėkmės kriterijų kategorijoje suteikiama bendravimo svarbai su vaiku. Specialistai išskiria dvi bendravimo su vaiku formas: pokalbį ir diskusiją. Tėvai taip pat pabrėžė bendravimo su vaiku reikšmingumą ir išskyrė, jog supažindina savo atžalą su jo teisėmis per pokalbį, aiškinimą, diskusiją, pasakojimą. Viena iš apklaustųjų mamų teigia, jog savo vaiką su jo teisėmis supažindina taip:

Tiesiog bendravimas su vaiku, pokalbiai apie išsilavinimo naudą ir pan.⁴

Daugelis specialistų teigia, jog supažindindami vaikus su jų teisėmis naudoja vaizdines priemones: paveikslėlius, pažintinius filmukus apie vaikų teises. Vienas iš respondentų teigia, jog vaikus su jų teisėmis supažindina:

Rodydami paveikslėlius, kurie yra tarsi užuomina apie vieną ar kitą vaiko teisę

Tėvai nors ir žemesnėje sėkmės kriterijų kategorijos vietoje, tačiau taip pat išskyrė vaizdinių priemonių naudojimą. Jie teigė, jog kartu su vaiku žiūri televizijos laidas, pažintinius filmukus apie vaikų teises ir juos analizuoja.

⁴ Kursyvu (italic) pateikti autentiški respondentų pasisakymai.

Daugelis respondentų pamini, jog yra svarbi individualaus darbo su kiekvienu vaiku galimybė bei grupinių užsiėmimų taikymas supažindinimo su vaiko teisėmis procese. Tačiau analizuojant tiriamųjų teiginius galima daryti prielaidą, jog vyrauja individualaus darbo stoka.

Apklausoje dalyvavę tėvai svarbias vietas sėkmės kriterijų kategorijose skiria leidinių: knygų, laikraščių, žurnalų apie vaikų teises svarbai, taip pat teigia, jog jiems naudingos specialistų konsultacijos bei pabrėžia bendros veiklos (laisvalaikio leidimas kartu, bendras darbas) su vaiku reikšmę. Keli respondentų atsakymai įrodo, jog yra tėvų, kurie domisi vaiko teisėmis, skaitydami leidinius:

Turim knygutę apie vaikų teises; iš specialiųjų ir psichologinių knygų; skaitome žurnalą „Viltis“, ten būna patarimų; esu skaičius Šalaševičiūtės straipsnį apie vaikų teises.

Dauguma tėvų teigia, jog informacijos apie vaikų teises gauna iš pedagogų, iš socialinio darbuotojo bei socialinio pedagogo, iš Vaikų teisių apsaugos skyrių specialistų, ir nemažai paminėjo, jog naudingos medžiagos randa internete.

Nemaža dalis apklaustų tėvų mano, kad bendra veikla: laisvalaikio leidimas, darbas kartu su vaiku, yra labai svarbi ir būtent per ją galima supažindinti jį su teisėmis.

Specialistai ir tėvai šioje kategorijoje taip pat išskyrė tokius vaiko supažindinimo su jo teisėmis būdus: gyvenimiškų situacijų naudojimą; vaiko socialinį dalyvavimą įvairioje veikloje; naudingus vaidybinius užsiėmimus, o tėvai mano, jog vaikui naudingi žaidimai, nes per juos lengviau įsisavina informaciją, perteikiant jo teises; prasmingas savo veiklos planavimas; sistemingas taisyklių laikymasis bei savo patirties taikymas.

17 lentelė

Specialistų nuomonė apie tai, kas jiems padeda supažindinant vaiką su jo teisėmis

2.	SUPAŽINDINIMĄ SU VAIKO TEISĖMIS LENGVINANTYS ASPEKTAI (INFORMACINĖ MEDŽIAGA, SPECIALISTŲ PATIRTIS, DALYVAVIMAS ĮVAIRIUOSE UŽSIĖMIMUOSE)	Reikalinga informacinė medžiaga apie vaikų teises bei specialiųjų poreikių vaikų ugdymą (leidiniai, žurnalai, knygos, lankstinukai)	40
		Teigiama specialistų patirtis ir tarpusavio bendravimas (policijos, vaikų teisių darbuotojai, kolegos)	17
		Naudingas dalyvavimas seminaruose, konferencijose apie vaikų teises	6
		Teigiamas specialistų požiūris į neįgalų vaiką	6
		Pakankamas vaiko, savo teisių, suvokimas	2
		Vaiko nuomonės svarba supažindinimo su jo teisėmis proceso įgyvendinimui	1
		Atliktų tyrimų reikšmė, supažindinimo su vaiko teisėmis veikloje	1
	Iš viso:		73

Tėvų nuomonė apie tai, kas jiems padeda supažindinant vaiką su jo teisėmis

4.	SUPAŽINDINIMĄ SU VAIKO TEISĖMIS LENGVINANTYS ASPEKTAI	Naudinga kitų tėvų patirtis	5
		Žiniasklaidos suteikiamos informacijos apie vaikų teises nauda tėvams (televizijos laidos)	4
		Mano vaikas – toks kaip ir kiti	2
	Iš viso:		1

SUPAŽINDINIMĄ SU VAIKO TEISĖMIS LENGVINANTYS ASPEKTAI (INFORMACINĖ MEDŽIAGA, SPECIALISTŲ PATIRTIS, DALYVAVIMAS ĮVAIRIUOSE UŽSIĖMIMUOSE). Vaiko ugdymas yra nelengvas procesas, reikalaujantis iš specialistų ne tik tam tikrų kompetencijų, žinių, bet ir savo gebėjimų tobulinimo. Norint sutrikusio intelekto vaikui tinkamai perteikti medžiagą apie jo teises, reikia pasitelkti tam tikras priemones, be to yra keletas šių veiklų, lengvinančių aspektų. Specialistai teigia, jog jiems padeda informacinė medžiaga apie vaikų teises bei specialiųjų poreikių vaikų ugdymą, tai yra, leidiniai, žurnalai („Viltis“), knygos, lankstinukai. Taip pat nemaža dalis respondentų mano, jog specialistų patirtis, ir tarpusavio bendradarbiavimas gelbsti supažindinant vaikus su jų teisėmis:

Konsultacijos su buvusiomis studijų kolegėmis, mokyklos pavaduotojomis ugdymui; kitų kolegų, pedagogų patarimai, pasidalijimas patirtimi; Vaikų teisių apsaugos tarnybų specialistų konsultacijos.

Apklausoje dalyvavę specialistai mano, jog jiems yra naudingas dalyvavimas seminaruose, konferencijose apie vaikų teises bei atsiskleidžiamas teigiamas specialistų požiūris į neįgalų vaiką:

Neakcentuoju, kad jų ugdymas specialus ir kad jie neįgalūs; Esame kokie esame ir dirbu taip, kaip dirbčiau su kitokiais; Kuo mažiau diskriminacijos; Šie vaikai yra tokie patys, kaip ir kiti; Pabrėžti, jog visų vaikų teisės yra vienodos.

Apklaustieji tėvai lengvinančių aspektų kategorijoje išskiria: kitų tėvų patirties naudą, žiniasklaidos suteikiamos informacijos apie vaikų teises reikšmingumą (televizijos laidos) bei vaiko priėmimą tokio, koks jis yra, supažindinant jį su teisėmis.

Specialistų nuomonė apie barjerus, su kuriais jie susiduria supažindindami vaiką su jo teisėmis

3.	BARJERAI, TRUKDANTYS SĖKMINGAI SUPAŽINDINTI SU TEISĖMIS IR JAS ĮGYVENDINTI	Minimalus vaiko savo teisių supratimas	12
		Vaikai savo teises žino, o pareigų ne	10
		Naudingos informacinės medžiagos stoka	7
		Geriausiai vaikams žinoma – teisė į laisvalaikį	4
		Nelengvas kelias, ieškant tinkamų veiklos formų vaiko ugdymo procese	6
		Abejingas vaikų požiūris į savo teises (specialistų nuomonė)	4
		Svarbus sąryšis tarp vaiko teisių ir pareigų	4
		Pasyvus tėvų dalyvavimas vaiko ugdyme	3
		Produktyvus vaiko ugdymas, remiantis komandiniu principu	2
		Minimalios vaikų žinios apie kitų žmonių teises	1
		Iš viso:	53

Tėvų nuomonė apie sunkumus, su kuriais jie susiduria supažindindami vaiką su jo teisėmis

2.	SUNKUMAI, SU KURIAIS SUSIDURIA TĖVAI, SUPAŽINDINDAMI VAIKUS SU JŲ TEISĖMIS	Pamirštos vaiko pareigos	6
		Tėvų abejojimas vaiko gebėjimu suvokti savo teises	5
		Informacijos apie vaikų teises ir jų supažindinimą stoka	4
		Vaiko abejingumas	3
		Negebėjimas paaiškinti vaikui jo teisių	2
		Informacinės medžiagos trūkumas	2
		Nustatytų taisyklių nesilaikymas	2
		Kitoks vaiko savo teisių supratimas	1
		Nuolatinis kartojimas	1
		Tėvai patys nežino vaikų teisių	1
		Laiko stoka	1
		Neįgalus vaiko mokymosi ypatumai	1
		Iš viso:	29

BARJERAI, TRUKDANTYS SĖKMINGAI SUPAŽINDINTI SU TEISĖMIS IR JAS ĮGYVENDINTI. Trečioji kategorija skirta atskleisti barjerams, kurie, trukdo supažindinti sutrikusio intelekto vaikus su jų teisėmis. Specialistai teigia, jog vienas iš jų yra minimalus vaiko savo teisių supratimas:

Sunkiai suvokia, kas yra „teisės“ – kaip pačią sąvoką; jie nesuvokia ir neprisimena (teisių – aut. past.) sąmoningai iki galo nesuvokia vaiko teisių formuluočių; nežino (teisių – aut. past..), nors apie tai dažnai kalbame.

Antroji subkategorija yra tarsi pačių specialistų teiginių susipriešinimas, nes prieš tai sakyta, jog sutrikusio intelekto vaikai sunkiai suvokia savo teises, o šioje skiltyje jie mano, jog vienas iš trukdžių, supažindinant ugdytinius su jų teisėmis yra tai, kad jie suvokia savo teises, tačiau nežino pareigų:

Teises žino pakankamai gerai, be apie pareigas beveik nieko; manau, jie gerai suvokia teises, jas žino, bet užmiršta apie pareigas.

Apklausoje dalyvavę specialistai pabrėžia, jog susiduria su informacinės medžiagos apie vaikų teises, supažindinimo su jomis būdus bei patiems vaikams skirtų leidinių trūkumu:

Su pritaikytos jų intelektu medžiagos stoka; mažai mokomosios medžiagos specialistams.

Vieni specialistai mano, jog neįgalieji vaikai tik iš dalies suvokia savo teises, tačiau teisę į laisvalaikį žino geriausiai. Šį jų teiginį patvirtino ir kiekybinio tyrimo analizė, atskleidusi, jog vaikai šią teisę suvokia puikiai.

Respondentai taip pat išskyrė šiuos barjerus, trukdančius supažindinti sutrikusio intelekto vaiką su jo teisėmis, tai abejingas vaikų požiūris į savo teises, specialistų nuomone, komandinio darbo stoka, pasyvus tėvų dalyvavimas vaiko ugdyme. Specialistai atsakydami į pateiktus klausimus pabrėžė, jog perteikiant vaikui informaciją apie jo teises, labai svarbu nepamiršti kalbėti ir apie jų pareigas, kurias dažniausiai ugdytiniai pamiršta ar nežino.

Tėvai, kalbėdami apie sunkumus, su kuriais susiduria, supažindindami savo atžalą su jo teisėmis, pirmiausia išskyrė, jog vaikas nevykdo savo pareigų:

Vaikai labiau nori žinoti ir akcentuoti, ką jie gali daryti, o ne kas jiems privaloma; vaikas pamiršta savo pareigas, kurias stengiamės susieti su jo teisėmis.

Apklausoje dalyvavę tėvai abejoja, ar jų vaikai suvokia savo teises:

Abejoju, ar viską supranta, ką sakau.

Tėvai, kaip ir specialistai, susiduria su informacinės medžiagos apie sutrikusio intelekto vaikų teises trūkumu:

Trūksta informacijos apie teises; mažai informacinės medžiagos, padedančios susipažinti su vaiko teisėmis.

Tyrimo dalyviai, auginantys sutrikusio intelekto vaikus, šiai kategorijai taip pat priskyrė tokius sunkumus: savo nemokėjimą paaiškinti vaikui jo teises; minimalų savo vaiko teisių supratimą. Kaip barjerus tėvai traktuoja ir laiko trūkumą; nuolatinį kartojimą bei mano, jog neįgaliam vaikui reikia daugiau pagalbos ir laiko, nes vis dėlto jo supratimas yra savitas.

Vaikai su negalia viską priima ne taip, kaip norisi

Specialistų nuomonė apie vaikų teisių supažindinimo bei įgyvendinimo sistemos tobulinimą

4.	BŪTINAS VAIKŲ TEISIŲ SUPAŽINDINIMO BEI ĮGYVENDINIMO SISTEMOS TOBULINIMAS	Reikalingas metodinių priemonių gausinimas	18
		Reikalingi mokymai specialistams	8
		Neformalios veiklos formos, naudojamos perteikiant teises vaikams	6
		Vaiko pareigų akcentavimas	5
		Svarbus renginių organizavimas apie vaikų teises, vaikams, tėvams ir specialistams	3
		Būtinai visuomenės švietimas apie neįgalių vaikų teises	3
		Reikalingi stiprūs partnerystės saitai tarp specialistų ir tėvų	3
		Aktyviųjų ugdymo metodų naudojimas (minčių lietus, disputai)	3
		Svarbūs susitikimai su kitais asmenimis, kompetentingais vaikų teisių apsaugos sistemoje	2
		Naudingas teisinių dokumentų žinojimas	1
		Iš viso:	52

Tėvų nuomonė apie vaikų teisių supažindinimo bei įgyvendinimo sistemos tobulinimą

3.	BŪTINAS VAIKŲ TEISIŲ SUPAŽINDINIMO BEI ĮGYVENDINIMO SISTEMOS TOBULINIMAS	Efektyvi skatinimo sistema (pagyrimas, apdovanojimas, padėšinimas)	12
		Reikšmingas buvimas šalia vaiko (rūpinimasis vaiku, atstovavimas jam, meilė vaikui, buvimas šalia, pagalba jam)	8
		Būtina tėvams domėtis vaiko teisėmis	3
		Vaiko laisvės nevaržymas	1
		Prisitaikymas prie vaiko gebėjimų	1
		Svarbu supažindinti ir su kitų žmonių teisėmis	1
		Finansinė parama vaikui	1
		Iš viso:	27

BŪTINAS VAIKŲ TEISIŲ SUPAŽINDINIMO BEI ĮGYVENDINIMO SISTEMOS TOBULINIMAS. Ši kategorija patvirtina teiginį, jog neįgaliųjų vaikų teisių perteikimo ir įgyvendinimo sfera nėra gerai realizuota ir turėtų būti tobulinama. Specialistai, dalyvavę apklausoje, teigia, jog pirmiausia – būtinai metodinių priemonių gausinimas:

(galėtų – aut. past.) tačiau išleisti kuo daugiau informacinės medžiagos specialistams, kad jie galėtų kuo įdomiau perteikti informaciją vaikams apie jų teises ir pareigas; daugiau metodinių priemonių, kaip mokyti SI (sutrikusio intelekto – aut. past.) vaikus jų teisių; sukurti daugiau supažindinimo priemonių.

Tyrimo dalyviai taip pat mano, kad turėtų būti organizuojama specialistams daugiau mokymų vaiko teisių tematika, kurie padėtų tobulinti jiems kompetencijas, kad supažindinimo su vaiko teisėmis procesas taptų produktyvesnis.

Specialistai taip pat teigia, kad reikia akcentuoti vaikui jo pareigas, o ne tik teises, taip pat būtinas visuomenės švietimas apie neįgalių vaikų teises (integruoti visuomenę į šių vaikų ugdymą; apie vaikų teises daugiau kalbėti viešojoje erdvėje, pavyzdžiui, televizijoje). Šie respondentai mano, jog reikalingi stiprūs partnerystės saitai tarp specialistų ir tėvų:

Stiprinti ryšius tarp specialistų ir tėvų, kad ugdymas būtų efektyvesnis.

Daugelis specialistų mano, kad vaiką su jo teisėmis reikia supažindinti per įvairias neformaliojo ugdymo formas:

popamokinėje veikloje, renginiuose, daugiau stovyklų vaikams, kuriose jie susipažintų su savo teisėmis; tobulinu ir ateityje tobulinsiu sutrikusio intelekto vaikų supažindinimo su jų teisėmis sistemą klasės valandėlių metu.

Literatūroje išskiriami keli aktyvieji metodai, kurie gali būti naudojami supažindinant vaiką su jo teisėmis. Specialistai taip pat pateikė kelis atsakymus, kuriuose užsimenama apie tokius metodus kaip minčių lietus, disputai.

Viena iš specialisčių teigia, jog svarbu išmanyti teisinius dokumentus, reglamentuojančius vaikų teises.

Tėvai, kalbėdami apie vaiko teisių supažindinimo ir įgyvendinimo tobulinimą, pabrėžia buvimo šalia vaiko reikšmingumą (rūpinimasis vaiku, atstovavimas jam, meilė vaikui, buvimas šalia, pagalba jam); pritaria, kad jiems reikėtų labiau domėtis savo vaiko teisėmis, prisitaikyti prie vaiko gebėjimų, nevaržyti jo laisvės ir supažindinti su kitų žmonių teisėmis, kad jaunas žmogus išmoktų gerbti kitus asmenis.

23 lentelė

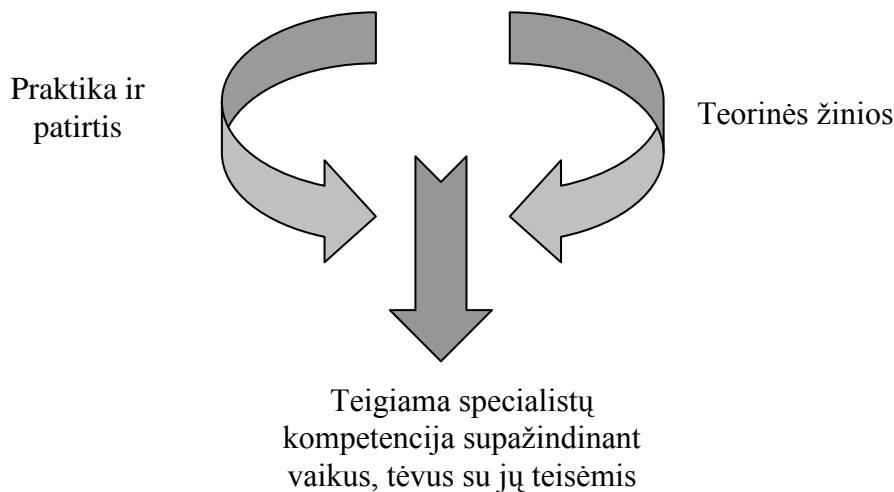
Specialistų nuomonė apie profesinį pasirengimą, norint kryptingai supažindinti vaikus su jų teisėmis

5.	REIKŠMINGAS SPECIALISTŲ PROFESINIS PASIRENGIMAS, SUPAŽINDINANT VAIKUS SU JŲ TEISĖMIS	Reikšmingas dalyvavimas specialistams seminaruose, konferencijose apie vaikų teises	14
		Naudoja savišvietos metodą	1
	Iš viso:		15

REIKŠMINGAS SPECIALISTŲ PROFESINIS PASIRENGIMAS, SUPAŽINDINANT VAIKUS SU JŲ TEISĖMIS. Paskutinioji kategorija patvirtino teiginį, jog specialistams svarbu būti tinkamai pasirengusiems, norint tinkamai supažindinti sutrikusio intelekto vaikus su jų teisėmis. Dar kartą šie respondentai pabrėžė, jog jiems naudinga dalyvauti seminaruose, konferencijose apie vaikų teises. Daugelis iš jų pažymėjo, jog yra dalyvavę seminaruose, konferencijose vaiko teisių

apsaugos ir jų pareigų tematika bei užsiėmimuose apie sutrikusio intelekto asmenis. Vienas iš specialistų pažymėjo, jog naudoja savišvietos metodą, gilindamas savo žinias apie vaikų teises.

Ne veltui teigiama, kad specialistas turi išmanyti ne tik apie vaikų amžiaus, negalios ypatumus, bet ir turėti edukologinių žinių, kurias galėtų pritaikyti praktikoje, supažindindami vaikus, tėvus su jų teisėmis.

19 pav. **Specialistų teorinių žinių ir praktikos vienovė**

4.5. Tyrimo duomenų apibendrinimas

Apibendrinant teorinius teisių supratimo ir supažindinimo su jomis konceptus, empirinės analizės metu gautus duomenis, galima teigti, kad daugelis teorinių vaiko teisių supratimo ir jų perteikimo kriterijų sutampa su tyrimo metu gautais duomenimis.

Daugelis, tai yra, tiek teorinės, tiek empirinės analizės būdu identifikuoti sutrikusio intelekto vaikų teisių supratimo pagrindų, pateikiami 18 lentelėje.

18 lentelė

Pagrindiniai vaiko teisių supratimo, supažindinimo bei įgyvendinimo konceptai

Teoriniai konceptai	Pagrindiniai vaiko teisių supratimo, supažindinimo bei įgyvendinimo konceptai, gauti tyrimo metu
Pasak J. Strutinskaitės (1999), kiekviena šeima pati nusprendžia, ar jos vaikas turėtų būti ugdomas specialiojo ugdymo įstaigoje kartu su vaikais, turinčiais tokių pat arba panašių sutrikimų, ar kartu su tipiškos raidos bendraamžiais	Tyrimo metu pasitvirtino teiginys, jog tėvai dažniausiai nusprendžia, kokią ugdymo įstaigą lankys jų vaikas. Taip pat apklausos metu paaiškėjo, jog sprendimus, susijusius su vaiko teise į mokslą ir laisvalaikį, priima tėvai.
Pasak I. Elijošienės (1998), sėkmingam neįgalus	Apklausos metu tiek specialistai, tiek tėvai pabrėžė,

vaiko integracijos vyksmui būtina pirmiausia keisti visuomenės požiūrį į sutrikusios raidos asmenis.	jog svarbu integruoti neįgalų vaiką į visuomenę: dalyvauti įvairiuose renginiuose, užsiėmimuose, tačiau vienas iš respondentų teigė, jog pirmiausia būtina visuomenę integruoti į neįgalių vaikų gyvenimą, supažindinant juos su šių asmenų teisėmis.
Remiantis R. Bulotu (2003), visas supažindinimo su vaikų teisėmis procesas nėra vien teorinių žinių perteikimas (supažindinimas su sąvokomis, vertybėmis, dokumentais, reglamentuojančiais žmonių teises ir t.t.), tai taip pat ir jų realizavimas per praktinius užsiėmimus (klasėje, užklasinėje veikloje ir t.t.), kurie padeda vaikams suvokti savo atsakomybę naudotis suteiktomis laisvėmis, formuoja požiūrį į kitus asmenis.	Gauti tyrimo rezultatai atskleidė nemažai aspektų, susijusių su teisių perteikimu vaikams tiek ugdymo įstaigoje, tiek šeimoje. Specialistai mano, jog geriausia vaikus supažindinti su jų teisėmis per neformalųjį ugdymą: klasės valandėles, projektus, konkursus, dalykinius būrelius. Daugelis jų ugdytinius supažindina su pagrindais, kuriais remiasi žmogaus teisės, o medžiaga apie vaikų teises dažniausiai yra integruojama į kitas ugdymo disciplinas: lietuvių kalbos, literatūros, pasaulio pažinimo, istorijos.
N. Letukienė, L. Deveikis (1995) teigia, kad supažindinimas su žmogaus teisėmis – tai žinių suteikimas vaikams apie laisvosios visuomenės esmę – jos narių teises ir pareigas.	Respondentų apklausos metu nebuvo klausama apie vaikų pareigas, tačiau atsakydami į atvirus klausimus tiek tėvai, tiek specialistai paminėjo, jog vaikams svarbu perteikti ne tik jų teises, bet ir priminti, kad turi svarbių pareigų. Abejos respondentų šalys nusivylė, jog vaikai dažnai pamiršta savo pareigas, todėl supažindinant juos su teisėmis, derėtų jas susieti su pareigomis. Kalbėdami apie šios srities tobulinimą, specialistai mano, jog vaikų pareigos turėtų būti labiau akcentuojamos negu jų teisės.
V. Karvelis (1997) teigia, jog specialiuose ugdymo įstaigose sutrikusio intelekto vaikai dažniausiai lavinami per žaidimus.	Apklausos metu buvo siekta sužinoti, kokie metodai yra tinkami ir naudojami, supažindinant vaikus su jų teisėmis. Nors daugiausia buvo pažymėta šių: renginiai, filmai, paveikslėliai, tačiau dalis tėvų bei specialistų pasirinko ir žaidimus.
N. Letukienė, L. Deveikis (1995) teigia, jog tyrimais įrodyta, jog 5 procentus žinių ugdytiniai įsisavina, kai girdi specialisto pasakojimą, 10 procentų – kai naudojamos vaizdo priemonės, ir 60 procentų – kai mokiniai patys dirba savarankiškai, todėl dėl įvairių vaikų teises reglamentuojančių dokumentų sudėtingumo, supažindinant vaikus su jų teisėmis, siūlomas naudoti grupinio darbo metodas.	Tyrimo metu gauti duomenys suteikė naujos informacijos apie naudojamus metodus, kai vaikai yra supažindinami su jų teisėmis. Keli specialistai pažymėjo, jog šiame procese reikšmingas yra grupinis darbas su vaikais.
N. Letukienė, L. Deveikis (1995) išskiria vaizdinių medžiagų: nuotraukų, paveikslėlių naudojimą, supažindinant vaikus su jų teisėmis. Nuotraukų pagalba galima susikurti įvairiausias problemines situacijas bei jas aptarti. Ši vaizdinė priemonė verčia vaiką gyventi „kito“ žmogaus gyvenimą, moko mąstyti vaizdais, laisvai reikšti savo mintis.	Atlikto tyrimo metu pasitvirtino teiginys, jog supažindinimo su vaiko teisėmis procese veiksmingos ir yra naudojamos vaizdinės priemonės: paveikslėliai, filmukai. Šias priemones naudoja tiek specialistai, tiek tėvai.
Išskiriamas dar vienas supažindinimo su vaiko teisėmis metodas – dramos elementų panaudojimas, nes tai priemonė, padedanti atsiskleisti visiems vaikams.	Anketoje respondentams buvo pateiktos kelios supažindinimo su teisėmis priemonės, tarp kurių ir vaidybiniai užsiėmimai. Nors jie ir nesulaukė didesnio dėmesio, tačiau keli tėvai bei specialistai mano, jog tai yra veiksminga priemonė, supažindinant vaikus su jų teisėmis.
Remiantis (sud.) A. Vilūniene (2007), galima teigti, jog ugdymo procese neatsiejamas šeimos ir ugdymo įstaigos bendradarbiavimas, kuris yra būtinas norint	Apklausos metu paaiškėjo, jog norint, kad supažindinimo su vaiko teisėmis sistema būtų realizuota, o teisių įgyvendinimas sėkmingas,

pasiekti gerų ugdymo rezultatų.	reikalingi stiprūs partnerystės saitai tarp specialistų ir tėvų. Specialistai nusivylė, kad dauguma tėvų pasyviai dalyvauja vaiko ugdyme.
Pasak L. Augienės, šiandien daugelis pedagogų ugdymo procese taiko aktyviuosius mokymosi metodus, kurių įvairovė ir gausa leidžia pasirinkti pačius įdomiausius ir rezultatyviausius.	Specialistai atsakydami į atvirus klausimus suteikė naujos informacijos apie aktyviuosius ugdymo metodus. Vienas iš respondentų pateikė naudojamus tokius metodus: minčių lietu, disputus.
Asmenims, turintiems intelekto sutrikimų, reikia daug laiko įsisavinti informaciją, išmokti naujų dalykų.	Apklausos metu gauti duomenys patvirtino teiginį, jog neįgalūs vaikai turi savo mokymosi ypatumų. Tai labiausiai pabrėžė tėvai, kurie teigė, kad reikia prisitaikyti prie vaiko gebėjimų, nes jam reikia daugiau pagalbos ir laiko, norint kad įsisavintų gautą medžiagą.
A. P. Coughlin (1997) teigia, kad pedagogika pripažįsta, kad šeima yra pirmasis vaiko mokytojas.	Remiantis tuo, kad šeima yra pirmasis vaiko mokytojas ir pasinaudojus tyrimo gautais duomenimis, galima teigti, jog pirmiausia su teisėmis vaiką turėtų supažindinti tėvai.
<i>Lietuvos Respublikos Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme</i> (1996) išskiriamos bendrosios vaiko teisių apsaugos nuostatos, kurios pateiktos apklausoje traktuojamos kaip svarbiausi principai, įgyvendinant vaiko teises į mokslą ir laisvalaikį.	Respondentai mano, jog reikšmingiausias principas įgyvendinant vaikų teises į mokslą ir laisvalaikį, yra turėti lygias teises su kitais vaikais bei negali būti diskriminuojami. Išanalizavus respondentų atsakymus į atvirus klausimus, galima teigti, jog tiek specialistai, tiek tėvai priima vaiką tokį, koks jis yra, nepabrėždami jo negalios ir neišskirdami iš kitų vaikų.
<i>Specialiojo ugdymo įstatyme</i> (1998) pateikiami 5 reikšmingi <i>specialiojo ugdymo principai</i> .	Apklausos metu specialistai įvertino šiuos specialiojo ugdymo principus ir svarbiausioje vietoje išskyrė lygias galimybes bei visuotinumą.
Anot V. Karvelio (1994), tėvai turėtų vaikus įtraukti į šeimos buitinius darbus, skirti jiems vienkartinį ir pastovių pareigų.	Apklausos metu paaiškėjo, jog tėvai mano, kad svarbu supažindinant vaiką su jo teisėmis kartu atlikti įvairius darbus, užsiimti bendra veikla, o taip pat mokyti atžalą tinkamai atlikti savo pareigas.
Remiantis J. V. Vaitkevičiumi (2003), galima teigti, jog svarbu tinkamai sudaryti veiklos ir poilsio režimą, nes tai gelbsti vaikams įveikti ne tik fizinės, bet ir psichinės raidos problemas, kuriose vyrauja ir vaiko poreikiai, teisės ir atsakomybė.	Analizuojant tyrimo metu gautus duomenis, paaiškėjo, jog kai kurie tėvai stengiasi savo atžalas mokyti planuoti savo laiką, o taip pat sistemingai laikytis nustatytų taisyklių.
S. Ruth (2008) teigia, jog ypatingas dėmesys skiriamas vaikams su negalia ir priemonėms, reikalingoms paskatinti pasitikėjimą savo jėgomis ir aktyvų vaikų su negalia dalyvavimą jų bendruomenėse. Tai viena sritis, kur yra didelės galimybės keistis idėjomis ir patirtimi, jei priimtas principas, kad jauni neįgalūs žmonės turi tas pačias žmogaus teises kaip ir kiti visuomenės nariai.	Išanalizavus gautus tyrimo duomenis, paaiškėjo, kad respondentai mano, jog labai svarbu, kad kiekvienas vaikas turi lygias su kitais vaikais teises ir negali būti diskriminuojamas, o specialistai reikšmingiausiu specialiojo ugdymo principu įvardino lygias galimybes.

Apibendrinus duomenis galima teigti, kad daugelis sutrikusio intelekto vaiko supažindinimo su jo teisėmis metodų ir būdų yra tinkami naudoti ir šeimoje, ir specialiojoje įstaigoje, tačiau labai svarbu specialistams, tėvams turėti tinkamų teorinių žinių ir patirties bei atsižvelgti į individualias vaiko galias, ugdant jo įgūdžius, tai pat išklausti jo nuomonę, padėti jam tapti kuo savarankiškesniu individu ir sėkmingai integruotis į visuomenę, šio tikslo siekiant vienoje komandoje.

Teoriniai ir tyrimo metu gauti duomenys sutapo: nors vaikas ir turi teisę išsakyti savo nuomonę, tačiau dažniausiai sprendimus dėl vaiko ugdymo įstaigos pasirinkimo, priima tėvai. Dar vienas labai svarbus aspektas – tai visuomenės integracija į neigalių asmenų gyvenimą, tačiau ir sutrikusio intelekto vaikų integracija yra ne mažiau reikšminga, nes, tik dalyvaudamas socialiniame visuomenės gyvenime, vaikas gali ne tik susipažinti su savo teisėmis, bet ir sėkmingai gerinti įvairius savo įgūdžius, tapti savarankiškesniu ir pilnavertiškesniu individu, kuris išmoks atstovauti save. Neveltui tiek literatūrinė analizė, tiek tyrimo rezultatai rodo, jog labai svarbus yra vaiko priėmimas tokio, koks jis yra ir lygių galimybių įgyvendinimo būtinumas. Taip pat teigiama, kad partnerystė yra bendravimo pagrindas ir pabrėžiama bendradarbiavimo tarp tėvų ir specialistų, tarp specialistų ir vaiko, tėvų ir vaiko reikšmė. Remiantis teorine analize ir tyrimo metu gautais duomenimis, išsiaiškinta, kad medžiagą apie vaikų teises svarbu pateikti įvairiomis formomis: per vaidybinius užsiėmimus, žaidimus, pasitelkus vaizdinę medžiagą ir dirbant su kiekvienu vaiku individualiai arba taikant grupinį metodą. Atsižvelgiant į teorinius supažindinimo su vaiko teisėmis konceptus ir empirinės analizės metu gautus duomenis, galima teigti, jog neįgalus vaiko supažindinimo su jo teisėmis procese reikšminga socialinė sąveika, o specialistai, tėvai ir kiti asmenys turi skatinti vaikus įvairiomis priemonėmis: pagirti, apdovanoti, padrašinti, o svarbiausia rūpintis jaunu žmogum ir suteikti jam dėmesį. Išnagrinėjus tyrimo metu gautus duomenis, galima daryti išvadą, kad labai svarbu mokyti sutrikusio intelekto vaiką išsakyti savo nuomonę, pažinti ir suprasti savo teises ir pareigas, užsiimti bendra veikla kartu su kitais asmenimis. Neįgalus vaiko supažindinimas su jo teisėmis įgyvendinamas ne tik per praktiką, teoriją, bet remiasi ir tėvų nuoširdumu, kantrybe, meile, rūpestingumu. Teoriniuose vaiko supažindinimo su jo teisėmis konceptuose pabrėžiama, jog norint, kad jis įgytų tam tikrų įgūdžių, reikia mokyti planuoti savo veiklą, taip pat ir tyrimo svarbiausioje kategorijoje išskiriamas vaiko veiklos planavimo prasmingumas ir sistemingas taisyklių laikymasis. Teorinė analizė papildoma tyrimo duomenis, išskirdama: tolerantiškos aplinkos kūrimo svarbą, aplinkos pažinimą, aktyviuosius metodus: „Blyksnis“, „Norų-nenorų“.

IŠVADOS

1. Atliktas tyrimas patvirtino darbo pradžioje iškeltą hipotezę, jog sutrikusio intelekto vaikai geriausiai supranta teisę į laisvalaikį, tačiau supažindinimo su teisėmis ir jų įgyvendinimo sistema turėtų būti tobulinama.
2. Taikant teorinę analizę, pateikta sutrikusio intelekto vaikų psichologinė, pedagoginė, fiziologinė charakteristika, kuri atskleidė, jog sutrikusio intelekto asmenys turi tam tikrų ypatumų, būdingų ne tik jų elgesiui, bet ir mokymosi procesui. Sutrikusio intelekto vaikai sunkiau įsimena informaciją, jiems reikia daugiau pagalbos ir laiko, norint suvokti savo teises. Savitos jų charakteristikos žinojimas gali padėti specialistams, tėvams pritaikyti tinkamas supažindinimo su jų teisėmis formas ir metodus bei pasiekti efektyvesnių rezultatų jų teisių supratimo sferoje.
3. Taikant teorinę analizę, išsiaiškinti esminiai vaiko su negalia teisių mokymo(si) ypatumai ugdymo įstaigoje ir šeimoje. Edukologijoje, siekiant kryptingai supažindinti sutrikusio intelekto vaikus su jų teisėmis bei jas įgyvendinti, išskiriama partnerystės ir integracijos svarba. Šiame supažindinimo procese naudojami įvairūs metodai: individualus darbas su vaiku, grupiniai užsiėmimai, žaidimai, vaidybos elementai, vaizdinės priemonės, tolerantiškos aplinkos kūrimas, aktyvieji ugdymo metodai. Vaikų teisės perteikiamos įvairiais būdais: per teorinius pagrindus, praktinius užsiėmimus, integruojant temą apie teises į kitas ugdymo disciplinas.
4. Kadangi šeima laikoma labai svarbia vaiko ugdymo institucija, teigiama, jog tėvai turėtų skirti dėmesio supažindinimui su vaiko teisėmis ir pareigomis, naudodami įvairias veiklos formas: veiklos planavimas, taisyklių laikymasis, aplinkos pažinimas per tam tikras situacijas, įtraukti juos į buitinius darbus, tam skiriant ne 7 minutes dėmesio, bet bent keletą valandų per dieną.
5. Atlikus dokumentų, reglamentuojančių vaikų teises, analizę, pateikti svarbiausi vaiko teisių įgyvendinimo aspektai. Pirmiausia išnagrinėjus bendrus teisinius dokumentus, ginančius vaiko teises, pastebėta, jog daugelyje jų pabrėžiama, jog negali būti jokios diskriminacijos tarp žmonių ir kad sutrikusio intelekto vaikas turi teisę gyventi pilnavertišką gyvenimą, turėti lygiai tas pačias teises kaip ir sveikas vaikas.
Sutrikusio intelekto vaiko teisę į mokslą išsamiausiai apibrėžia Specialiojo ugdymo įstatymas (1998). Neįgalaus vaiko teisė į švietimą lygiomis teisėmis ir galimybėmis su kitais vaikais į laisvalaikį ir poilsį traktuojamos kaip svarbiausios jų garantijos.
6. Taikant specialistų, ugdančių sutrikusio intelekto vaikus, ir tėvų, auginančių sutrikusio intelekto vaikus, anketinę apklausą bei atvirų klausimų turinio (kontent) analizės metodą,

atskleisti sutrikusio intelekto vaikų teisių į mokslą ir laisvalaikį supažindinimo konceptai (kategorijos): naudojami sėkmės būdai ir patirtys supažindinant vaikus su jų teisėmis (labai svarbus – bendravimas su vaiku, vaizdinių priemonių naudingumas ir kt.); apžvelgiami supažindinimą su vaiko teisėmis lengvinantys aspektai (informacinė medžiaga, dalyvavimas įvairiuose užsiėmimuose); taip pat atskleisti neigiami faktoriai, tai yra, barjerai, trukdantys sėkmingai supažindinti vaikus su jų teisėmis bei jas įgyvendinti (minimalus vaiko savo teisių supratimas, informacijos apie vaikų teises ir jų supažindinimą stoka ir kt.); Išryškėjo būtinas vaikų teisių supažindinimo ir įgyvendinimo sistemos tobulinimas (reikalingas metodinių priemonių gausinimas, mokymai specialistams; būtina tėvams domėtis vaiko teisėmis ir kt.); išskiriamas reikšmingas specialistų profesinis pasirengimas supažindinti vaikus su jų teisėmis.

7. Apdorojus kiekybinio tyrimo duomenis galima teigti, jog atskleisti sutrikusio intelekto vaikų teisių supratimo ir supažindinimo su teisėmis pagrindai iš esmės sutampa su teorinėje analizėje išskirtais konceptais. Sutrikusio intelekto vaikai blogiausiai suvokia teisę į mokslą. Sprendimus, susijusius su šiomis teisėmis, dažniausiai priima tėvai, tačiau skiria nemažai laiko savo vaikui (1-3 val.) per dieną. Specialistai mano, jog geriausia vaikus supažindinti su jų teisėmis per neformalią veiklą: klasės valandėles, projektus, o veiksmingiausiomis pasirinktos tokios priemonės: renginiai, vaidybiniai užsiėmimai ir žaidimai. Daugiausia yra remiamasi supažindinimu su žmogaus teisių pagrindais, o medžiaga yra integruojama į kitas ugdymo programas. Daugiausia vaiko teisių simbolių vyrauja lietuvių kalbos, literatūros vadovėliuose. Supažindindami su vaiko teisėmis specialistai remiasi Specialiojo ugdymo bei Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymu. Specialistai tėvams suteikia pakankamai informacinės medžiagos apie jų vaikų teises, tačiau supažindinimo su teisėmis ir jų įgyvendinimo sfera turėtų būti tobulinama, nes, anot ugdytojų, trūksta informacinės medžiagos ir nėra pakankamai renginių vaikų teisių tematika.

REKOMENDACIJOS

Pagal atlikto tyrimo duomenis, galima pateikti tokias rekomendacijas siekiant sutrikusio intelekto vaikų kryptingo supažindinimo su teisėmis ir jų įgyvendinimo proceso:

Tėvams:

- Tėvams supažindinant vaiką su jo teisėmis ypač svarbūs specialistų patarimai;
- Reikia leisti vaikui dalyvauti visuomeniniame, bendruomenės gyvenime, renginiuose, šventėse, konkursuose, parodose, skatinti lankyti įvairius būrelius, užsiėmimus, bendrauti su aplinkiniais, bendraamžiais;
- Vaiko skatinimas (pagyrimas, padaršinimas, apdovanojimas), jo nuomonės išklausymas ir patarimai yra svarbu padedant suvokti jam savo teises;
- Mokyti vaiką planuoti savo veiklą: sudaryti darbo planą ir paaiškinti jį vaikams, užduotis parodyti praktiškai, pakartoti planą žodžiu;
- Supažindinant vaiką su jo teisėmis svarbu nuolat bendrauti su vaiku (pokalbio, diskusijos forma), pasitelkti įvairius žaidimus, užsiimti bendra veikla (buities darbai, laisvalaikio leidimas kartu);

Specialistams (pedagogams):

- Jeigu yra galimybė, dirbti su kiekvienu vaiku individualiai;
- Skatinti vaiką išsakyti savo nuomonę;
- Skatinti vaiko tėvus aktyviai dalyvauti ugdymo procese, popamokinėje, kultūrinėje veikloje: kviešti į šventes, renginius, rengti bendrus projektus, įstaigoje vadovautis partnerystės bei komandinio darbo principais.
- Pagal galimybes vaikus supažindinti su jų teisėmis, naudojant įvairias veiklos formas (grupinį darbą, vaidybinius užsiėmimus, aktyviuosius darbo metodus, vaizdines priemones ir kt.) ir siekti, kad jos būtų užtikrintos;
- Skatinti teigiamą vaiko motyvaciją mokytis, siekti laimėjimų, kuriais jis galėtų didžiuotis, suteikti informaciją apie galimybes, padėti išsirinkti prasmingo laisvalaikio praleidimo būdą, atsižvelgiant į vaiko individualius gebėjimus ir interesus;
- Supažindinti tėvus su jų vaikų teisėmis, pateikti kuo naujesnę informaciją naudojant įvairias formas: individualius pokalbius; apsilankymus ugdytinio namuose; susirašinėjimą, rengiant susirinkimus; atvirų durų dienas ugdymo įstaigoje.

Bendra rekomendacija: specialistams ir tėvams reikalingos metodinės priemonės, padedančios supažindinti vaikus su jų teisėmis; būtina organizuoti kuo daugiau įvairių užsiėmimų: renginių, seminarų, mokymų, konferencijų vaikų teisių tematika; vaikams reikšmingos informacinės medžiagos apie jų teises ir mokymo(si) priemonių gausinimas.

Reikšmingas žingsnis dėl neįgaliųjų teisių įtvirtinimo būtų jų teisių Konvencijos ratifikavimas.

LITERATŪRA

1. Aleksienė V. *Specialiujų poreikių vaikų ugdymas*. [Žiūrėta 2009 – 02 – 25]. Prieiga per internetą: <http://www3.webng.com/socmok/documents/kursu_dalomoji_medziaga/11-12/Specialiu_poreikiu_vaiku_ugdymas/SIV.doc>
2. Alifanovienė D. (1997). *Buitinių gebėjimų ugdymas specialiosios mokyklos žemesniosiose klasėse*. Šiauliai.
3. Alifanovienė D., Šapelytė O. (2002). *Socialinės pedagogikos studijų modernizavimo galimybės*. Vilnius: Pedagogika.
4. Ališauskas A. (2002). *Vaikų raidos ypatingumų ir specialiųjų ugdymo(si) poreikių įvertinimas*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
5. Ališauskas A., Ambrukaitis J. (1993). Dėl specialiojo ugdymo reformos. *Lietuvos švietimo reformos gairės*. Vilnius: Valstybinis leidybos centras.
6. Ališauskienė S. (1998). *Ankstyvojo amžiaus vaikų korekcinis ugdymas*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
7. Ambrukaitis J. (Sud. ir ats. red.) (2003). *Specialiojo ugdymo pagrindai*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
8. Andrašūnienė M. (2007). *Socialinio darbo terminų žodynelis*. Vilnius: Vilniaus kolegija.
9. Astopavičienė E., Liaudanskienė V., Viliūnienė A. (2003). *Savarankiškumo formavimas buityje*. Vilnius: Viltis.
10. Augienė D., Ruškuvienė I. (2006). Protiškai neįgalių asmenų ugdomumas: tėvų ir pedagogų socialinių nuostatų analizė ir modelio konstravimas. *Ugdymo psichologija: Mokslo darbai*, 1.
11. Augienė L. *Kūrybiškumo ugdymas aktyviaisiais mokymo metodais*. [Žiūrėta 2009 - 11 – 16]. Prieiga per internetą: <http://www.gimtasiszodis.lt/augiene_04_6.htm>
12. Bagdonas A. (1995). *Sutrikimų klasifikacija: patvirtinta Lietuvos Respublikos XMM Specialiojo ugdymo ekspertų komisijos 1995 m. liepos 13 d. nutarimu Nr. 4*. Vilnius: VU leidykla.
13. Bakk A., Grunewald K. (1998). *Globa*. Vilnius: Avicena.
14. Balčiūnaitė R. (2003). Protinės negalios asmenų artimųjų (brolių ir seserų) tapatumo problemos socializacijos procese.
15. Pivorienė J. (Sud.). *Socialiniai neįgalumo aspektai: žmogui reikia žmogaus*. Kaunas: VDU Socialinio darbo institutas.
16. Baltic News Service. *Neįgalieji Seimo reikalauja ratifikuoti JT Neįgaliųjų teisių konvenciją*. [Žiūrėta 2009 - 12 – 05]. Prieiga per internetą: <<http://www.alfa.lt/straipsnis/10302720>>

17. Bandura A. (1997). *Self-efficacy: The exercise of control*. New York: Freeman.
18. Baranauskienė I. (2000). Bendrųjų gebėjimų ir profesinio rengimo sąveika ugdant nežymiai sutrikusio intelekto jaunuolius. *Pedagogika*, 45.
19. Baranauskienė I. (2002). Neįgaliųjų profesinis rengimas: kaip ekspertai vertina švietimo, ekonominės ir socialinės politikos sąveiką. *Specialusis ugdymas*, 1(6).
20. Baranauskienė I. (2002). Nežymiai sutrikusio intelekto asmenų pirminio profesinio rengimo Lietuvoje modeliavimas. *Pedagogika*, 56.
21. Baranauskienė I. (Sud.) (2004). *Socialinė parama neįgaliesiems įsidarbinimo situacijoje*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
22. Baranauskienė I., Elijošius E. (Sud.) (2001). *Darbinis ir profesinis neįgaliųjų rengimas*. Šiauliai: Šiaurės Lietuva.
23. Beresford P., Coft S. (1993). *Citizen Involvement: A Practical Guide for Change*. London: Macmillan.
24. Berger P. L. (1999). *Socialinis tikrovės konstravimas: žinojimo sociologijos traktatas*. Vilnius: Pradai.
25. Bitinas B. (1998). *Ugdymo tyrimų metodologija*. Vilnius: Jošara.
26. Bitinas B. (2000). *Ugdymo filosofija*. Vilnius: Enciklopedija.
27. Bitinas B. (2002). *Pedagoginės diagnostikos pagrindai*. Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas.
28. Bobrova L., Kazlauskienė A., Lukavičienė V., Pocevičienė R., Ptašinskienė I. (2008). *Kursinių ir baigiamųjų darbų (bakalauro, magistro, specialiuųjų profesinių studijų) darbų rengimo ir gynimo metodinės rekomendacijos*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
29. Bulotas R. (2003). *Žmogaus ir vaiko teisių mokymo (-si) pedagoginiai pagrindai vidurinėje mokykloje*. Jonava: Linotipas.
30. Burneikaitės N., Geribienės J., Reketienės T. (2008). Vadovėlių ir kitų mokymo priemonių naudojimas specialiųjų poreikių mokinių ankstyvajam užsienio kalbų mokymui: metodinės rekomendacijos mokytojams. [Žiūrėta 2010 – 02 – 12]. Prieiga per internetą: <http://www.pprc.lt/aukm/failai/METODINES_REKOMENDACIJOS_ANKSTYVASIS.pdf>
31. Butkevičienė R. (2000). *Social characteristics of families with hearing – impaired children*. (Summary of the Doctoral Dissertation: Social sciences, Sociology). Kaunas: Technologija.
32. Charles C. M. (1999). *Pedagoginio tyrimo įvadas*. Vilnius: Alma litera.
33. Coughlin P. A. (1997). *Į vaiką orientuotų grupių kūrimas*. Vilnius: Apyaušris.
34. Daulenskienė J. (1998). *Vaikų, turinčių nervų sistemos pažeidimų, asmenybės raidos ypatumai*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.

35. Deveikis L. (1997). *Vaiko teisės*. Vilnius: Meralas.
36. Dromantienė L., Šalaševičiūtė R. (2006). *Vaiko teisių apsauga Lietuvoje: socialinių darbuotojų vaidmuo*. [Žiūrėta 2010 – 01 – 21]. Prieiga per internetą: <http://vddb.library.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:J.04~2006~ISSN_1648-4789.N_5_1.PG_79-88/DS.002.0.01.ARTIC>
37. Elijošienė I. (1998). Vaikai, turintys intelekto sutrikimų. *Specialiųjų poreikių vaikai*. II leid. Šiauliai: Šiaulių universitetas.
38. Elijošius E., Pumputis J. (2001). *Specialiųjų poreikių asmenų profesinio orientavimo aktualijos: teorijos ir praktikos sąveika*. Šiauliai.
39. Galkienė A. (1999). Negalios vaikų ugdymas bendrojo lavinimo mokykloje. *Pedagogika*, T. 39.
40. Garšvienė A. (1996). Žymiai bei vidutiniškai sutrikusio intelekto vaikų bendravimo ir kalbos ugdymas. *Paskaitų konspektas*: Šiauliai.
41. Gerulaitis D., Gužauskaitė E. (2008). Sutrikusio intelekto vaikų savarankiškumo ugdymo (si) sėkmės kriterijai. *Jaunujų mokslininkų darbai*, 2 (18).
42. Gevorgianienė V. (1999). Vidutiniškai sutrikusio intelekto ugdytinių bendravimo gebėjimų ugdymas. *Daktaro disertacija: socialiniai mokslai, ugdymas (edukologija) 07S*. Šiauliai: Šiaulių universitetas.
43. Giddens A. (2005). *Sociologija*. Vilnius: Poligrafija ir informatika.
44. Gribačiauskas E. (2003). Pedagogų autoritarinių nuostatų turinys ir raiškos ypatumai. *Daktaro disertacijos santrauka: socialiniai mokslai, edukologija*. Šiauliai: Šiaulių universitetas.
45. Grinevičienė N. (2002). *Vaikystės žaidimai*. Kaunas: Šviesa.
46. Grunewald K. (1993). *Mokymo kursas personalui, dirbančiam su sutrikusio intelekto vaikais ir jaunuoliais*. Vilnius: Avicena.
47. Gudonis V. (1996). *Социальные основы и пути интеграции лиц с нарушенным зрением*. Monografija. Klaipėda.
48. Gudonis V., Valantinas A., Strimaitienė L. (2003). Bendrojo lavinimo mokyklos bendruomenės nuostatos į specialiąsias klases ir jų ugdytinius. *Specialusis ugdymas: mokslo darbai*, Nr. 2 (9).
49. Hallahan D. P., Kauffman J. M. (2003). *Ypatingieji mokiniai*. Vilnius: Alma litera
50. Jaunimo reikalų departamentas prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos. *Misija ir tikslai*. [Žiūrėta 2010 - 01 - 23]. Prieiga per internetą: <http://www.jrd.lt/go.php/lit/Misija_ir_tikslai/128>

51. Jonynienė Ž. (2000). Moksleivių, ugdymo veikėjų požiūris į vaiko teises, jų vykdymą šeimoje ir mokykloje. *Daktaro disertacijos santrauka: socialiniai mokslai, edukologija*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
52. Jonynienė Ž., Juodaitytė, A. (2006). Vaiko teisių reikšmingumas ir įgyvendinimas ugdymo įstaigose (lyginamasis tyrimas)/ The importance of children's rights and their implementation in educational institutions (comparative research). *Mokytojų ugdymas/ Teacher Education, Mokslo darbai*, (6).
53. Juodaitytė A. (2002). *Socializacija ir ugdymas vaikystėje*. Vilnius: Petro ofsetas.
54. Juodraitis A. (2001). *Neįgalių jaunuolių profesinės integracijos determinančių sąvokos problemos*. Šiauliai.
55. Kabašinskaitė D. (2002). Vaikystės sociologija, vaikų teisės ir vaikų politika. *Filosofija, sociologija*, 3. Vilnius: Academia
56. Kaffemanienė I. (2001). Moksleivių bei pedagogų požiūris į specialiųjų poreikių bendraamžius. *Specialusis ugdymas: Mokslo darbai - IV*. Šiauliai.
57. Kaffemanienė I., Burneikienė, I. (2001). *Specialiųjų poreikių vaikų žaidimo gebėjimų ugdymas*. Šiauliai.
58. Kaminskaitė Ž. D. (2007). *Gyvenimas su negalia. Ar įmanoma skristi ne sparnu?* [Žiūrėta 2010 – 01 – 12]. Prieiga per internetą:
<<http://www.medicine.lt/index.php?pagrid=leidiniai&subid=gm&strid=6870>>
59. Kardelis K. (2002). *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai*. Kaunas: Judex
60. Kardelis K. (2005). *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai*. Šiauliai: Lucilijus.
61. Karvelis V. (1994). Sutrikusio vaiko korekcinis ugdymas ir jų socialinė adaptacija bei integracija. *Edukologija*. Kaunas.
62. Karvelis V. (1997). Neįgaliųjų ugdymo raida Lietuvoje. *Lietuvos edukologija*, V.: Leidybos centras.
63. Karvelis V. (1998). Iš neįgalių vaikų ugdymo raidos Lietuvoje. *Pedagogika* T. 36.
64. Karvelis V. (2001). *Neįgaliųjų ugdymas ir socialinė adaptacija Lietuvoje (iki 1940 m.)*. Šiauliai : Šiaulių universiteto leidykla.
65. Keinys St. (vyr. Red).(2000). *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. Lietuvių kalbos institutas.
66. Kriščiūnas A., Kavaliauskienė G. (2004). Vaiko su Dauno sindromu ergoterapijos ypatumai. *Medicinos teorija ir praktika*, 3 (39), p. 234.
67. Kvieskienė G. (2000). *Socializacijos pedagogika*. Vilnius. Baltijos kopija.
68. Leliūgienė I. (1997). *Žmogus ir socialinė aplinka*. Vadovėlis. Kaunas: Technologija.
69. Letukienė N., Deveikis L. (1995). *Žmogaus teisių mokymas vidurinėje mokykloje*. Vilnius: Pradai.

70. *Lietuvos Respublikos Konstitucija* (1992).
71. *Lietuvos Respublikos neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymas* (2005). Nr. 83-2983. [Žiūrėta 2009-12-03]. Prieiga per internetą:
<http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=264550&p_query=&p_tr2=>
72. *Lietuvos Respublikos Neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymas*. (2004). [Žiūrėta 2010 – 02 – 12]. Prieiga per internetą:
<http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=233791>
73. *Lietuvos Respublikos Specialiojo ugdymo įstatymas* (1998). Nr. VIII-969. Valstybės žinios.
74. *Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijos pažyma „Dėl sutrikusio intelekto moksleivių ugdymo visišką integracijos forma“* (2002). Nr. 24-01-02-150. Vilnius. [Žiūrėta 2009-12-03]. Prieiga per internetą:
<http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:E9EwBkIcGJIJ:www.smm.lt/svietimo_bukle/docs/bsp_24-01-0150.doc+D%C4%97I+sutrikusio+intelektu+moksleivi%C5%B3+ugdymo+visi%C5%A1kos+integracijos+forma&cd=1&hl=lt&ct=clnk&gl=lt>
75. *Lietuvos Respublikos Švietimo įstatymas* (2003). [Žiūrėta 2010 – 02 – 12]. Prieiga per internetą:<http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=279441&p_query=&p_tr2=>
76. *Lietuvos Respublikos Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas* (1996). Valstybės žinios, Nr.33.
77. *Medicinos enciklopedija* (1991). Vilnius: Valstybinė enciklopedijų leidykla.
78. Merkys G. (1995). *Pedagoginio tyrimo metodologijos pradmenys*. Šiauliai: Šiaulių pedagoginis institutas.
79. Migaliova D.(1999). Vilties veiklos apžvalga. 1996 – 1998. *Viltis*, (2). Vilnius.
80. Mikulėnaitė L. (2005).Tėvų ir specialistų partnerystė. *Viltis*, (4). Vilnius. 6 – 7.
81. Myers D. G. (2000). *Psichologija*. Kaunas: Poligrafija ir informatika.
82. Mockevičienė D., Vaikevičius J., Bakanovienė V. (2005). *Neįgalaus vaiko reabilitacija Šiauliuose*. Šiauliai: Šiaurės Lietuva.
83. Nacionalinė žmonių su negalia socialinės integracijos 2003-2012 metų programa. [Žiūrėta 2009-12-03]. Prieiga per internetą:
<http://www.mruni.eu/mru_lt_dokumentai/katedros/socialinio_darbo_katedra/Programos/neigaliuju_konspektas.doc>
84. *Negalia ir šalia jos*. [Žiūrėta 2009-12-03]. Prieiga per internetą:
<<http://zurnalas.darnipora.lt/negalia-2990.html>>
85. Petrulytė J. (reng.) (2003). *Kalbos raida ir sutrikimai*. Vilnius: Viltis.

86. Pukėnas K. (2005). *Sportinių tyrimų duomenų analizė SPSS programa*. Kaunas: LKKA
87. Pūras D. (Sud.) (1997). *Negalės žmonės sugrįžta į visuomenę*. Vilnius: Viltis.
88. Rimdeikienė S. (2008). *Neįgaliųjų asmenų teisių reglamentavimas tarptautinėje teisėje teismo ir subjektinės teisės kontekste*. [Žiūrėta 2009-12-03]. Prieiga per internetą: <http://www.su.lt/bylos/mokslo_leidiniai/jmd/08_04_20/39_rimdeikienes.pdf>
89. Ruškus J. (1997). *Neįgalusis asmuo ir visuomenė: sąveikos raida ir perspektyva*. Šiauliai: Šiaulių universitetas.
90. Ruškus J. (1999). Negalė kaip socialinis – kultūrinis konstruktas: nuostatų problema. *Socialiniai mokslai*, 3 (20).
91. Ruškus J. (2001). *Negalės psichosociologija: mokomoji knyga*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
92. Ruškus J. (2002). *Negalės fenomenas*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
93. Ruškus J., Gerulaitis D., Vaitkevičienė A. (2004). Šeimos, auginančios autizmo sindromą turintį vaiką, išgyvenimų struktūra. *Specialusis ugdymas*, 2(11).
94. Ruth S. (2008). *Socialinis darbas ir vaiko teisės: profesinio rengimo mokomoji knyga apie JT Konvenciją*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
95. Segalovičiaus A. (2007). Specialiųjų poreikių turinčių asmenų mokymosi aprėptis. *Mokslinio tyrimo ataskaita*. Kaunas.
96. *Socialinių paslaugų katalogas* (2000). [Žiūrėta 2009 – 11 – 24]. Prieiga per internetą http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=106275
97. Spierts M. (2003). *Balansavimas ir aktyvinimas. Metodiškai organizuotas sociokultūrinis darbas*. VU Specialiosios psichologijos laboratorija. Vilnius.
98. Strutinskaitė J. (1999). *Vaiko teisių konvencijos nagrinėjimo pradinėse mokyklose metodika*. Vilnius: Europos Tarybos informacijos ir dokumentacijos centras.
99. *Sutrikusio intelekto asmenų teisės: teisės į mokslą ir darbą įgyvendinimas* (2005). Ataskaita: Atviros visuomenės. Institutas
100. *Sutrikusio intelekto žmonių teisės* (2005). Šalies ataskaita. Vilnius: Viltis. [žiūrėta 2009-12-05]. Prieiga per internetą: <<http://www.inclusion-europe.org/documents/1194.pdf>>
101. *Sutrikusio intelekto žmonių teisės*. (2003). Šalies ataskaita. Vilnius: Viltis.
102. Šalna R. (sud.). (2009). *Netradiciniai (o gal tradiciniai?) pamokos metodai*. [Žiūrėta 2010 – 03 – 04]. Prieiga per internetą: <<http://geografija.lt/2009/11/netradiciniai-pamokos-metodai/>>
103. Šėporaitytė D., Tereškinas A. (2007). Neįgaliųjų išdarbinimo ir mokslo galimybės Lietuvoje. *Tyrimo ataskaita*, Kaunas.
104. *Tarptautinė ligų klasifikacija* (1997). Kaunas: Med. akademijos leidykla.

105. Tidikis R. (2003). *Socialinių mokslų tyrimų metodologija*. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto leidybos centras.
106. UNICEF tyrimas: *Lietuviai savo vaikams skiria 7 minutes per parą*. (2009). [žiūrėta 2010 - 02 – 28]. Prieiga per internetą: <<http://klaipeda.diena.lt/naujienos/lietuva/lietuvos-vaikai-nelaimingiausi-europoje-200171>>
107. Vaičekauskaitė R. (2003). Neįgalaus vaiko savarankiškumo ugdymas šeimoje. *Specialusis ugdymas*, 2(9), p. 49.
108. Vaičekauskaitė, R. (2005). *Family discourse on fostering autonomy for disabled children in the context of parents' sense of coherence*. Summary of the Doctoral Dissertation: social science, educology. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla. p. 44 – 45.
109. *Vaikų teisių padėtis Lietuvos stacionariose globos ir ugdymo įstaigose* (2006). *Tyrimo atsakaita*. [žiūrėta 2009 – 12 – 13]. Prieiga per internetą: <http://docs.google.com/viewer?a=v&q=cache:zOO_gHKybjcJ:www.hrmi.lt/uploaded/PDF%2520DOKAI/Vaiko_teisiu_padetis_2006.pdf+Vaik%C5%B3+teisi%C5%B3+pad%C4%97tis+Lietuvos+stacionariose+globos+ir+ugdymo+%C4%AFstaigose>
110. Vaitkevičius V. J. (2003). *Laiko vadyba*. Šiauliai: Šiaurės Lietuva.
111. Vaitkevičiūtė V. (1999). *Tarptautinių žodžių žodynas*. Vilnius: Žodynas.
112. Vikipedija: laisvoji enciklopedija. [Žiūrėta 2010 - 01 – 12]. Prieiga per internetą: <<http://lt.wikipedia.org/wiki/Negalia>>
113. Vilūnienė A. (Sud.) (2007). *Neįgalaus vaiko ir jo šeimos socialinė adaptacija*. Lietuvos sutrikusio intelekto žmonių globos bendrija „Viltis“: Vilnius.
114. Vrubliauskaitė K. (2005). Neįgaliųjų atstovavimo sau programa: pasiekimai ir problemos. *Viltis* (3), p. 8 – 9.
115. Ward, Adrian D. (1999). *Naujas požiūris: sutrikusio intelekto asmenys: teisinis reguliavimas Rytų Europos šalims*. Šiauliai: Saulės delta.

PRIEDAI